

THE MERIC JOURNAL

MERİÇ ULUSLARARASI SOSYAL ve STRATEJİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ISSN NO: 2587-2206

EDİRNE

**MERİÇ ULUSLARARASI SOSYAL VE STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

CİLT:7

SAYI:18

NİSAN 2023

**MERIC INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL AND
STRATEGIC STUDIES**

VOLUME: 7

ISSUE:18

APRIL 2023

E-ISSN: 2587-2206 (Online)

EDİRNE

**Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi**
Cilt 7, Sayı 18, Nisan 2023

**Merich International Journal of Social and
Strategic Studies**
Volume:7, Issue: 18, April 2023

Editör | Editor

Doç.Dr. Mustafa HATIPLER, Trakya Üniversitesi, Türkiye
email: editor@mericjournal.com

Editör Yardımcıları | Editorial Assistants

Öğr.Gör. Nur KESKİN, Trakya Üniversitesi, Türkiye
email: nurkeskin@mericjournal.com

Yazım ve Dil Editörleri | Spelling and Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi Orhan SEVİNDİK, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa,
Türkiye
email: orhansevindik@iuc.edu.tr

Mizanpaj Editörleri | Layout Editors

Öğr.Gör. Nur KESKİN, Trakya Üniversitesi, Türkiye
email: nurkeskin@mericjournal.com

Öğr.Gör. Funda SELVİ AVAT, Trakya Üniversitesi, Türkiye
email: fundaselvi@mericjournal.com

Dergi Sekreteryası | Journal Secretariat

Mehmet Salih ALTIN
email: msalihaltin@trakya.edu.tr

Editorial Board- Yayın Kurulu

Doç. Dr. Mustafa HATİPLER
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ
Prof. Dr. Mümün TAHİR
Prof. Dr. Ergeni VELEV
Prof. Dr. Nurcan METİN
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ
Prof. Dr. Murat ÇETİN
Prof.Dr. Süleyman Gökhan GÜNAY
Prof. Dr. Özlem ÖZKIVRAK
Prof. Dr. Numan ORUC
Prof. Dr. Fehim HUSKOVIÇ
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ
Doç. Dr. Simge ÖZER PINARBAŞI
Doç. Dr. Muamer HODZIC
Doç. Dr. Kiriakos AMOUTZAS
Dr. Amina Siljak JESENKOVIC

Founding Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa HATİPLER, Trakya University, TURKEY

İnternet Sayfası | Internet Page

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/meric>

Taranan ve Dizinlenen İndeksler | Abstracted and and Indexed in

online

Dergi Hakkında | About the Journal

ISSN: 2587-2206 (Online) International Journal Publication Details for “The Meric Journal”

Aims & Scope:

The Meric Journal is the official journal of “Stratejik, Sosyal ve Kültürel Araştırma Derneği” (Association For Strategic Social And Cultural Research). Publication type is the academic journal. The principal purpose of the journal is to publish scholarly work in the social sciences defined in the classical sense, that is in the social sciences, the humanities, and the natural sciences (education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archaeology, economics, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration). The journal serves as a publication medium for the solution of

problems in the field of social sciences.

Publisher information:

Stratejik, Sosyal ve Kültürel Araştırma Derneği, (Association For Strategic Social And Cultural Research). Saraçlar Street. No:23/3, Edirne/Turkey

E-mail: editor@mericjournal.com **Bibliographic records:** 07/2017 to present

Publication type: Academic Journal

Subjects: Social sciences include: Education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archaeology, economics, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration.

Description: Serves as a publication medium for the solution of problems in the field of social sciences.

Frequency: Three times a year

Peer Reviewed: Yes

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Sibel TURAN -Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ- Trakya Üniversitesi
Doç.Dr. Serdar YILMAZ – Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç.Dr. Hayriye ŐENGÜN – Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Arda YILMAZ -Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülüm Burcu DALKIRAN -Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ertan ÇINAR- Eskişehir Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur TAŐKAN -Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı ÖZCAN SARIHAN – Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Kadir Kaan GÖNCÜ -Trakya Üniversitesi
Dr. Özlem ALADAĞ BAYRAK -Trakya Üniversitesi
Dr. Tuba HATİPLER ÇİBİK – Trakya Üniversitesi
Dr. Banu GÖKMEN ERDOĞAN -Trakya Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles **Derleme Makaleleri / Review Articles**

Gizem PEKŞEN, Necdet ÖZÇAKAR

Kalite Yönetim Çalışmalarına Katılım ile Hizmet İnovasyon Düzeyi Arasındaki İlişki

The Relationship Between Participation in Quality Management Practices and Service Innovation Levels.....1-23

Havva ARABACI, Nurcan ÖZKAN

An Overview on Women's Development in Non-Formal Education (Public Education Centers) Yaygın Eğitimin (Halk Eğitimi Merkezleri) Kadın Gelişimi Üzerine Genel Bir Bakış.....24-47

Zekai ÖZTÜRK, Aliye Kübra ÜNAL

Stratejik Yönetim Kavramının Bibliyometrik ve Doküman Açısından İncelenmesi: Sağlık Yönetimine Bir Bakış

A Bibliometric and Documentary Analysis of The Concept of Strategic Management: Perspective at Health Administration.....48-69

Selin ARABULAN, Bünyamin DEMİREL

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri Kapsamında Değerlendirilmesi ve Yedikule Gazhanesi İşlev Önerisi

Evaluation of the Transformation in Gasworks Within the Scope of Dublin Principles. And Yedikule Gasworks Function Proposal.....70-93

Ayşe Tuğçe AYTAÇ, Murat YORULMAZ

Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikasının NATO ile İlişkiler Bağlamında Analizi

The Analysis of the European Security and Defense Policy in the Context of the Relations with NATO.....94-117

Erkan ÇAKIR

21. Yüzyılda Kentsel Dönüşüm ve Yeni Eğilimler

Urban Transformation and New Trends in the 21st Century.....118-144

Yayına Geliş Tarihi:08/12/2022
Yayına Kabul Tarihi:12/01/2023
Online Yayın Tarihi:29/04/2023

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:7, Sayı:18, Yıl:2023, Sayfa:1-23
ISSN: 2587-2206

KALİTE YÖNETİMİ ÇALIŞMALARINA KATILIM İLE HİZMET İNOVASYON DÜZEYİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Gizem PEKŞEN¹
Necdet ÖZÇAKAR²

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı hizmet sektöründe kalite ile inovasyon arasındaki ilişkinin incelenmesidir. İşgörenlerin kalite ile ilgili faaliyetlere katılımları ile hizmet inovasyonu düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Metodoloji: Veriler ISO belgeli işletmelerde farklı departmanlarda çalışan işgörenlerden anket yöntemi ile toplanmıştır.

Bulgular: Elde edilen bulgulara göre kalite uygulamalarında yer almak, kalite ilgili eğitimlere katılmak, kalite çemberlerinde yer almak gibi kalite ile ilgili faaliyetlere katılım ile inovasyon hizmet düzeyi arasında ilişki gözlemlenmiştir.

Pratik Uygulamalar: Uygulamada kalite ile ilgili aktiviteler ve inovasyon birbirini destekleyebilir.

Orjinallik: Hizmet sektöründe kalite ile inovasyon arasındaki çalışmalar sınırlıdır. Bunun yanında kalite çalışmalarına katılım ile hizmet inovasyon düzeyi arasındaki ilişkiler daha da sınırlıdır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Hizmet İnovasyonu, Kalite Yönetimi.

JEL Kodlar: O31, M11.

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Fakültesi. mevsimgizempeksen@gmail.com. ORCID No:0000-0002-7375-6728

² Prof.Dr. İstanbul Arel Üniversitesi, İşletme Fakültesi. necdet@istanbul.edu.tr ORCID No: 0000-0003-2829-2909

Atf/Citation: Pekşen, G. & Özçakar, N. (2023). Kalite Yönetimi Çalışmalarına Katılım ile Hizmet İnovasyon Düzeyi Arasındaki İlişki. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 1-23.

THE RELATIONSHIP BETWEEN PARTICIPATION IN QUALITY MANAGEMENT PRACTICES AND SERVICE INNOVATION LEVELS

Abstract

Purpose: The aim of this research is to analyse quality innovation relationship in service sector. The relationships between service innovation levels of employee and their participation in quality related activities are analysed.

Methodology/Approach: Data is obtained using a questionnaire from employees working in different departments of companies. Exploratory Factor Analysis and Confirmatory Factor Analysis is conducted.

Findings: Significant relationships are found between service innovation levels of employee and their participation in quality related activities such as quality practices, quality circles and trainings regarding quality.

Practical implications: Quality activities and innovation may support each other.

Originality: Research regarding quality innovation relationship in service sector is limited. Research between quality activities and service innovation level is much more limited.

Keywords: Innovation, Service Innovation, Quality Management.

JEL Codes: O31, M11.

GİRİŞ

İnovasyon olgusu; ekonomilerde sürekli büyümenin, gelişmenin yanında firmalar için rekabet gücünün temeli olarak yer almaktadır (Üzkurt, 2008). Kırım (2008) inovasyonun işletmelerin performansı üzerindeki olumlu etkisinden bahsederken, Hong vd. (2012: 420) pek çok araştırmanın işletmelerin yenilikçi bir yapı sağlamasının yararlarını raporladığını belirtmektedir. Dolayısı ile işletmeler için inovasyonun rekabet gücü ve diğer performans ölçütleri açısından vazgeçilemez bir konu olduğu açıktır. İnovasyon hem örgütsel hem de bireysel faktörleri içermektedir (İraz ve Akyazı, 2014). Bireysel faktörler genel olarak çalışanların yenilikçiliği ve yaratıcılığını içermektedir. Çalışanların yaratıcılığı ve yenilikçiliğinin ise çalışanların demografik özelliklerinden (Mostafa ve El-Masry, 2008) davranışsal, sosyal ve kişilik ile ilgili niteliklerden (Okтуğ ve Özden, 2013), çözüm üretme gibi çeşitli becerilerinden (Akkaş, 2013) kaynaklandığı belirtilmektedir.

İşletmelerin rekabet avantajı sağlamak için kullandıkları bir diğer önemli konu ise kalitedir (Krajewski ve Malhotra 2013). Toplam Kalite Yönetimi (TKY) 1980'li yıllardan itibaren işletmelerin üzerinde önemle durduğu konulardan birisidir. TKY de inovasyon gibi tüm organizasyonun rekabetçiliğini arttıran bir yaklaşım olarak kabul edilebilir (Oakland, 2004).

TKY gibi geniş bir kavramı salt ilkelere ayırarak tanımlamak zor olsa da TKY Deming, Juran, Crosby, Feigenbaum gibi gurularca farklı şekilde tanımlanmışlardır. TKY Deming'in yaklaşımına göre ve Anderson'un (1994) operasyonelleştirdiği şekilde genel olarak liderlik, takım çalışması veya iş birlikleri, öğrenme ve eğitim, süreç yönetimi, sürekli gelişme, çalışan tatmini ve müşteri tatmini kavramlarının bütünü olarak ele alınabilir. Dolayısı ile TKY; öğrenme, eğitim, iş birlikleri gibi kavramlar ile çalışanın problem çözme ve çözüm üretme gibi inovasyon ile ilgili çeşitli yeteneklerinin gelişmesine de vesile olmaktadır (Çetin ve Özçakar, 2014).

TKY ile inovasyon arasında pek çok ortak unsur bulunmaktadır. Oke (2007), Talib vd. (2012) her iki konunun da işletme amaçlarına ulaşmak için kullanıldığını, bunun yanında her ikisinin de sürekli ve sürdürülebilir gelişme sağladığını belirtmektedir. Prajogo ve Sohal (2001) ve Singh ve Smith (2004) her iki konunun da sürekli gelişme gibi ortak konularının olduğundan bahsetmektedir. İnovasyonu oluşturan bileşenlerden birisi bireysel faktörler olduğundan (İraz ve Akyazı 2014) ve bireysel faktörler çalışanların problem çözme gibi çeşitli yeteneklerini de içerdiğinden (Akkaş, 2013) çalışanların kalite çalışmalarına katılımları ile inovasyon düzeyleri arasında bir ilişkinin var olabileceği beklenebilir.

TKY ve inovasyon arasındaki ilişki birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. (Bon ve Mustafa 2012; Bon and Mustafa 2013; Mudahha ve Kheng 2016; Yaşar vd. 2017; Khanve Naeem 2017; Kaur vd. 2018; Lasrado 2019; Salim vd.2019; Iqbal 2019; Sin ve Jusoh 2019; Kigozi 2019) TKY ile inovasyon arasındaki ilişkinin karmaşık olduğunu ve bu konudaki literatürün yeterince kapsamlı olmadığını belirtmektedir. Ulusal literatürde bu alandaki çalışma sayısı sınırlıdır (Boz, Duran ve Behdioğlu 2018; Yıldız ve Aytakin, 2018). Ayrıca çalışanların kalite çalışmalarına katılımları ile inovasyon düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma mevcut değildir. Hizmet sektörü içinde özel sektör ve kamu sektöründe çalışanların inovasyon düzeylerinin karşılaştırması ile ilgili yapılan çalışma sayısının da sınırlı olduğu bilinmektedir. Literatürdeki bu boşluk göz önüne alınarak yapılan bu araştırmada cevabı aranan temel soru "Kalite çalışmalarına katılım ile inovasyon düzeyi arasında ilişkili var mıdır?" şeklindedir. Çalışmanın amacı da hizmet sektöründe çalışanların kalite çalışmalarına katılımları ile hizmet inovasyon düzeyleri (HİD) arasında bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesidir. Böylece hem hizmet sektörü açısından bu sorunun cevabı elde edilerek, daha önce bu alanda çalışma bulunmayan literatüre katkıda bulunulması amaçlanmakta hem de hizmet inovasyonunun kamu sektörü ve özel sektör açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesinin de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma, inovasyon ve hizmet inovasyonu, kalite çalışmaları kavramlarının ve inovasyon kalite ilişkisinin incelendiği literatür bölümü, araştırma bölümü, bulgular ve tartışma bölümü ile devam ederek sonuç bölümü ile sonlanmaktadır.

1.LİTERATÜR

İnovasyon işletmeler açısından farklı sınıflandırmalarla incelenebilir. İnovasyon sınıflandırmalarından ilki organizasyon inovasyonu ve teknolojik inovasyon olarak yapılır. Teknolojik inovasyonlar işletmenin teknik sisteminde yapılan ve işletmenin öncelikli iş faaliyetleri ile alakalı inovasyonlar iken, organizasyon inovasyonu ise, işletmenin sosyal sisteminde yapılan inovasyonlardır (Elçi, 2006). Organizasyon inovasyonu, çoğu zaman yapılanma ve koordinasyon için iç yapılanma tarafından istenirken, teknolojik inovasyon belirlenemeyen piyasa koşulları veya teknik bilgi gibi çevresel faktörleri yanıtlamaktadır (Daft, 1978; Gaertner vd, 1984). Teknolojik inovasyon ayrıca inovasyonun derecesine ve konusuna göre artan (arttırımsal) ve radikal inovasyon ile ürün ve süreç inovasyonu olarak sınıflandırılmaya ayrılmıştır. İnovasyonun farklılık yapıldığı bölüme göre sınıflandırılması incelenecek olursa, yeni ürünlerin girişi, yeni üretim metotları, piyasada yeni pazarın oluşması, hammaddeler ve farklı girdiler için yeni tedarik kaynaklarının gelişmesi, piyasada yeni pazar oluşturulması şeklinde beş değişik sınıflandırma yapısına gidildiği görülebilir (Elçi, 2006). Ürün inovasyonu ve süreç inovasyonu olmak üzere de inovasyon sınıflandırması yapılmaktadır. Ürün inovasyonu, yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş bir ürünün meydana çıkmasıdır. Başka bir ifade ile ürün inovasyonu firmanın çevresindeki fırsatlardan yararlanmak için talepler doğrultusunda yeni mal ve hizmetler ortaya çıkarılmasıdır (Güleş; Bülbül, 2004). Süreç inovasyonu, ürün veya hizmet üretme metodunda yapılan değişiklikleri ifade eder. Farklı ve yeni bir üretim-dağıtım metodunun geliştirilmesi ya da mevcutta olan metotların daha gelişmiş hale getirilmesine süreç inovasyonu denir (Elçi, 2006).

2.HİZMET İNOVASYONU

Hizmet sektörü sağladığı istihdam açısından son yıllarda önemli ölçüde gelişmektedir. Örneğin ABD’de hizmet sektöründeki istihdam son yıllarda devamlı olarak artmaktadır (Heizer ve Render, 2017: 12). Bunun yanında, son yirmi yıldan beri, dünya ekonomisi genel olarak, malların üretiminden hizmetlerin üretimine doğru sürekli bir kaymayı vurgulamaktadır. Büyük bir hızla değişmekte olan hizmet sektöründeki işletmelerce sunulan ürün ve hizmetlerdeki inovasyon düzeyi arttıkça,

Kalite Yönetimi Çalışmalarına... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
müşteri tatmininin ve işletmenin finansal performansının artacağı
belirtilmektedir (Tseng vd. 2015).

Sunulmakta olan hizmetleri, daha çok müşteri memnuniyeti sağlayacak ya da daha çok müşterinin ilgisini çekecek şekilde değiştirmek ve farklılaştırmak da hizmet inovasyonu yapmak anlamına gelmektedir (Çeliktaş 2008). Dolayısı ile hizmet inovasyonu yeni veya mühim seviyede değiştirilmiş, hizmetin sunuş şekli ve dağıtım sistemindeki yenilikler ile farklılıklar, hizmetin sunumunda yeni teknolojilerin kullanılması ile meydana gelmektedir. Hizmetin sunulmasında yeni teknoloji ve yeni iş modellerinin kullanılmasını gerektiği göz önünde tutulmalıdır (Eryol, 2009; Monica-Hu, Horng ve Sun 2009). Ayrıca hizmet inovasyonu çalışanların inovasyon davranışları sergilemeleri, iş yerlerine fayda sağlayacak yeni düşünceler üretmeleri anlamına da gelmektedir (Cohn vd. 2008). Örgütsel süreç ve sistemler, proje yönetim becerisi, örgütsel kültür ve vizyon gibi konular hizmet inovasyon davranışı geliştirmede oldukça önemli konulardır. (Matear, Gray ve Garrett, 2004). Bu önem sonucunda “işyerinde performansın artışına yönelik olarak yeni fikirlerin oluşturulması, sunulması ve gerçekleştirilmesi” olarak hizmet inovasyon davranışı literatürde yer almıştır (West ve Farr, 1989). Bu ölçek iki boyutlu şekilde oluşturulmuştur. Yeni hizmet geliştirme boyutunu Matear, Gray ve Garrett’ ten (2004), işgören hizmet inovasyon davranışı boyutunu Scott ve Bruce (1994) geliştirmiştir. Bu alanda çalışmalar yapan Scott ve Bruce (1994) ise hizmet inovasyon davranışını “yeni fikirlerin üretilmesi ve uygulanması sürecinde gerçekleştirilen bireysel ve kurumsal eylemler” olarak tanımlamışlar ve bireysel yenilikçi davranışı keşfetmek için, (HİD-ESİB) firmaların üst düzey görüşmelerine ölçeklendirme yapmışlardır.

Bu konu üzerine yapılan bazı çalışmalarda Hu, Horng ve Sun’un (2009) uluslararası turizm sektöründe faaliyet gösteren otellerde gerçekleştirdiği araştırmada bilgi paylaşımı, takım kültürü ve hizmet inovasyon performansı arasında anlamlı ve güçlü bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Bir başka çalışmada yöneticiler konaklama sektöründe liderliği kabul görmüş kişilerin başarılarını örnek almaktadırlar. Birçok başarılı uygulama kıyaslama, rehberlik, ilham verme yönünde hizmet verdiği görülmüştür. (Enz ve Siguaw, 2003)

Karadal ve Özsungur (2017)’un yaptıkları çalışmada da hizmet inovasyon davranışı ile psikolojik sermaye ve etik liderlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir

Çetinkaya vd. (2018) turizm sektöründe yaptıkları çalışmada işletmelerin yeni hizmetler geliştirmek için uygun bir ortam sağlama

hususunda etkili olmalarının, hizmet inovasyon davranışının sergilemesi arttıracığı yönünde bulgular elde edilmiştir

2.1.Hizmet Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi

Kalite işletmeler açısından 1980'lerde başlayan kalite döneminden itibaren vazgeçilmez bir kavram haline gelmiştir (Efil, 2010). TKY; organizasyonda sürekli iyileşmeyi amaçlayan bir yol ya da bir ilkeler bütünü (Kanji 1990:4); teknikler, ilkeler ve uygulamalar ile karakterize edilen bir yönetim felsefesi (Dean ve Bowen, 1994); kapsamlı teknikler kullanarak ürün ve hizmetlerin kalitesini arttırmaya dayalı bir sistem (Zheng ve Zhao, 2009) olarak tanımlanabilir. Anderson vd.'nin (1994) oluşturduğu modele göre Deming Yönetim Düşüncesi bazlı TKY liderlik, sürekli gelişme, çalışan tatmini, eğitim-öğrenme, süreç yönetimi, iç ve dış iş birlikleri ve müşteri odaklılık öğeleri bu öğeler altındaki faaliyetlerden oluşmaktadır.

TKY'nin hizmet sektöründe imalat sektörü gibi başarı ile uygulanıp uygulanamayacağı geçmişten beri tartışılmaktadır (Boyne vd., 2002; Prajogo, 2005). Bunun yanında kamu sektöründe uygulanabilirliği ise ayrı bir tartışma konusudur (Morgan vd., 1994, Mc Adam vd, 2002). Ulusal literatürde kamu sektöründe TKY ile ilgili ampirik çalışmalar daha çok sağlık ve eğitim sektörlerini içermekle birlikte bu sektörler dışında yapılan ampirik çalışma sayısı sınırlıdır. Üstüner ve Coşkun, (2004), Özçakar (2010), Çetin ve Özçakar (2014) ve Çapacıoğlu vd. (2019) bu çalışmalara örnek olarak verilebilir.

2.2.TKY ile İnovasyon Arasındaki İlişki

TKY ve inovasyon arasındaki ilişki ile ilgili, kalite ve diğer örgütsel performans ölçütleri arasındaki ilişkide yapılanlara göre daha yeni ve daha az kapsamlıdır. Bazı açılardan farklı olmalarına rağmen hem TKY hem de inovasyon bazı benzerlikleri paylaşmaktadır (Singh ve Smith,2004). Oke, (2007), Talib vd. (2012) her iki konunun da işletme amaçlarına ulaşmak için kullanıldığını, bunun yanında her ikisinin de sürekli gelişme ve sürdürülebilir gelişme sağladığını belirtmektedir.

TKY ve inovasyon arasında olumlu bir ilişki olduğunu destekleyen argümanlar olduğu gibi olumsuz bir ilişkiyi destekleyen argümanlar da mevcuttur.

Prajogo ve Sohal (2001) bu argümanları özetleyerek, TKY'nin müşteri odaklılık, sürekli iyileştirme, güçlendirme uygulamalarının TKY ile inovasyon arasında pozitif bir ilişkiyi desteklediğini belirtmektedir. Bunun yanında TKY'nin kuruluşları artımsal inovasyonlarda sıkıştırabileceği, standardizasyon ve resmileştirme uygulamaları ile TKY'nin inovasyonu

azaltacağı, TKY'nin stratejik olarak inovasyona odaklanmadığı gibi argümanların da TKY inovasyon arasındaki negatif ilişkiyi desteklediğini belirtmektedir.

Literatürde TKY veya kalite yönetimi uygulamaları ile inovasyon arasındaki ilişki ile ilgili farklı bulgular elde edildiği görülmektedir. Bon ve Mustafa (2012) hizmet sektörünü de içeren çalışmalar arasından yaptığı literatür çalışmasında, TKY ile inovasyon arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşan araştırmalar olduğu gibi (Hoang vd., 2006; Martinez-Costa and Martinez-Lorente, 2008; Santos-Vijande and Álvarez-González, 2007; Sadıkoğlu ve Zehir, 2010) TKY ile inovasyon arasında negatif ilişki olduğunu gösteren çalışmaların da olduğunu (Leavengood ve Anderson, 2011) belirtmiştir. Literatürde yapılan diğer çalışmalar Konyalılar (2020), yaptığı çalışmasında pozitif etkiden bahsedilmektedir. Al- Saffar ve Obeidat (2020), çalışmalarında da TKY'nin çalışan performansı üzerinde etkilerinin olup olmadığını araştırılmış ve verilere göre pozitif ilişki mevcut olduğu vurgulanmıştır. Subaşı ve Öztürk (2020), araştırmalarında TKY'ne çalışan katılımının işyeri performansına etkisinin olup olmadığıyla ilgili yapılan analizler sonucunda olumlu etki tespit edilmiştir. Khan vd. (2020) kalite çalışmalarında çalışan katılımının firmanın performansı üzerinde dolaylı ve doğrudan etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Canbay (2021) ise, yaptığı çalışma da 'çalışanların işine bağlılığı, çalışanların geliştirme/ iyileştirme faaliyetlerine katılımı, çalışanların yetkinliği /kişisel gelişimi ve öğrenimi, çalışanların işe ve sürece olan etkisini anlaması, çalışanların işe katkısı ve katılımına olan olumlu etkisi konusunda bulgular mevcuttur. Bir başka araştırma da Aslan ve Yaman (2021), kurumsal değerlerden olan inovasyon, kalite, katılımcılık ve iş birliğinin görev performansına olan etkisi ve bu etkide kişi-örgüt uyumunun aracılık rolü araştırılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarında kalitenin hem görev performansını hem de kişi-örgüt uyumunu anlamlı ve olumlu düzeyde, katılımcılığın ve iş birliğinin kişi-örgüt uyumunu etkilediği görülmüştür. Koç (2022) yaptığı çalışmada, kalite yönetimi uygulamalarının çalışan performansı üzerindeki etkisinde bireysel yenilikçiliğin aracılığıyla elde edilen bulgular da TKY'nin çalışan performansına pozitif yönde etkisinin olduğu ve bireysel yenilikçiliğin aracılık rolü olduğunu görülmektedir. Güldoğan (2022) yaptığı çalışma da işletmelerde kalite odaklı bakış açısının temelini oluşturan sürekli iyileştirme anlayışı tüm birimlere ve çalışanlara entegre edildiğinde pozitif yönlü ilişki olduğu doğrulanmıştır.

3.METODOLOJİ

Bu çalışmanın amacı hizmet sektöründe bireylerin kurumlarında kalite ile ilgili çalışmalara katılımları ile inovasyon düzeyleri arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesidir. Kalite ile ilgili çalışmalar direkt olarak kalite ile ilgili faaliyetlere katılmak olduğu gibi, kalite çemberleri içinde yer almak veya kalite ile ilgili eğitimler almak da olabilir. Dolayısı ile bu çalışmanın amacı; hizmet sektöründeki çalışanlarda inovasyon düzeyi ile kalite çalışmalarına ve eğitimlerine katılıp katılmama arasında bir ilişki olup olmadığının belirlenmesidir. Öncelikle çalışanların hizmet inovasyon davranışlarının, kalite çalışmalarına ve eğitimlerine katılıp katılmamaya göre farklılaşıp farklılaşmadığının araştırılmıştır. Kalite çalışmalarına ve eğitimlerine katılan grup ile katılmayan grubun hizmet inovasyon davranışlarını temsil eden HİD düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı H₁, H₃, H₅ ve H₇ hipotezleri ile araştırılmıştır.

H₁: Kurumlarında kalite çalışmalarına katılıp katılmamaya göre farklı gruplarda yer alan çalışanların inovasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Kalite çemberinde yer alıp almamaya göre farklı gruplarda yer alan çalışanların inovasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₅: Kurumlarında TKY eğitimine katılıp katılmamaya göre farklı gruplarda yer alan çalışanların HİD düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₇: ISO eğitimine katılıp katılmamaya göre farklı gruplarda yer alan çalışanların HİD düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Ayrıca çalışanların kurumdaki kalite ile ilgili çalışmalarına, kalite çemberlerine ve kalite ile ilgili eğitimlere katılmaları ile hizmet inovasyon davranışı kategorileri arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun için katılımcılar HİD düzeylerine göre kategorilere ayrılmıştır. Bunun yapılmasındaki amaç HİD kategorileri oluşturularak HİD kategorileri ile kalite ile ilgili çalışma ve eğitimlere katılıp katılmama kategorileri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Farklı HİD kategorileri ile kalite ile ilgili çalışmalara ve eğitimlere katılıp katılmama kategorileri arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir H₂, H₄, H₆ ve H₈ hipotezleri ile incelenmiştir.

H₂: Kalite çalışmalarına katılıp katılmama ile düşük ve yüksek HİD grubunda yer alma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Kalite çemberinde yer alıp almama ile düşük ve yüksek HİD grubunda yer alma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: TKY eğitimine katılıp katılmama ile düşük ve yüksek HİD grubunda yer alma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₈: ISO eğitimine katılıp katılmama ile düşük ve yüksek HİD grubunda yer alma arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bunun yanında çalışanların HİD düzeylerinin çalıştıkları kurum ve sektör bazında farklılaşıp farklılaşmadığı da H₉ ve H₁₀ hipotezleri ile incelenmiştir.

H₉: Çalıştıkları kuruma göre farklı gruplarda yer alan çalışanların inovasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₁₀: Kamu sektörü ve özel sektörde çalışma açısından farklı gruplarda yer alan çalışanların inovasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

3.1. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Veri toplamak üzere bir anket formu geliştirilmiştir. Geliştirilen form üç kısımdan oluşmaktadır. Anket formunun ilk kısım cevaplayıcının kalite ile ilgili çalışmalara ne kadar yakın olduğu ile ilgili maddeler yer almaktadır. Bu bölümde cevaplayıcıya çalıştığı kurumda son bir yıl içinde “kalite ile ilgili çalışmalara katılıp katılmadığı”, “TKY ile ilgili eğitimlere katılıp katılmadığı”, “ISO ile ilgili eğitimlere katılıp katılmadığı”, “Kurumunda bir kalite çemberi içerisinde yer alıp almadığı” sorulmuş ve evet/hayır şeklinde cevaplaması istenmiştir. Bu sorular Çetin ve Özçakar’ ın (2014) çalışmasından elde edilmiştir. İkinci bölümde cevaplayıcının çalışma ortamındaki hizmet inovasyon düzeyini (HİD) ölçen maddeler yer almaktadır. Bu maddeler Monica-Hu, Horng ve Sun’ un (2009) çalışmasındaki hizmet inovasyon davranışı ölçeğinden alınmıştır. Hizmet inovasyon davranışı ölçeği Türkçe literatürde Karadal ve Özsungur (2017) ve Özsungur (2019) tarafından kullanılmış, geçerliliği ve güvenilirliği incelenmiştir. Bu bölümde altı adet madde bulunmaktadır. HİD1: İşyerinde yaratıcı ve yenilikçi fikirler ortaya koyarım, HİD2: İş yerinde kendi yaratıcı fikirlerimi ortaya koyup diğerlerini bu fikre ikna etmeye çalışırım, HİD3: İş yerinde uygulayabileceğim yeni hizmet tekniklerini ve yöntemlerini araştırırım, HİD4: Yeni fikirlerin geliştirilebilmesi için uygun planlar oluştururum, HİD5: Yeni fikirlerin uygulanabilmesi için gereken finans imkanlarını ve diğer kaynakları araştırırım, HİD6: Genel olarak kendimi ekibimin yaratıcı bir üyesi olarak görüyorum). Bu maddeler beşli likert ölçeği ile ölçülmüştür (Kesinlikle katılmıyorum:1; Katılmıyorum:2; Ne katılıyorum ne katılmıyorum:3; Katılıyorum:4; ve Kesinlikle Katılıyorum:5). Formun üçüncü kısmında ise

demografik özellikler ile ilgili maddeler yer almaktadır. SPSS 23.0 programı kullanılarak verilerin analizi sağlanmıştır.

Veri toplamada seçilen işletmelerin ortak özellikleri; hizmet sektöründe faaliyet göstermeleri, ISO belgelerinin bulunması, kalite ve müşteri ilişkileri departmanlarının bulunmasıdır. Öncelikle bu özelliklere sahip işletmeler araştırılmıştır. Daha sonra bu işletmeler arasında ulaşılabilen 18 adet işletmeden veri toplanmıştır. Veriler 2018 Ağustos-2019 Nisan tarihleri arasında elde edilmiştir. Hizmet sektöründe yer alan bu işletmelerden, her işletmede mümkün olduğunca tüm departmanlardan veri toplanmıştır. İşletmelerin her departmanında altı adet anket uygulanması amaçlanmış, fakat her departmanda tam altı adet anket elde edilememiştir. Eğitim seviyesi lise mezunu altıda olanlar dışarıda bırakılmıştır. Özel sektör ve kamu sektöründe yer alan toplam 18 adet işletmede toplam 20 farklı departmanda çalışanlardan toplam 307 adet kullanılabilir anket formu elde edilmiştir.

3.2.Bulgular

Öncelikle demografik özellikler ile ilgili bulgular incelenmiştir. Katılımcıların %59'u erkek, %41'i ise kadındır, %30'u kamu sektöründe %70'i ise özel sektörde çalışmaktadır. Diğer demografik bulgular Tablo 1.'de görülmektedir. Tablo 1.'de görüldüğü gibi katılımcıların üçte ikisi 40 yaşın altındadır. Yaklaşık üçte ikisi lisans ve üzeri eğitim seviyesine sahiptir. Dolayısı ile katılımcılar arasında genç ve eğitilmiş olanlar ağırlıktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yaş	Frekans	(%)	Pozisyon	Frekans	(%)
30 yaş altı	82	26,7	Memur	105	34,2
30-39	152	49,5	Şef	65	21,2
40-49	59	19,2	Uzman	108	35,2
50-59	14	4,6	Müdür	29	9,4
Toplam	307	100	Toplam	300	100,0

Eğitim Düzeyi	Frekans	(%)	İş Deneyimi	Frekans	(%)
Lise	31	10,1	1 yıldan az	46	15
Önlisans	65	21,2	1-3 yıl	74	24,1
Lisans	176	57,3	4-6 yıl	84	27,4

Yüksek Lisans	33	10,7	7-9 yıl	54	17,6
Doktora	2	0,7	10-12 yıl	29	9,4
Topla	307	100,00%	13 yıldan den fazla	20	6,5

Tablo 2. Kalite Uygulamalarına Yakınlık ile İlgili Bulgular

Son bir yıl içinde kurumunuzda kalite çalışmalarına katıldınız mı?	Evet	160	52,1
	Hayır	147	47,9
Son bir yıl içinde kurumunuzda TKY eğitimine katıldınız mı?	Evet	178	58
	Hayır	129	42
Son bir yıl içinde kurumunuzda ISO eğitimine katıldınız mı?	Evet	150	48,9
	Hayır	157	51,1
Son bir yıl içinde kurumunuzda Kalite Çemberine katıldınız mı?	Evet	101	32,9
	Hayır	206	67,1
	Toplam	307	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere cevaplayıcıların %52,1 ‘lik oranı kalite çalışmalarına katılmış, %47,7 ‘lik kısmı katılmamıştır. Bunun yanında cevaplayıcıların %32,9’luk kısmı kalite çemberinde yer almışken, %67,1’i kalite çemberinde yer almamıştır. Dolayısı ile kalite çalışmalarına katılmış ama kalite çemberinde yer almamış cevaplayıcılar bulunmaktadır. Cevaplayıcıların %58’lik yüzdelik oran TKY eğitimine katılmış, %42 ‘lik kısım TKY eğitimine katılmamıştır. Araştırmaya katılan 307 kişinin %48,9’luk oranı ISO eğitimine katılmışken %51,1’ lik oranı katılmamıştır.

3.3.Hizmet İnovasyon Davranışı ile İlgili Bulgular

HİD ölçeği ile ilgili tanımlayıcı istatistikler Tablo 3.’de görülmektedir.

Tablo 3. Hizmet İnovasyonu Davranışı Ölçeği ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
HID 1	307	1	5	3,97	0,792	-0,67	0,539
HID 2	307	1	5	3,81	0,925	-0,907	0,795
HID 3	307	1	5	4,05	0,797	-0,829	0,85
HID 4	307	1	5	3,99	0,777	-0,697	0,482
HID 5	307	1	5	3,61	0,969	-0,409	-0,277
HID 6	307	1	5	4,02	0,857	-0,877	0,718

Tablo 3'te görüldüğü üzere genel ortalamalar 4,00'e yakındır ve hizmet inovasyonu davranışının yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Tüm HİD maddelerinin ortalaması (3,90) ve standart sapması (0,674) olarak elde edilmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin (+1,0, -1,0) aralığında değerlerde olması verinin normal dağılımının gayet iyi olduğuna işaret eder (Tabachnick ve Fidell, 2014). Bu çalışmada elde edilen HİD düzeyi ortalamaları Karadal ve Özsungur'un (2017) çalışmasına benzerdir.

Her cevaplayıcı HİD ölçeğindeki ortalama skoruna göre düşük derecede HİD sergileyen, orta derecede HİD sergileyen ve yüksek düzeyde HİD sergileyen olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Bunun yapılmasının sebebi HİD kategorileri oluşturularak HİD kategorileri ile kalite ile ilgili çalışma ve eğitimlere katılıp katılmama kategorileri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. HİD skorları ortalamaları 3'ten küçük olan katılımcılar düşük düzeyde inovasyon davranışı gösteren katılımcılardır ve bu katılımcılar "Düşük HİD" ismi ile kategorize edilmiştir. Buna göre cevaplayıcıların %7,2'lik kısmı düşük HİD kategorisindedir. HİD skorları ortalamaları 3'ten büyük olan katılımcılar yüksek düzeyde inovasyon davranışı gösteren katılımcılardır ve bu katılımcılar "Yüksek HİD" ismi ile kategorize edilmiştir. HİD skorları ortalamaları 3'e eşit olan katılımcılar orta düzeyde inovasyon davranışı gösteren katılımcılardır ve bu katılımcılar "Orta HİD" ismi ile kategorize edilmiştir. Katılımcıların %7,2'si düşük HİD, %4,9'u orta HİD ve %87,9'u ise yüksek HİD kategorisinde yer almaktadır. Bu kategoriler elde edilerek katılımcılar için farklı HİD sınıfları oluşturulmuştur.

3.4.Güvenilirlik

HİD ölçeğinin Güvenilirlik Analizi Cronbach's alfa ile gerçekleştirilmiştir. Altı maddeden oluşan ölçeğin Cronbach's alfa katsayısı 0,878 olarak elde edilmiştir. Bu durum yüksek ölçüde güvenilirliği işaret

Kalite Yönetimi Çalışmalarına... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
etmektedir (Altunışık vd. 2005: 126). Ölçekten çıkarılması durumunda güvenilirliği arttıran maddeye rastlanmamıştır.

3.5.Açıklayıcı Faktör Analizi

Geçerlilik ile ilgili Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. AFA Temel Bileşenler Analizi Yöntemi ile gerçekleştirilirken, rotasyon olarak Varimax rotasyonu kullanılmıştır. KMO değeri 0,869 olarak elde edilirken Barlett's test istatistiği de anlamlı olarak bulunmuştur ($p=0,000$). Bunun yanında örneklem yeterliliği ölçütü olan MSA değerleri her madde için Anti-İmage matrisi ile incelenmiş ve en düşük MSA değeri 0,858 olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlar verinin Faktör Analizine uygun olduğuna işaret etmektedir. (Durmuş 2011, 79-81). AFA sonucunda altı madde tek faktör altında toplanmıştır ve değişkenliğin %62,95'i açıklanmaktadır. Maddelerin ortak varyansları incelenmiş olup 0,5'in altında ortak varyans değerine rastlanmamıştır. Bu durum ölçeğin tek boyutlu olduğuna işaret etmektedir. Maddelerin faktör yükleri 0,71 ile 0,84 arasında değişmektedir. AFA sonrasında Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır.

3.6.Doğrulayıcı Faktör Analizi

DFA, eldeki verinin önceden keşfedilmiş yapıya uygun olup olmadığı ile ilgili gerçekleştirilen bir analizdir. DFA daha önce kurgulanmış faktör yapısının uygun olup olmadığını test etmeye yaramaktadır. DFA SPSS AMOS programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan DFA modeli sonrası uyum iyiliği indisleri ve modifikasyon indisleri incelenmiştir. Öncelikle ölçek ile ilgili ulusal literatürdeki önceki çalışmalarda (Karadal ve Özsungur 2017; Özsungur 2019) modifikasyon kullanıldığı gözlemlenmiştir. Modifikasyon sonrasında uyum indislerinde iyileşme görüldüğünden ve modifikasyonlar model ile uyumsuz ilişkiler içermediğinden modifikasyonlar uygulanmıştır. Modifikasyon sonrasında oluşturulan DFA modelinde her değişken için standardize edilmiş regresyon katsayıları yer almaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayıları 0,65 ile 0,86 arasında değişmektedir ve tümü 0,001 düzeyinde anlamlıdır. Modelin uyum iyiliği ölçütleri incelendiğinde $CMIn/Df=3,18$, $AGFI=0,973$, $GFI=0,973$, $CFI=0,981$, $NFI=0,972$, $NNFI=0,964$, $IFI=0,981$, $RMSEA=0,08$, $SRMR=0,03$ olarak elde edilmiştir. Buna göre elde edilen uyum iyiliği ölçütleri iyi uyum aralığı ya da kabul edilebilir uyum aralığındadır (Meydan ve Şeşen, 2015).

3.7. Hipotezlerin Testi

Hipotezlerin testinde farklılık hipotezleri için her katılımcının HİD skoru ortalaması kullanılmıştır. Kurumlarında kalite çalışmalarına katılan çalışanların katılmayanlara göre inovasyon performansı açısından farklılaşacağı öngörülmektedir. H_1 hipotezi bağımsız örnek t-testi ile incelenmiştir. Buna göre son bir yıl içerisinde kurumlarında kalite çalışmalarına katılmış olan grup ile katılmamış olan grubun HİD skorları ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir ($t=3,949$, $p<0,005$). Bu sonuca göre H_0 reddedilebilir ve H_1 desteklenmiştir. Kalite çalışmalarına katılmış olan grubun HİD düzeyi katılmayan gruba göre daha yüksektir ve bu durum istatistiksel olarak anlamlıdır.

Bu farklılığın saptanması kalite çalışmasına katılıp katılmama ile inovasyon düzeyi arasında bir ilişkiye de işaretler. Dolayısı ile kalite çalışmalarına katılıp katılmama kategorisi ile inovasyon kategorisinin yani düşük HİD ile yüksek HİD kategorilerinin ilişkili olduğuna işaretler. Bu iki kategorinin ilişkili olup olmadığının tespiti ile ilgili H_2 hipotezi Ki-kare analizi ile analiz edilmiştir. Ki-kare değeri 4,464'dur ve sonuç istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Bu sonuca göre kalite çalışmalarına katılım ile HİD kategorisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu belirten H_2 hipotezi desteklenmiştir.

Kalite çalışmalarına katılmanın bir başka ölçütü de kalite çemberi içinde yer almaktır. Bununla birlikte kalite çemberinde yer almayıp kalite çalışmalarına katılan kişiler mevcuttur. Kurumlarında bir kalite çemberinde yer alıp almamaya göre farklı gruplarda yer alan çalışanların HİD düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu öngören H_3 hipotezi bağımsız örnek t-testi ile incelenmiştir. Buna göre son bir yıl içerisinde kurumlarında bir kalite çemberinde yer almış olan grup ile yer almamış olan grubun HİD düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir ($t=4,388$, $p<0,005$). Bu sonuca göre H_0 reddedilebilir ve H_3 desteklenmiştir. Kalite çemberi içinde yer almış olan grubun HİD düzeyi yer almamış olan gruba göre daha yüksektir ve bu durum istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu farklılığın saptanması kalite çemberinde yer alıp almama ile inovasyon düzeyi arasında bir ilişkiye de işaretler. Dolayısı ile kalite çemberinde yer alıp almama kategorisi ile inovasyon kategorisinin yani Düşük HİD ile yüksek HİD kategorilerinin ilişkili olup olmadığının tespiti için H_4 hipotezi Ki-kare analizi ile analiz edilmiştir. Ki-Kare değeri 4,361 olarak elde edilmiştir ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Buna göre kalite çemberinde yer alıp almama kategorisi ile HİD kategorisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu belirten H_4 hipotezi desteklenmiştir.

Kurumlarında TKY eğitimine katılıp katılmamaya göre farklı gruplarda yer alan çalışanların inovasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu öngören H_5 hipotezi bağımsız örnek t-testi ile incelenmiştir. Buna göre son bir yıl içerisinde kurumlarında TKY ile ilgili eğitimlere katılmış olan grup ile katılmamış olan grubun HİD arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir ($t=4,623$, $p<0,005$). Bu sonuca göre H_0 reddedilebilir. TKY ile ilgili eğitimlere katılmış olan grubun HİD'si katılmayan gruba göre daha yüksektir ve bu durum istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu farklılığın saptanması kalite yönetimi eğitimine katılıp katılmama ile inovasyon düzeyi arasında bir ilişkiye de işaret eder. Dolayısıyla ile kalite yönetimi eğitimine katılıp katılmama kategorisi ile inovasyon kategorisinin ilişkili olduğuna işaret eder. Bu iki kategorinin ilişkili olup olmadığının tespiti ile ilgili H_6 hipotezi Ki-kare analizi ile analiz edilmiştir. Ki-kare değeri 12,863'dur ve sonuç istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Buna göre H_0 reddedilebilir. TKY eğitiminlerine katılım ile HİD kategorisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu belirten H_6 hipotezi desteklenmiştir.

Kurumlarında ISO eğitimine katılıp katılmamaya göre farklı gruplarda yer alan çalışanların inovasyon düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğunu öngören H_7 hipotezi bağımsız örnek t-testi ile incelenmiştir. Buna göre son bir yıl içerisinde kurumlarında ISO ile ilgili eğitimlere katılmış olan grup ile katılmamış olan grubun HİD düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir ($t=3,809$, $p<0,005$). Bu sonuca göre H_0 reddedilebilir. ISO ile ilgili eğitimlere katılmış olan grubun HİD düzeyi katılmayan gruba göre daha yüksektir ve bu durum istatistiksel olarak anlamlıdır.

Bu farklılığın saptanması ISO eğitimine katılıp katılmama kategorisi ile inovasyon kategorisinin yani düşük HİD ile yüksek HİD kategorilerinin ilişkili olduğuna işaret eder. Bu iki kategorinin ilişkili olup olmadığının tespiti ile ilgili H_8 hipotezi Ki-kare analizi ile analiz edilmiştir. Ki-kare değeri 7,079'dur ve sonuç istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Buna göre ISO eğitimlerine katılım ile HİD kategorisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu belirten H_8 hipotezi desteklenmiştir.

Çalıştıkları kuruma göre farklı gruplarda yer alan çalışanların inovasyon düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olabileceğini öngören H_9 hipotezi ANOVA ile test edilmiştir. Öncelikle ANOVA testinin varsayımlarından olan eş varyanslılık Levene Testi ile test edilmiştir ve $p=0,00$ olarak elde edilmiştir. Bu durum eş varyanslılık varsayımının sağlanmadığını göstermektedir (Kalaycı, 2010). Bu durumda ANOVA testi yerine parametrik olmayan Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Elde edilen

sonuçlara göre ($p=0,0534$) kurum bazında HİD değerleri farklılaşmamaktadır. H_0 reddedilemez ve H_9 desteklenmez.

Kamu sektörü ve özel sektörde çalışma açısından farklı gruplarda yer alan çalışanların inovasyon düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olabileceğini öngören H_{10} hipotezi bağımsız örnek t-testi ile incelenmiştir. Anlamlılık sonuçlara ($t=-1,255$, $p=0,211$) göre H_{10} desteklenmez. Kamu ve özel sektör çalışanlarının HİD'leri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu söylenemez.

SONUÇ

Yapılan araştırmada hizmet sektöründeki çalışanların şirketlerinde kalite çemberleri eğitimleri ve diğer kalite çalışmaları gibi kalite ile ilgili çalışmalara katılımları ile inovasyon düzeyleri arasındaki ilişki irdelenmiştir. Dolayısı ile literatürdeki kalite inovasyon ilişkisindeki tartışmada, bu çalışma bireysel açıdan iki değişken arasında hizmet sektöründe bir ilişki olup olmadığını incelemiştir. Bunun yanında bu çalışma kalite inovasyon arasındaki ilişkide kalite kavramına, daha önceden pek bakılmamış olan; bireylerin kalite ile ilgili faaliyetlere katılımı açısından değerlendirilerek kalite inovasyon ilişkisini incelerken, aynı zamanda inovasyon kavramına da hizmet inovasyon düzeyi açısından da incelemiştir. Bu farklı bakış açılarının literatüre değerli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre öncelikle kullanılan HİD ölçeği ile ilgili elde edilen bulguların literatür ile uyumlu olduğu söylenebilir. Bunun yanında kalite ile ilgili çalışmalara katılıp katılmamanın çalışanların inovasyon düzeylerini farklılaştırdığı saptanmıştır. Çalışanlar inovasyon dereceleri düşük ve yüksek olarak gruplandırılmış ve inovasyon grupları; kalite ile ilgili çalışmalara, eğitimlere ve kalite çemberlerine katılıp katılmama arasındaki ilişki incelenmiştir. Kalite çalışmalarına katılıp katılmama ile yüksek veya düşük inovasyon grubunda yer alma arasında ilişki saptanmıştır. Daha açık bir ifade ile kalite ile ilgili çalışmalara veya kalite çemberlerine katılıp katılmama ile yüksek veya düşük inovasyon grubunda yer alma arasında, TKY veya ISO eğitimlerine katılıp katılmama ile yüksek veya düşük inovasyon grubunda yer alma arasında ilişki olduğu görülmüştür. Bu bulgulara göre kalite ile ilgili bir faaliyete katılmak ile inovasyon düzeyi arasında ilişki olduğu söylenebilir.

Hizmet inovasyon davranış düzeylerinin kuruma göre farklılaşmaması; özel sektör ya da kamu sektörüne göre farklılaşmaması da üzerinde önemle durulması gereken bir durumdur.

Zaman kısıtı nedeni ile çalışma sınırlı bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır.

Gelecek çalışmalarda hizmet sektörü için sektörel bazda çalışmalar yapılarak inovasyon kalite ilişkisi incelenebilir. Özellikle ulusal literatür bu açıdan kısıtlı olduğundan hem teorik hem de sektörel anlamda pratik katkı sağlayacağı düşünülebilir. Bu çalışmalarda kamu sektörü ve özel sektörün kıyaslanması da bu çalışmanın bulguları ile kıyaslama açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Abu-Salim, Taghreed; Sundarakani, Balan; and Lasrado, Flevy: (2019) The relationship between TQM practices and organisational innovation outcomes: Moderating and mediating the role of slack, 874-907.

Anderson, J. C., Rungthusanathan M., Schroeder N., (1994). 'A Theory of Quality Management Underlying the Deming Management Method' Academy of Management Review, Vol. 19, No.3, s.472-509.

Akkaş, E. (2013). Bilim ve Sanat Merkezlerindeki Uyum ve Destek Eğitimi Programlarının Üstün Yeteneklilerde Yaratıcılığa Etkisi. Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1(2), ss. 108-116.

Al-Saffar, N., Obeidat, A. (2020). The effect of total quality management practices on employee performance: the moderating role of knowledge sharing. Management Science Letters, 10(1), 77-90.

Altunışık R, Coşkun R, Bayraktaroğlu S, Yıldırım E. (2015). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı Serkan Yayıncılık; 2015.

Aslan M., Yaman, F. (2021). Kurumsal Değerler Olarak Kalite, İnovasyon, Katılımcılık ve İşbirliğinin Kişi-Örgüt Uyumu Bağlamında Çalışanın Görev Performansına Etkisi: Konaklama Sektöründe Bir Araştırma(The Effect of Quality, Innovation, Participation and Collaboration as Corporate Values on Employee Task Performance and the Mediating Role of Person-Organization Fit: A Research in the Hospitality Sector) İşletme Araştırmaları Dergisi, 13 (1), 892-903. İşletme Araştırma Dergisi Journal of Business Research Turk2021, 13(1), 892-903 <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1172>.

Bilal Ahmad Khan, Hummayoun Naeem, (2017). International Journal of Quality & Reliability Management The impact of strategic quality

Kalite Yönetimi Çalışmalarına... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
orientation on innovation capabilities and sustainable business growth:
empirical evidence from the service sector of Pakistan.

Boyne, George A. ve Walker Richard M., (2002). Total quality management and performance, *Public Performance and Management Review*, 26(2), s. 394.

Bon, A. T. & Mustafa, E. M. (2013). Impact of total quality management on innovation in service organizations: Literature review and new conceptual framework *Procedia Engineering*, 53, 516–529.

Bon Abdul Talib, Esam Mustafa, Umol Syamsyul Rakiman (2012). Recent and Influential Studies on TQM-Innovation Relationship: A Review *International Journal of Manage.Studies, Statistics & Applied Economics (IJMSAE)*, December Vol. 2, No. 2, pp. 147-162.

Boz, D., C. Duran, S. Behdioğlu (2018). Örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel yenilikçiliğin TKY uygulamaları üzerindeki etkileri *University Journal Of Social search.ebscohost.com*.

Canbay Ş. Kamile (2021). Kocaeli Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü mühendisliği Ana Bilim Dalı Doktora Tezi Toplam Kalite Yönetiminin Endüstri 4.0 Bileşenleri ile Etkileşiminin Analizi Kocaeli.

Cohn, J., Katzenbach, J. ve Vlak, G. (2008). Finding and Grooming Breakthrough Innovators, *Harvard Business Review*, 86(12), 62-69.

Çapacıoğlu, E, Özçakar, N, Çetin, O. (2019). Kamu Kurumlarında Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Deming Yönetim Metodu ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 29 (85), 107-125. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuiieyd/issue/42837/517875>.

Çelikleş, H. (2008). İnovasyon Yönetimi: Çukurova Bölgesinde Faaliyet Gösteren Şirketlerde İnovasyon Uygulamalarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Çetin, O. ve Özçakar, N. (2014). Kamu Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi: Bir Kamu Kurumunda Ampirik Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 36(1), ss. 351-372.

Çetinkaya Neslihan, Şimşek Aykut, Aydın Selçuk (2018). Duygu İşçilerinin Perspektifinden Hizmet İnovasyon Davranışı: Yiyecek İçecek İşletmelerine İlişkin Bir Araştırma.

Daft, R.L., (1978). A dual-core model of organizational innovation. *Academy of Management Journal* 21 (2), 193–210.

Dean, J. W.& Bowen, D. E. (1994). Management theory and total quality: improving research and practice through theory development. *Academy of Management Review*, 19(3), 392-418.

Durmuş, B., Yurtkoru, E. Serra ve Çinko, M., (2011). Sosyal Bilimlerde SPSS' le Veri Analizi. Beta Yayıncılık İstanbul.

Efil, İ. (2010). Toplam kalite yönetimi. Bursa: Dora Yayınları.

Elçi Ş. (2006). İnovasyon Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı, Acar Matbaacılık, 7. Baskı, İstanbul, 2006, ss.1-2.

Esendemir N. (2017). İnovasyon Türleri ve Performans İlişkisinde Teknoloji Yeteneği ve Örgütsel Öğrenmenin Aracı Rolü/Yıldız Teknik Üniversitesi.

Enz, C. A. & Siguaw, J. A. (2003). Revisiting the best of the best: innovations in hotel practice. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 44 (5-6), 115–123.

Eryol İ. (2009). Marmara Üniversitesi İnovasyonun İşletmenin Rekabet Gücüne Katkısı ve Başarının Sermaye Piyasaları Üzerindeki Etkisi Tezi.

Edward Kigozi (2019). Challenges to Successful Implementation of Total Quality Management (TQM) in Education Institutions: A Case of Selected Primary Teacher Training Colleges (PTTCs) in Uganda.

F. Lasrado (2019). TQM, AMO, and Factors Impacting Organizational Creativity and Innovation.

Crossref Gaertner, G.H., Gaertner, K.N., Akinnusi, D.M. (1984). Environment, strategy, and the implementation of administrative change: the case of civil service reform. *Academy of Management Journal* 27 (3), 525–543.

Garba Muddaha & Yeoh Khar Kheng (2016). The Moderating Effect of Environmental Dynamism on the Relationship between Business Process Management and Marketing Innovation Performance: A Perspective of Nigerian SMES in Manufacturing and Service Industries.

Güleş, Hasan K.; Hasan Bülbül (2004). Yenilikçilik: işletmeler için Stratejik Rekabet Aracı, Nobel yayınları Ankara.

Güldoğan A. T.C. (2022). Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü ISO 9001 Kalite Yönetimi Sistemine Sahip Olan İşletmelerde sürekli İyileştirmenin Üretim Performansı ve İşletme performansına Etkisi; Konya Organize Sanayi Bölgesinde Bir Araştırma Yüksek Lisans Tezi Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı Haziran Konya.

Heizer J., Render B., Munson C. (2017). Sustainability and Supply Chain Management Operations Management Twelfth Edition Us. S.259.

Hoang, D. T., Igel, B. & Laosirihongthong, T. (2006). The impact of total quality management on innovation: Findings from a developing country. International Journal of Quality and Reliability Management, 23(9), 1092 – 1117.

Hong, Shangqin, OxleyLes, McCann Philip (2012). A Survey Of TheInnovationSurveys, Journal of EconomicSurveys, Vol. 26, No. 3, s. 420–444

İraz R. ve Akyazı T.E. (2014). Örgütsel Yaratıcılık Modelinin Oluşmasında Bireysel Yaratıcılık ve Örgüt İkliminin Etkisi Aksaray İlinde Bir Araştırma academia.edu.

Karadal, H. & Özsungur, F. (2017). Hizmet inovasyon davranışı ile psikolojik sermaye ve etik liderlik ilişkisinin incelenmesi: Adana Örneği. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(5), 663-672.

Kanji, G. K. (1990). Total quality management: the second industrial revolution. Total Quality Management, 1(1), 3-12.

Khan, M. W. J., Alam, M. B., Sulaiman, G., Ahmed, Z. (2020). Nexus between total quality management practices and construction firms' performance in pakistan. Review Of Economics And Development Studies, 6(4), 787-798.

Kırım, A. (2008). Arman Kırım'dan İnnovasyon Dersleri, Om Yayıncılık.

Kit Yeng Sin, Muhammad Shahar Jusoh (2019). Identifying and Prioritizing Research Gaps in Studies related to Total Quality Management on Competitive Advantage in Malaysian Hotel Industries International Journal of Innovation and Research in Educational Sciences Volume 6, Issue 3, ISSN (Online) 2349–5219.

Krajewski, L. J, Ritzman, Larry, Malhotra Nano J. (2013). Operations Management, Pearson. ABD.

Koç, Mine (2022). <http://hdl.handle.net/20.500.12597/1854> Yüksek Lisans Tezleri Nisan Sayısı.

Konyalılar, N., (2020). Entelektüel Sermaye ve İnovasyonun Çalışan Performansına Etkisi: Havacılık Sektörü Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 2022, 5(2), 505-514.

Leavengood, S., & Anderson, T. R. (2011). Best practices in quality management for innovation performance. Paper presented at the Technology Management in the Energy Smart World (PICMET), 2011 Proceedings of PICMET '11.

Monica Hu Meng Lei, Jeou-Shvan Horng, Yu-Hua Christine Sun Published (2009) Hospital teams: Knowledge sharing and service innovation performance Doı: 10.1016/j.tourman.2008.4.009.

Martínez-Costa, M., & Martínez-Lorente, A. R. (2008). Does quality management foster or hinder innovation? An empirical study of Spanish companies. Total Quality Management & Business Excellence, 19(3), 209-221.

Mandeep Kaur Kanwarpreet Singh Doordarshi Singh (2018). International Journal of Quality & Reliability Management Synergetic success factors of total quality management (TQM) and supply chain management (SCM): A literature review.

Matear, S., Gray, B. J., & Garrett, T. (2004). Market orientation, brand investment new service development, market position and performance for service organizations. International Journal of Service Industry Management, 15(3/4), 284–301.

Meydan, C.H. ve Şeşen, H. (2015). Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları (2 b.), Ankara: Detay Yayıncılık.

Ming-Lang Tseng, Benito L. Teehankee, Yuan Hsu Lin, Ming K. Lim (2015) Using a hybrid method to evaluate service innovation in the hotel industry Elsevier Volume 28, March 2015, Pages 411-42.

Morgan, Colin, Murgatroyd, Stephen (1994). Total Quality Management In The Public Sector: An International Perspective.

Oakland, J. (2004). TQM- Text with cases. Oxford: Elsevier Butterworth- Heinemann.

Oke, A. (2007). Innovation Types and Innovation Management Practices in Service Companies. International Journal of Operations & Production Management 26 (6): 564–587.

Özçakar, N, (2010). “Bir Kamu Kuruluşundaki Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt:39, Sayı:1, 2010, 106-124.

Özsungur, F. (2019). Etik liderliğin hizmet inovasyon davranışı ve iç girişimcilik üzerindeki etkisinde, işe bağlılığın aracılık rolü: Türkiye'deki ticaret ve sanayi odaları örneği. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi.

Prajogo, D. I. ve Sohal, A. S. (2001). TQM And Innovation: A Literature Review And Research Framework. Technovation, 21: 539-558.

Prajogo, Daniel I. (2005) “The Comparative Analysis of TQM Practices and Quality Performance between Manufacturing and Service Firms”, International Journal of Service Industry Management, 16-3, s.217-228.

Rodney Mc Adam ve diğerleri (2002). ‘Sustaining quality in the UK public sector: Quality measurement frameworks’, International Journal of Quality and Reliability Management, Vol. 19, Iss. 5.

Sadikoglu, E. and Zehir, C. (2010). Investigating the effects of innovation and employee performance on the relationship between TQM practices and firm performance: an empirical study of Turkish firms. International Journal of Production Economics, Vol.127, pp. 13-26.

Santos-Vijande, M. L. & Álvarez-González, L. I. (2007). Innovativeness and organizational innovation in total quality oriented firms: The moderating role of market turbulence. *Technovation*, 27(9), 514-532.

Scott, S. G. ve Bruce, R. A. (1994). Determinants of Innovative Behavior: a Path Model of Individual Innovation in The Workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580– 607.

Singh, P.J.& Smith, A.J.R. (2004). Relationshipbetween TQM and innovation: An empiricalstudy. *Journal of ManufacturingTechnology Management*, 15(4), 394–401.

Subaşı, T. A., Öztürk, L. (2020). Effect of employee participation and patient focus approaches in the scope of tqm on hospital performance. *Revista De Cercetare Şi Intervenție Socială*, 70(1), 228-249.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2014) *Using multivariate statistics*. Allyn ve Bacon/Pearson Education.

Uzkurt, C. (2008). “Yenilik Yönetimi ve Yenilikçi Örgüt” Kültürü, İstanbul, Beta Yayınları.

Üstüner, Y., Coşkun, S. (2004) ‘Quality Management in the Turkish Public Sector: A survey’, *Public Administration Development*, 24, s. 157-171.

West, M.A. ve Farr, J.L. (1989). *Innovation At Work: Psychological Perspectives*, *Social Behavior*, 4(1), 15-30.

Yıldız B, Aytekin M. (2019) Ar-Ge ve Teknoloji Yatırım Oranlarının Inovasyon Performansi Ile İlişkisi. *Iğdir University Journal of Social Sciences* researchgate.net.

Zheng, Y. &Zhao, H. (2009) Total quality management. Paperpresented at the International Conference on Management and Service Science, Wuhan/Beijing.

Yayına Geliş Tarihi:19/01/2023
Yayına Kabul Tarihi:06/03/2023
Online Yayın Tarihi:29/04/2023

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:7, Sayı:18, Yıl:2023, Sayfa:24-47
ISSN: 2587-2206

AN OVERVIEW ON WOMEN'S DEVELOPMENT IN NON-FORMAL EDUCATION (PUBLIC EDUCATION CENTERS)

Havva ARABACI¹
Nurcan ÖZKAN²

Abstract

Non-formal education is important for people to renew themselves, to better adapt to the new conditions brought by social differentiation, and to complete some of their deficiencies in formal education. Since it includes individuals with age, education level, desire to learn, gender and different needs, it shows a very comprehensive and heterogeneous feature. The aim of non-formal education is to enable individuals to increase their abilities and at the same time to provide basic education opportunities to individuals who lack formal education. Information is also shared to help them solve personal problems. Non-formal education opens vocational courses for adults and especially women. Public Education Centers are the largest non-formal education institutions in Turkey. Establishment works have been started throughout the country since 1956 and its activities continue in provinces and districts. These centers help individuals develop and mature on issues such as ignorance, illiteracy, outmoded behaviors and beliefs, and abandonment of unreasonable behaviors. In addition, non-formal education activities are quite extensive due to the different expectations and needs of individuals from different statuses of the society, such as peasants, urbanites, workers, employers, farmers, tradesmen, housewives, and self-employed. Since the Public Education Centers mostly consist of female teachers specialized in women's handicrafts and clothing, the courses opened are mostly for these fields. In this study, within the scope of previous data, the activities of Public Education Centers courses in Turkey, the participation of women in the workforce, some activities carried out within the scope of non-formal education on hobby development and their importance were examined. In addition, it is aimed to contribute to the scientific studies that will be carried out later on Public Education Centers and women's employment.

Keywords: *Non-Formal Education, Public Education Centers, Course, Women*

---

¹ Lecturer, University of Trakya, Vocational School of Edirne Social Sciences, Department of Accounting Tax, arabacih@hotmail.com Orcid: 0000-0003-0212-6590

² Assoc. Prof. Dr., University of Trakya, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, nurcanozkan@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5045-6186

Atıf/Citation: Arabacı, H. & Özkan, N. (2023). An Overview on Women's Development in Non-Formal Education (Public Education Centers). *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 24-47.

YAYGIN EĞİTİMİN (HALK EĞİTİMİ MERKEZLERİ) KADIN GELİŞİMİ ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Özet

Yaygın eğitim insanların kendilerini yenilemelerini, toplumsal farklılaşmanın getirmiş olduğu yeni koşullara daha iyi adapte olmalarını ve örgün eğitimde oluşan bazı eksikliklerini tamamlamaları yönünden önemlidir. Yaş, eğitim düzeyi, öğrenme isteği, cinsiyet ve farklı ihtiyaçları bulunan bireyleri hedef kitlesine aldığı için çok kapsamlı ve heterojen özellik göstermektedir. Yaygın eğitimin amacı bireyin yeteneklerini arttırmasını sağlamak ve aynı zamanda örgün eğitimi eksik olan bireylere temel eğitim imkânı sunmaktır. Kişisel sorunları çözmeleri yönünde bilgiler de paylaşılmaktadır. Yaygın eğitim içerik olarak yetişkin bireyler ve özellikle de kadınlar için meslek edindirme kursları açmaktadır. Türkiye'de en büyük yaygın eğitim veren kurum Halk Eğitimi Merkezleridir. 1956 yılından günümüze ülke genelinde kurulma çalışmalarına başlandı ve etkinlikleri il ve ilçelerde devam etmektedir. Bu merkezler bilgisizlik, okuma yazma eksikliği, demode davranış ve inançlar, akla dayanmayan davranışların terk edilmesi gibi konularda bireylerin kendilerini geliştirmelerine ve olgunlaşmasına yardım etmektedir. Ayrıca, köylü, kentli, işçi, işveren, çiftçi, esnaf, ev hanımı, serbest meslek gibi toplumun değişik statülerinde bulunan bireylerin farklı beklenti ve ihtiyaçları nedeniyle yaygın eğitim faaliyetleri oldukça kapsamlıdır. Halk Eğitimi Merkezleri çoğunlukla kadın el sanatları ve giyim alanında uzmanlaşmış bayan öğretmenlerden oluştuğu için, açılan kurslar da daha çok bu alanlara yönelik olmaktadır. Bu çalışmada daha önce yapılmış veriler kapsamında Türkiye'deki Halk Eğitimi Merkezleri kurslarının faaliyetleri, kadınların işgücüne katılımı, hobi geliştirme konusunda yaygın eğitim kapsamında yapılmış olan bazı faaliyetler ve önemleri ele alınarak incelenmiştir. Ayrıca Halk Eğitimi Merkezleri ve kadın istihdamı konusunda daha sonra yapılacak olan bilimsel çalışmalara da katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yaygın Eğitim, Halk Eğitimi Merkezleri, Kurs, Kadın.

INTRODUCTION

The active contribution of women in social and economic development, their participation in the workforce and increasing their employment are an important factor in the creation of sustainable development in terms of individual and society. The existence of women's employment means preventing women from being poor and providing more income to the family and an increase in the standard of living (Karabıyık, 2012: 40; Türkoğlu and Uça, 2011: 2). Factors such as the globalization of the economy, a continuous competitive environment, the international level of production activities, the appreciation of quality, the rapid changes and developments in technology, the increase in productive employment, the increase in the unemployment factor in almost all countries and the greater contribution of women to the economy have made it possible to attach more importance to employment-targeted vocational education.

1. NON-FORMAL OF EDUCATION SYSTEM IN TURKEY AND THE IMPACT OF WOMEN

According to the National Education Basic Law No. 1739 and its 18th article, which was accepted in 1973, the Turkish National Education System is handled in two ways as "formal education" and "non-formal education". Formal education; pre-school education consists of primary education, secondary education and higher education. The Basic Law of National Education defines all educational activities outside of formal education as "non-formal education" (art.18) (National Education Basic Law No. 1739, RG. 24.06.1973-14574).

Organizations operating as non-formal education in Turkey include the Ministry of National Education, Turkish Employment Agency (İŞKUR), which is affiliated to the Ministry of Family, Labor and Social Services, Local Administrations (Metropolitan Municipalities and Municipalities), Foundations and Non-Governmental Organizations. Vocational, literacy, social and cultural courses conducted by Public Education Centers affiliated to the Ministry of National Education are particularly noteworthy. Within the scope of the education programs implemented by these institutions and organizations, there are non-formal education activities that include continuous education and lifelong learning (Geray, 2002; Sağlam and Korkmaz, 2019).

Non-formal education, with its complementary structure to formal education, is one of the most talked about concepts in recent years. Looking at the literature, adult education, public education and non-formal education take place in the same sense. Due to globalization, non-formal education, which includes "Lifelong" education, which has been mentioned frequently since the 1990s, is the redesigned state of the process that aims to improve the abilities of individuals from birth to death, together with formal education (Ayçiçek, 2012: 1; Geray, 2002; Yazar, 2012: 22).

Non-formal education is needed individually and nationally due to economic needs. Individually, non-formal education is effective in increasing the existing income of individuals. In addition, they contribute to national economic development by organizing training activities and employment-providing certificate programs for intermediate staff in central decision-making companies (Sağlam and Korkmaz, 2019).

The informal sector, which is not included in the scope of social security and national income calculations, is a sector where women are most often found, sometimes out of necessity and sometimes of their own will (Topoğlu, 2007: 43). Examples of this are working at home, cleaning the

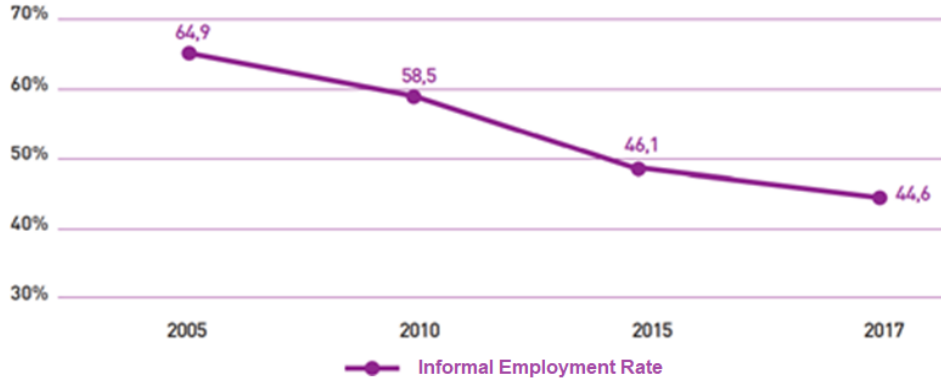
An Overview on Women's Development... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
house, babysitting and nursing, cooking at home, knitting, lace, and sewing, among the most common informal sectors that are made with economically low-income women and frequently encountered in daily life.

Home work environments became widespread in the 80s. By taking a job home, the home turns into a production area. Most of the domestic/home-based workers are women. The patriarchal family structure is the main reason for this. Taking care of children, the elderly, the disabled and the sick, which is considered as women's work, made women dependent on the home. Some women may prefer not to leave the house due to the pressure of their spouses or to work at home as their own choice. Working in a home environment is generally an environment where labor-exploitation is high and the salary is low (Sağlam, 2015; Şener, 2011: 22).

This unregistered employment of women has led to an increase in the number of women workers all over the world. Such global economic changes result from restructuring and the increase in flexible and insecure work. Considering the Turkish society, although women's employment is generally unregistered and not included in official statistics, women in Turkey are constantly decreasing in terms of labor activities. The decline in female employment is counterproductive when compared to other developing countries such as Latin America and Southeast Asian countries. The employment status of women in the mentioned countries is constantly increasing with export-based studies (Dedeoğlu, 2012).

As of 2005, the rate of women working without being registered with any social security institution due to their job (such as working at home) is 64.9%. This rate decreased to 44.6% in 2017 (Chart 1). In the same period, the rate of male informal employment was found to be 29.2% (ASPB, 2014).

Chart 1. Change in unregistered employment rates of women by years

Source: TurkStat, Labor Force Statistics

Business owners need to employ qualified individuals who have vocational training and skills in order to follow developments and gain success in today's competitive world. As a result, the importance of vocational education has increased as the employment of individuals who have gained professional characteristics has increased. Getting the vocational education that an individual is interested in and intends to do in the future and gaining success in this profession is defined as "vocational education". In the globalizing world, with the increase in women's economic, social and political participation in business life, there is an increase in education levels. Therefore, women's participation in the workforce has increased and they have started to come to the fore in vocational training initiatives. Public Education Centers mostly focus on the courses opened for women and providing vocational training.

2. THE EFFECT OF NON-FORMAL EDUCATION ON WOMAN EMPLOYMENT

Approximately 9.8 million individuals benefit from non-formal education courses, which are accepted as an effective mechanism for women's active participation in life socially and economically in Turkey. Almost 4.8 million of these numbers are women. It is understood from these numerical values that the active participation of women in non-formal education courses has a significant impact on their preparation for social life. In addition, the rate of benefiting from Public Education Centers is higher compared to vocational training centers and vocational courses where women have the opportunity to work directly (Table 1).

Vocational courses in non-formal education are very important for almost every country in today's conditions. It provides benefits in achieving

many social, political, economic and individual goals. But the factor that makes it important is that it enables the individual to increase all her skills in a versatile way thanks to non-formal education. Thanks to vocational training, women who are included in the workforce increase their participation in the workforce with the hobbies that are suitable for them. When the literature is examined (Taşpınar, 2013; Ayçiçek, 2012; Temiz, 2009; Abay et al., 1999; İçli et al., 1999), studies indicate that vocational courses included in non-formal education increase female employment. Vocational training courses that enable trainees to acquire a profession in parallel with economic developments and according to the employment policy of the country by providing short-term and gradual training are important (Öksüz, 2007).

Table 1. Number of individuals attending courses by types of non-formal education institutions

	2015-2016		
	Woman	Male	Total
General Education Grand Total	4.813.854 %48,8	5.050.295 %51,2	9.864.149
Public Education Centers	3.954.941 %53,8	3.393.446 %46,2	7.348.387
Institute of Technical Maturation for Girls	9.170 %72,4	3.485 %27,6	12.655
Vocational Training Center	38.581 %17,1	185.818 %82,9	224.399
Vocational Courses (According to Law No. 3308)	28.361 %35,4	51.549 %64,6	79.910

Source: National Education Statistics Formal Education 2015-2016

According to the applied program, in courses not longer than one year, evaluation of success is done in total or individually for each of the courses. Evaluations are made by written, oral and practical exams and, if appropriate, by homework and projects. The course completion exam is administered by the Directorates of Guidance and Research Units of National Education to evaluate the success of the trainees at the end of the course program.

Individuals who have completed non-formal education courses are presented with documents, certificates or similar documents according to the program. Documents and certificates are issued by the centers (Picture 1) (Yayla, 2009).

Picture 1. Giving certificate of achievement to the trainees who have completed the development and integration course

Source: URL 1

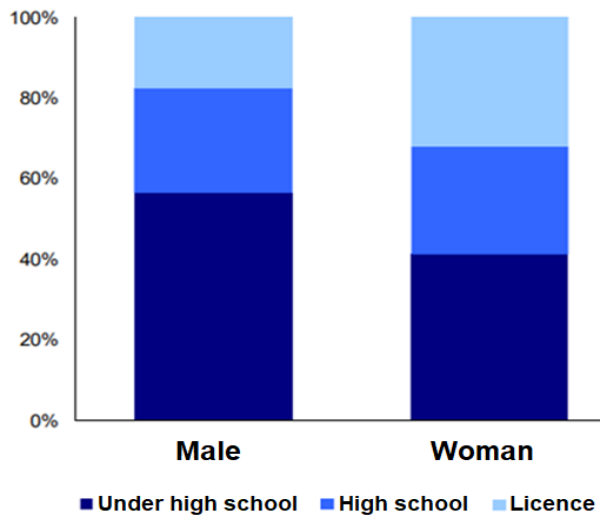
The most important obstacle in women's labor force participation is the problem of education. Developing a solution to this problem will be beneficial for the country's economy by providing employment for many women. For this reason, non-formal education is aimed for adult women who have been deprived of formal education to support their participation in the workforce. In Turkey, women who attend courses opened only on behalf of women or in a mixed manner at different times and who prepare themselves for working life by studying in many different fields are not few in number. The Ministry of National Education is at the forefront of institutions and organizations providing adult education services. It is followed by ministries, municipalities and other public institutions, voluntary organizations and private institutions, respectively. Among these institutions, Public Education Centers differ from other institutions due to their target audience, the

programs they prepare and the main task of providing the education of adults. Today, a large number of adult women access vocational training courses held within the scope of local administrations (municipalities).

Almost half of the women who have completed their courses are high school graduates, followed by primary school graduates and university/college students. The fact that three quarters of the trainees are between the ages of 18 and 24 is accepted as an indication that the female population in Turkey is increasingly sensitive to participating in the paid workforce and the young population to gain economic independence.

The existence of a strong relationship between women's education level and labor force participation rate also contributes to the education level composition of employment. When Figure 1 is examined, while the level of high school and higher education has a great impact on women's employment, the employment level of men below high school is high (Figure 1).

Figure 1. Composition of employment by education level (15+ years, 2008)

Source: TURKSTAT, Periodic Results of the Household Labor Force Survey

Courses that enable adults and especially women to acquire a profession in non-formal education are organized by Public Education Centers operating under the Ministry of National Education. Other vocational courses are outside the scope of the Ministry of National Education (Sağlam and Korkmaz, 2019; Taş, 2009: 156). The purpose of vocational training courses in Public Education Centers is to provide occupations to non-professional citizens or to make them contribute more to the family and national economy by improving their profession. More than 120 vocational courses are offered annually from the centers. Generally, traditional branches

such as sewing-sewing, hand embroidery, handicrafts-embroidery, clothing, carpet making and machine embroidery have a significant weight for women.

In the 1994-95 academic year, 21,881 vocational courses were opened in 905 Public Education Centers and the number of people who completed the course is 325,679. 86.8% (282,697) of the data consists of women. 5.029 of the instructors who took part in the courses are permanent trainers. Since 1990-91, the number of courses has been reduced due to austerity measures. The annual average number of those who took vocational courses in the last five years is 540,380 (URL 2).

There are generally vocational and technical, social, cultural and literacy courses in Public Education Centers (URL 3). 28.6% of the participants work in gender-restricted courses (such as jewellery and wood painting courses, preschool teaching) (Picture 2). Although 42.8% have no gender restrictions and 28.6% have no gender restrictions, they are active only in courses preferred by women (such as needle lace, sewing embroidery, and jewellery design). After the training received in the courses, the areas where women are most employed are child development and education (71.4%), patient and elderly services (71.4%), computerized accounting (42.9%), cookery / pastry (42%, 9) and also hairdressing, clothing and handicrafts. Problems faced by women in terms of attending the courses; First of all, difficulties experienced in child care (85.7%), spouses not giving permission (71.4%), work at home (42.9%) and additionally low education, course costs, transportation and course hours. Disruption of children's care and housework (100%) may cause women to experience difficulties in starting and continuing the course (42.9%) and quitting the courses (Soylu et al., 2017).

Picture 2. Exhibition of jewellery made in public education centers

Source: URL 1

3. DEVELOPMENTAL EFFECTS OF PUBLIC EDUCATION CENTERS ON ADULT EDUCATION

The first and most important task of Public Education Centers and other institutions providing adult education services is to raise awareness of adult education for adults living in the region. If the relationship between what is expected from adult education in Turkish society and the level of development of today's conditions is examined, according to Yayla (2009), administrators and teachers state that expectations in adult education in Turkish society are behind today's conditions. It can be considered as an indicator that the activities organized in Public Education Centers to support adults generally concentrate on women's handicrafts and clothing. If the aim is the development of the society, the activities should be more effective and more diverse. Only operating on certain issues for years will not benefit the achievement of education goals and the advancement of society. In Table 2, the impact of the Public Education Centers, which ensure the development of societies, has been investigated by asking the officials working in the Public Education Centers.

Table 2. Impact status of public education centers ensuring the development of societies

GROUPS	NONE		LITTLE		MIDDLELOTS		COMPLETELY		TOTAL			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Manager	7	8,6	36	13,6	139	52,7	69	26,1	13	4,9	264	100
Assistant Manager	30	37,0	203	22,3	447	49,2	191	21,0	38	4,2	909	100
Teacher	44	54,3	221	23,9	449	48,5	182	19,7	30	3,2	926	100

According to Table 2, when the impact status of Public Education Centers on social development is examined, it is seen that the directors of Public Education Centers have a positive effect of 31%, assistant principals of 25.2% and teachers 22.9%. According to these rates, Public Education Centers do not have a sufficient effect on social development. In Table 3, the effect status of the centers in training qualified manpower was investigated (Yayla, 2009).

Table 3. Impact of public education centers in training qualified manpower

GROUPS	NONE		LITTE		MIDDLELOTS		COMPLETELY		TOTAL			
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Manager	6	2,3	42	15,9	144	54,5	56	21,2	16	6,1	264	100
Assistant Manager	35	3,9	234	25,7	442	48,6	168	18,5	30	3,3	909	100
Teacher	44	4,8	216	23,3	467	50,4	165	17,8	34	3,7	926	100

When Table 3 is examined, the impact status of Public Education Centers in raising qualified manpower is evaluated at a moderate level, with an average of 50% in groups. The findings show that the studies of vocational courses do not reach their target at a sufficient level. Assistant principals and teachers state that the centers have no or little effect on the training of qualified manpower at a rate of 28-30%. The importance of adult education in meeting the basic learning needs of the society in Turkey is discussed in Table 4.

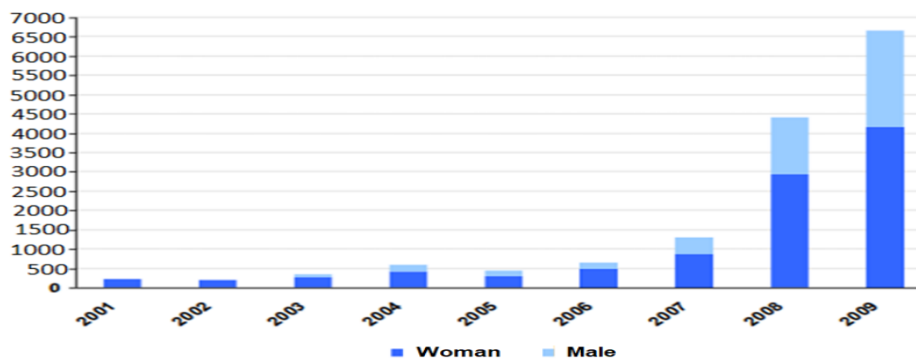
Table 4. Meeting the basic learning needs of the society in adult education in Turkey

GROUPS	NONE		LITTLE		MIDDLE		LOTS		COMPLETELY	TOTAL		
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Manager	7	2,7	33	12,5	114	43,2	75	28,4	35	13,3	264	100
Assistant Manager	18	2,0	190	20,9	420	46,2	213	23,4	468	7,5	909	100
Teacher	34	3,7	189	20,4	440	47,5	197	21,3	366	7,1	926	100

According to Table 4, Public Education Center principals stated that 41.7%, assistant principals 31.1%, and teachers 28.4% had an impact on meeting a significant part of the basic social needs thanks to adult education in Turkey. These figures show that the activities of Public Education Centers in Turkey do not meet adult education sufficiently (Yayla, 2009).

People who want to start their own business are usually unemployed people who attend courses. Most of the individuals who have attended the courses since 2001 are women (Figure 2). Considering the numbers, the rate of participation in the courses opened has increased considerably since 2006. At the end of 2009, it reached 6,655 people (Figure 2). Of the 6,655 people who attended the courses in 2009, 4,165 were women (Betam, 2010).

Figure 2. Participants of courses for those who will start their own business

Source: İŞKUR

4. STUDIES AND EMPLOYMENT OF TRAINEE WOMEN AT THE PUBLIC EDUCATION CENTER

Edirnekari, mis soap (Figure 3), sultan doll (Picture 4), souvenirs such as leather and glass mosaic embroidery, which are local products, are produced by the trainees of Edirne Public Education Center by taking orders in the numbers requested by the tradesmen. Thus, it is ensured that both the tradesmen, the producers and Edirne win. Domestic and foreign tourists coming to the city see the cultural richness of the city and contribute to tourism. Handmade products (Picture 5) are sold by the shopkeepers at reasonable prices (URL 1).

Picture 3. Edirnekari, mis soap and woodwork produced in public education centers

Source: URL 1

Picture 4. Sultan doll produced in Public Education Centers

Source: URL 1

Picture 5. Wood and jewelry craftsmanship produced in Public Education Centers

Source: URL 1

The trainees also want to receive hands-on training on food production (yogurt, cheese, canned food, jam, pickles) and increasingly forgotten handicrafts (rug, knitting, embroidery, jewelry). After the trainings that do not create much budget and time loss, women contribute to the family economy by selling the products they produce and become strong women without being dependent on their husbands. After the trainings taken by protecting local values, women unite to form a unity and bring solutions to the problems encountered with common decisions. Such entrepreneurial activities will enable women to become more and more empowered.

Efforts are made to increase women's participation in the labor market and to encourage entrepreneurship. One of the examples of this is the project carried out in Soma on 13 May 2014 to increase the social integration and employability of women who showed a disadvantaged situation after the mining accident. The project titled "Soma Women Enlighten the Future", named KAGIDER, is within the scope of the Ministry of Labor and Social Security European Union Coordination Department - Improving Social Integration and Employability of Disadvantaged Persons Grant Program. It

An Overview on Women's Development... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023 started to be implemented between October 2016 - October 2017. With the project, the support of the Soma Public Education Center was provided, and it was aimed that the target group participate in the labor market and establish their own business. Vocational skill trainings on ornamental plants and machine sewing were provided. Another team provided trainings on social empowerment and basic competence in the fields of law, financial legislation, marketing and sales management and communication to the target audience at Soma. Apart from these trainings, KAGIDER also provided women with services such as mentoring, consulting, day care services for children, and participation in cultural organizations (Güvenli, 2017).

Within the scope of cultural services organized by Yeşilyurt Municipality, 5,297 citizens benefited from 248 vocational and hobby courses in 55 different fields opened by Yeşilkonak, Culture and Art Centers, and trainers who were experts in their fields took part. The people of Yeşilyurt showed great interest in vocational courses and some hobby courses aimed at increasing the individual skills of the citizens, improving their professional and artistic knowledge, providing active production instead of being passive consumers, contributing to income generation and increasing employability. Afterwards, the trainees who successfully completed their courses were given certificates approved by the Ministry of National Education.

Citizens who want to gain new information and have a useful and enjoyable time in addition to contributing to the home economy in vocational courses opened in Malatya to contribute to employment and to train personnel who have received training in various fields, develop themselves in branches that are suitable for their skills with planned trainings (Celep, 2003). Yeşilyurt Municipality, in cooperation with İŞ-KUR and Malatya Family Education Association, help women to contribute to the country's economy. In Kiltepe Vocational Training Center, the trainees who attend the Textile Course and work to have a profession are provided with the necessary support for establishing their own business or for employment in factories in organized industrial zones. Looking at the courses that have been opened: Literacy, Cake Making and Presentation, Meat Processing and Department Staff, Guitar, Needle and Crochet Knitting, Living Room Sets, Painting, Women's Clothing-Assistant Modelist, Industrial Machine, Jewelry Drawing, Home Textile Products, Clothes Modifier, Folk Dances, Flat Sewing Machine, Tile Processing, Baglama, Holy Quran, Sign Language, Bedroom Textile, Tile Application, Local Cloth Weaving, Wood Painting, Uşak Carpet Weaving, Hairdressing, Garment Weaving, Theatre, Basketball, Women's Clothing, Piano, Beekeeping, Sewing-Embroidery, Carpet Weaving (Picture 6), Hat Making, Wood Decoration, Music, Baby Clothes, Tailor, Violin, Women's

Blouses, Hand Embroidery, Soap and Candle Carving, Orc, Sound Training, Paper Relief, Short Film Production, Crochet Knitting, Plain Kirkitli, Dart, Kutnu Weaving, Overglaze Decoration, Hand Drawn, Turkish Embroidery (URL 4).

Konya Vocational Training Courses (KOMEK), which are opened in the center and districts of Konya under the Konya Metropolitan Municipality, are trying to increase the quality of life of the people and increase the welfare of the society. For this reason, it aims to provide individuals of all ages with learning, business and life skills for lifelong learning purposes, especially the young population, where they can demonstrate their skills. By organizing courses in 35 different fields such as food and beverage services, handicrafts, construction, marketing, accounting, child development and care services, significant contributions are made primarily to the vocational training of young people. From the 2016-2017 academic year, training is provided in 300 different fields in 55 course centers in Konya. These are 28 course centers, 9 Family Art and Education Centers, 6 of which are located in the center and 3 in the districts, and 18 Lifelong Learning Centers. Most of the participants in the courses are women. Vocational training given to non-professional women provides a significant benefit for them to have a job more easily and to establish their own business (Karabulut and Mızırak, 2017).

Picture 6. Women's contribution to the country's economy by learning the carpet weaving business

Source: URL 5

In the Traditional Handicrafts Course opened by the Ağrı Public Education Center in the village of Yakinca in the center of Ağrı, the young girls in the village benefit from both making use of their spare time, preparing their own dowry, and also selling what they produce in the course. The 15

An Overview on Women's Development... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
students who attend the course and are usually engaged girls, have a good time with the course instructors and receive orders. There are three courses in the village, which provide employment for women. Likewise, there are courses in painting, music and other arts (Picture 7) (URL 5).

Picture 7. Traditional Handicrafts Course opened by Ağrı Public Education Center

Source. URL 6

Battalgazi Municipality has also opened many courses and organized sewing and embroidery courses, which generally contribute to the personal development of disadvantaged women and aim to gain a profession. The course opened at the Non-formal Culture Center in Battalgazi Municipality, supported by İŞKUR and Public Education Directorate, provided the benefit of many trainees. The course, which lasts for 4.5 months, provides training to women with master trainers. The course provides training on the use of new technology sewing machines and clothing design in different models. Women who learn a profession by sewing and embroidery in the course, where mainly clothing lessons are given, on the one hand, provide their individual development and find the opportunity to help their home economy. Women of all ages showed great interest in the course (Picture 6).

Picture 8. Sewing training at ESMEK

Source. URL 6

Since this region is rural, participation in the courses is intense and the courses are followed closely. Women who attend the course are also paid by İŞKUR. With the certificates obtained from the course, they attempt to open their own workplaces later on and the documents increase their employment opportunities (URL 7)

Esmek; It is a non-formal education organization that complements formal education, established for reasons such as increasing the personal savings of the people of Erbaa, increasing their professional and artistic knowledge, improving the urban culture and life skills in the city, providing assistance to become an active producer from passive consumption, supporting income earning, and increasing job opportunities. ESMEK aims to reveal the skills of the citizens of Erbaa, to increase their employment capacity, to increase their awareness and knowledge, to earn income by producing. Individuals who receive education show cosmopolitan characteristics in areas such as age, religion, language, race, nationality, gender, profession and status. Thanks to the trainings given at ESMEK, the trainees gain the position of producers and open up areas where they can sell their handmade products. They prepare exhibitions for art lovers by continuing their production in the fields they have been trained in. As a result, trainees turn what they produce into income and earn income economically (URL 8).

DISCUSSION

Public Education Centers, which have a wide organizational structure located in all provincial and district centers throughout Turkey, open course places affiliated to the centers in towns, villages and neighborhoods in parallel with the needs and conditions. The majority of adult education studies in Turkey are carried out in Public Education Centers and although there is no gender restriction in participation in the courses, only women prefer to attend some of the courses.

Public Education Centers have to determine the training needs of the places where they are served and plan according to the needs. One of the factors to be considered while determining the educational needs is the innovations and developments in the fields and subjects that will have an impact on social life and contribute to the region. When the distribution of courses opened by Public Education Centers according to years and subjects is examined, it has been determined that most of them are repeated every year, and the activities are repetitions of the previous year. Such a result causes the expectations of adults from Public Education Centers to be limited and causes them not to meet today's needs.

Although there are many certificate programs in public education, it has been determined that the public is not well-informed on this subject. The scope of the certificated programs should be informed firstly in the province and then throughout Turkey, and the active participation of the people in the development of the country should be ensured (Türkoğlu and Uça, 2011).

Adult education institutions should provide a skill to meet intermediate manpower needs in the industry and service sectors, mostly to the unemployed people with low basic education levels and most of them "young adult", which provides a job or income. Since the teachers of Public Education Centers generally include female teachers in the fields of women's handicrafts and clothing, courses are opened in this direction. Public Education Centers should play an effective role in the education philosophy throughout life with vocational courses in providing qualified manpower. First of all, in order to train qualified manpower, Public Education Centers are not at a sufficient level as a contribution (Yayla, 2009).

Women attending the courses are generally between the ages of 29-34 and their marital status is balanced, but married individuals are in the majority group. 72% of women have a high school or higher education. In 84.8% of women, the family consists of four or less people. Most of the women have 1-2 children and 68.8% of them have a total income of 2000TL or more at home. 61.2% of women who attended vocational training courses and

received certificates are working in a job. The reason for women to attend the courses is that working women increase their professional knowledge and skills.

In most of the studies conducted, all of the trainees share the same view that vocational training courses positively affect the continuity of women's working life. Thus, it is a driving force for the courses to become widespread and for women to be included in employment.

The reason for non-working women to join is usually to find a job and earn money. The income provided by the women themselves reduces their economic dependence on their husbands/family and increases their self-confidence towards themselves and their environment.

Among the problems encountered in public education are insufficient budget and physical conditions, insufficient personnel, inadequacy of formal and non-formal education relations, inadequacy of program content, and non-functional courses offered (Türkoğlu and Uça, 2011).

Non-formal vocational education services designed for mixed or women in Turkey are first organized by the Ministry of National Education. In addition, there are courses with multi-dimensional features carried out by different institutions as public institutions and private course areas. The Ministry of National Education officials, who use vocational education as a tool to increase employment, have started many projects to improve the capacity of non-formal vocational education and integrate it in employment, by making use of external resources as well as national resources, and the number of these projects needs to be increased. Undoubtedly, it is necessary to accelerate the work towards the increasing expansion of vocational education and projects that create opportunities for the development of young girls and women and increase women's employment.

REFERENCES

- Abay, C., Atış, E. & Saner, G. (1999). The Effect of Training for Rural Women on Employment in İzmir. T.R. Prime Ministry General Directorate of Women's Status and Problems, Cem Web Ofset Publications, Ankara.
- ASPB. (2014). Analysis of Female Labor Force Profile Statistics in Turkey. 20 April 2015.
- Ayçiçek, K. (2012), Şişli Municipality as an Example of Non-formal Education Studies of Municipalities. Istanbul Aydın University Institute of Social Sciences, Department of Business Administration,

Betam. (2010). Increasing the Labor Force Participation of Disadvantaged Groups in Employment. Bahçeşehir University, Center for Economic and Social Research, p. 1-91.

Celep, C. (2003). Public Education. Ankara: Memoir Publishing.

Dedeoğlu, S. (2012). Textile Industry and Women Workers in Turkey, Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya and Adıyaman Research. Handbook of Textile Industry and Women Workers in Turkey, ILO Turkey Office- Ankara-ILO.

Geray, C. (2002). Public Education. Ankara: Image Publishing.

Güvenli, G. (2017). An Example of a Vocational Education Project in the Cooperation of Non-Governmental Organization, University and Public: Women from Soma Enlighten the Future. 44 p. file:///C:/Users/user/Desktop/kad%C4%B1n/___KADINLARIN%2

MESLEK%C4%B0%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%C4%B0%20VE%20KADIN%20%C4%B0ST%C4%B0HDAMI%20SEMP OZYUMU.pdf

İçli, T., Akhun, İ., Kavak, Y., & Senemoğlu, N. (1999). Contribution of Labor Force Training Courses to Female Employment. T.R. Prime Ministry General Directorate of Women's Status and Problems, Cem Web Ofset Publications, Ankara.

İŞKUR. (2007). <https://media.iskur.gov.tr/13568/2007-yili-faaliyet-raporu.pdf>

İŞKUR. (2013). 7. General Assembly Working Reports, Ankara.

Karabıyık, İ. (2012). Women's Employment in Working Life in Turkey. Journal of Marmara University Faculty of Economics and Administrative Sciences, 32(1), 231-260.

Karabulut, T., & Mızırak, Z. (2017). The Importance of Vocational Education Activities of Local Administrations for Women to Acquire a Vocation: The Case of Konya. 48p. file:///C:/Users/user/Desktop/kad%C4%B1n/___KADINLARIN%20 MESLEK%C4%B0%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%C4%B0%20VE%20KADIN%20%C4%B0ST%C4%B0HDAMI%20SEMP OZYUMU.pdf

- Öksüz, (2007). The Contribution of Vocational Training Courses to Women's Employability and Roles that İŞKUR Can Take. T.R. Ministry of Labor and Social Security, General Directorate of Turkish Employment Agency.
- Sağlam, M. (2015). Contribution of Vocational Training Courses Given in Non-formal Education Institutions to Women's Employment: The Example of Muğla Menteşe Municipality. Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Master's Thesis.
- Sağlam, M., & Korkmaz, A. (2019). Contribution of Vocational Training Courses Given in Non-formal Education Institutions to Women's Employment: The Example of Muğla Menteşe Municipality. MAKÜ-Bucak Faculty of Business Journal, 2(1), 54-76.
- Soylu, Y., Ercan, G. S., Belkıs, Ö., Durdağı, E., & Siyez, D. M. (2017). An Investigation of the Opinions of Psychological Counselors Working in Public Education on the Empowerment of Women through Vocational Education. 26 p.
https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlari/Kadinlarin_Mesleki_Egitimi_ve_Kadin_%C4%B0stihdami_Sempozyumu.pdf.
- Şener, Ü. (2011). Social Impact Analysis on Women's Work. Tepav Publications, Ankara.
- Taş, H. Y. (2011). The Effects of İŞKUR's Vocational Training Activities on Employment: The Case of Yalova İŞKUR. Journal of Social Politics Conferences, 61(2), 153-176.
- Taşpınar, M. (2013). Vocational Training of Female Labor Force. Ministry of National Education, International Conference Articles, (http://kizlarinegitimi.meb.gov.tr/files/img/mesleki_egitim_kadin.pdf), (Date of Access: 10.10.2021).
- Temiz, M. (2009). Investigation of Self-Efficacy Levels of Vocational-Technical and Social-Cultural Course Teachers in Public Education Centers. Marmara University Institute of Educational Sciences, Department of Educational Sciences, Department of Public Education, Master's thesis, Istanbul.
- Topoğlu, S. (2007). Inequality of Opportunity in Women's Employment Social Exclusion; Turkey-EU Comparison. Istanbul University Institute of Social Sciences, Department of Economic Policy, Master's Thesis, Istanbul.

An Overview on Women's Development... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
TÜİK, Periodic Results of the Household Labor Force Survey.

TÜİK, (2018). Labor Statistics. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (Date of Access:10.05.2021).

Türkoğlu, A., & Uça, S. (2011). Public Education in Turkey: Its Historical Development, Problems and Solution Suggestions. Adnan Menderes University Faculty of Education Journal of Educational Sciences, 2(2), 48-62.

URL1. <https://edirne.meb.gov.tr/www/edirne-halk-egitimi-merkezi-kursiyerlerimizin-emegimiz-kazaniyor-projemiz-kapsaminda-urettikleri-el-emegi-goz-nuru-urunleri-edirne-esnafimize-tanitildi/icerik/3654> T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Edirne il milli eğitim müdürlüğü, 30 Ocak 2020.

URL 2. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/144/kavak.htm

URL 3. <file:///C:/Users/user/Desktop/OKUL%20DI%20C5%20EINDA%20C3%20%96%20C4%20ERENME%20C4%20BOMKANIN%20SUNAN%20HALK%20E%20C4%20%9E%20C4%20B0T%20C4%20B0M%20MERKEZ%20C4%20%20Nurhak%20Halk%20E%20C4%20Fitimi%20Merkezi.pdf>

URL4. <http://www.yesilyurt.bel.tr/haberler/55-farkli-branstaki-248-kurstan-5-297-vatandas-faydalandi>

URL 5. <https://www.ensonhaber.com/ekonomi/agrida-kursa-gelen-genc-kizlar-ceyizlerini-burada-tamamladi>

URL 6. https://www.google.com/search?q=malatya+battalgazi+belediyesi+halk+e%20C4%20m+kurslar%20C4%20B1&sxsrf=AOaemvJUWfbadqE6M7F_Uq6Tx_epg_xhq4Q:1636968999895&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwjNofzdiJr0AhVy_7sIHQ4zC0kQ_AUoA3oECAEQBQ&biw=1522&bih=738&dpr=1.25#imgrc=q7Y09uxWIG9SeM

URL 7. <https://battalgazi.bel.tr/p/battalgazide-kadinlar-meslek-ogreniyor-1619599748737>

URL8. <file:///C:/Users/user/Desktop/kad%20C4%20B1n/T.C.%20Erbaa%20Belediyesi%20Resmi%20Web%20Sayfas%20C4%20B1.pdf>

An Overview on Women's Development... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023

Yayla, D. (2009). Evaluation of Turkish Adult Education System. T.R. Ministry of Education, Education Research and Development Department (EARGED). Ankara, 2009.

Yazar, T. (2012). Introduction, Target Audience in Adult Education. Journal of Dicle University Social Sciences Institute, 4(7), 21-30.

Yayına Geliş Tarihi:21/02/2023
Yayına Kabul Tarihi:17/04/2023
Online Yayın Tarihi:29/04/2023

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:7, Sayı:18, Yıl:2023, Sayfa:48-69
ISSN: 2587-2206

STRATEJİK YÖNETİM KAVRAMININ BİBLİYOMETRİK VE DOKÜMAN AÇISINDAN İNCELENMESİ: SAĞLIK YÖNETİMİNE BİR BAKIŞ

Zekai ÖZTÜRK¹

Aliye Kübra ÜNAL²

Özet

Bu çalışmada PubMed veri tabanında yayınlanan sağlık idaresi/yönetiminde stratejik yönetim alanındaki çalışmalar incelenmiştir. Belirli ölçütlere göre, 2010-2020 yılları arasında seçilmiş olan uluslararası bilimsel makalelerin bibliyometrik analiz ile incelenmesi ve bulguların karşılaştırmalı olarak ortaya konulması amaç edinilmiştir. Bu amaç doğrultusunda toplamda 190 makale analize dâhil edilmiştir. Analize dâhil edilen makaleler ile ilgili olarak çeşitli kıstaslar hesaplanmıştır. Sağlık idaresi/yönetiminde stratejik yönetime dair yapılmış olan bibliyometrik analiz çalışmalarında tespit edilen kısıtlılık ve özellikle sağlık bilimleri alanındaki çalışmalara yer veren PubMed veri tabanında daha önce inceleme yapılmamış olması, araştırmayı diğer analiz çalışmalarından ayırmaktadır. Yapılan bu araştırmanın hem sağlık yönetimi alanındaki profesyonellere hem de bu alanda araştırma yapmayı düşünen araştırmacılara ve çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Sağlık Yönetimi, Sağlık Yönetiminde Stratejik Yönetim, Pubmed, Bibliyometrik Analiz

¹ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, zekai.ozturk@hbv.edu.tr, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0003-2569-7249>.

² Sorumlu Yazar, Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Sağlık Yönetimi Doktora Programı, unal.kubra@hotmail.com, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-6730-7686>.

Atf/Citation: Öztürk, Z. & Ünal, A.K. (2023). Stratejik Yönetim Kavramının Bibliyometrik ve Doküman Açısından İncelenmesi: Sağlık Yönetimine Bir Bakış. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 48-69.

A BIBLIOMETRIC AND DOCUMENTARY ANALYSIS OF THE CONCEPT OF STRATEGIC MANAGEMENT: PERSPECTIVE AT HEALTH ADMINISTRATION

Abstract

In this study, studies in the field of strategic management in health administration / management published in the PubMed database were examined. According to certain criteria, it is aimed to examine the international scientific articles selected between 2010-2020 by bibliometric analysis and to present the findings comparatively. For this purpose, a total of 190 articles were included in the analysis. Various criteria were calculated for the articles included in the analysis. The limitations identified in the bibliometric analysis studies on strategic management in health administration/management and the lack of previous analysis in the PubMed database, which includes studies in the field of health sciences, distinguish the research from other analysis studies. It is thought that this research will contribute to both the professionals in the field of health management and the researchers who are considering doing research in this field and their studies.

Anahtar Kelimeler: Strategic Management, Health Administration, Strategic Management in Health Administration, Pubmed, Bibliometric Analysis

GİRİŞ

Strateji, bir organizasyonun amacına ulaşmak için takip edeceği yoldur (Aktan, 2005). Strateji denildiğinde herkesin aklında bazı ortak algılar belirmesine rağmen; tanımı yapılması istendiğinde herkesin benzer şeyler algılamadığı fark edilir. Stratejik yönetim kavramı ise, daha geçerli ve kalıcı stratejiler geliştirme, bu stratejileri uygulama ve ortaya çıkacak sonuçları değerlendirerek kontrole yönelik kararlar ve faaliyetlerin tamamıdır (Dinçer, 1992). Güçlü (2003)'ye göre stratejik yönetim; işletmelerin giderek daha değişken özellik kazanan çevresel koşullara uyumunu sağlamak amacıyla, örgütün ne yapması gerektiği ve nereye gitmesi gerektiği üzerinde bir dizi karar verme sürecidir. Bu süreç, "Stratejik Planlama", "Stratejilerin Uygulanması", "Stratejilerin Denetimi ve Değerlendirilmesi" olmak üzere üç aşamadan oluşur. Kısaca stratejik yönetim, işletmelerin rekabet avantajı yaratıp bu avantajı nasıl devam ettirmeleri gerektiğine yoğunlaşan bir yönetim disiplini. Stratejik yönetim, her ne kadar yönetim disiplini olarak varlığını devam ettirse de etimolojik kökeni, Eski Yunan Uygarlığına ve Sun Tzu'nun savaş sanatlarında kullanılan stratejilere kadar inmektedir (Bağış ve Öztürk, 2020). Bu olgunun iş dünyası ile ilişkilendirilmesi ise 1950'li yıllardan sonra olmuştur. Kavram 1980'li yıllara kadar "İşletme Politikası" şeklinde varlığını sürdürmüş olup ilerleyen yıllarda Schendel ve Hofer'in de katkılarıyla beraber "Stratejik Yönetim" olarak yaygınlaşmaya başlamıştır (Barutçugil, 2013). Alana katkı sağlayan en önemli isimler; Drucker,

Stratejik Yönetim Kavramının... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
Chandler, Selznick, Ansoff, Porter, Mintzberg, Barney, Hamel ve Prahalad
olarak sıralanabilir (Yaşlıoğlu vd., 2018).

Stratejik Yönetim olgusunun sağlık yönetimi alanındaki varlığı iş dünyasındaki kadar eskiye dayanmamaktadır. Özellikle 20.yy'ın başlarında sağlık kurumları açısından rekabetin artması ve sağlık kurumlarının bu rekabetçi piyasada varlıklarını sürdürmeye çalışmaları, yöneticileri ve profesyonelleri uygun stratejilerin geliştirilmesi, uygulanması ve denetlenmesi gibi konulara itmiştir. Bu durum da sağlık kurumlarında stratejik yönetimin gelişmesine ön ayak olmuştur (Soylu ve İleri, 2010). Bununla beraber özellikle 2000'li yıllara kadar yürütülen stratejik yönetim çalışmalarının gelişme gösteremediği görülmektedir. Bu durum; ülke politikaları, rekabet tutumları, sağlık hizmeti sunumundaki farklılıklar, sağlık sektörünün maliyeti yüksek bir sektör olması, direkt olarak bireylerin hayatına etki etmesi ve dolayısıyla yeniliklerin sürekli takip edilmesinin gerekliliği ve son olarak stratejik yönetim uygulamalarının yeterince bilinmemesi gibi konulardan kaynaklanmaktadır (Köseoğlu vd., 2015).

Bibliyometrik analiz, akademik yazında ortaya konan eserlerden (makale, dergi, kitap vb.) elde edilen verilerin düzenlenerek ortaya konduğu bir istatistiksel veri setidir (Pritchard, 1969). Mevcut çalışmalar neticesinde ortaya konulmuş olan bulgular, bir olgunun veya bir olayın detaylı bir biçimde ortaya konulmasını sağlayarak gelecek çalışmaların altyapısının oluşmasına katkıda bulunur (Koontz, 1961). Bu noktadan hareketle, bu çalışmada yakın geçmişte yayınlanmış olan stratejik yönetim alanındaki uluslararası yazında yer alan akademik çalışmaların bibliyometrik değerlendirmesi yapılarak alana genel bir bakış sağlanması amaçlanmıştır. Stratejik yönetimle ilgili olarak ulusal yazında bazı bibliyometrik çalışmalar bulunmaktadır. Fakat bu çalışmalar genellikle Türkiye'deki akademik yazına odaklanmıştır. Bu çalışmada farklı olarak uluslararası yazına ve sağlık yönetimiyle ilişkili olan çalışmalara odaklanılarak araştırmacılara farklı bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye'de stratejik yönetim alanıyla ilişkili olarak ortaya konulan çalışmalardan bir tanesi, Duman ve diğerlerinin (2005) "Türkiye'de Stratejik Yönetim Alanının Kapsamını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma alandaki ilk örneklerden biridir ve ulusal yazına odaklanmıştır. Bir diğer çalışma ise Barca ve Hınzıroğlu'nun (2009) "2000'li Yıllarda Türkiye'de Stratejik Yönetim Alanının Entelektüel Yapısı" başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma, stratejik yönetim kavramının yapısına ve ulusal çalışmalara odaklanmıştır. Çetin ve Çaylan'ın

(2015) “Stratejik Yönetim Yazınının Entelektüel Yapısında Değişim: 2001-2013 Yılları Arası Bibliyometrik Bir Değerlendirme” başlıklı çalışması ise ulusal yazına odaklanan çalışmalardan bir diğeridir. Aykanat ve Yıldız’ın (2016) “İşletme ve Yönetim Alanındaki “Stratejik Yönetim” Kavramının Evrimsel Gelişiminin Bilimsel Haritalama Yöntemiyle İncelenmesi” başlıklı çalışması ise 1971-2015 dönemi içinde Web of Science (WoS) veri tabanında ortaya konulmuş olan stratejik yönetimle ilişkili ulusal ve uluslararası çalışmalara odaklanmaktadır. Hancıoğlu ve Tekin’in (2017) “Ulusal İşletmecilik ile Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongrelerinde Yayımlanan Araştırmaların Bibliyometrik Profili: Stratejik Yönetim Yazını Üzerine Bir İnceleme” başlıklı makalesi ise kongre çalışmalarına odaklanan bir araştırmadır. Yaşlıoğlu ve diğerlerinin (2018), “Stratejik Yönetim Araştırmalarında Türkiye Kapsamı: 2000-2015 Döneminde Yayımlanan Makalelerin Bibliyometrik İncelemesi” başlıklı makalesi de ortaya konulan bibliyometrik analiz çalışmalarından bir diğeridir. Bu çalışmada araştırma kapsamında Web of Science veri tabanında yer alan ve araştırma kapsamı Türkiye olan 126 makale analiz edilmiştir. Alandaki bir diğer çalışma ise Baskıcı’nın (2018) “Stratejik Yönetim Alanındaki Atıf İlişkilerinin Ağ Analizi ile Değerlendirilmesi” isimli makalesidir. Bu çalışma da Türkiye kapsamına odaklanmış olup Google Akademik veri tabanından yararlanmıştır. Bellek ve diğerlerinin (2019) “Stratejik Yönetim Alanında Türkiye’nin Genel Durumu: 1975-2019 Yılları Arası Bibliyografik Bir Değerlendirme” başlıklı çalışması ise Web of Science veri tabanında 1975-2019 yılları arasında yer alan çalışmalara odaklanmıştır. Kaplan’ın (2020) “Lisansüstü İşletme Öğrencilerinin Stratejik Yönetim Çalışmaları” başlıklı makalesi ise “Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumu” sonucunda ortaya konulan çalışmalara odaklanmıştır. Yeni çalışmalardan biri olan, Darıcı’nın (2021) “Kamu Yönetimi Alanında Stratejik Yönetim Temalı Tezlerin Bibliyometrik Analizi: Ulusal Tez Merkezi Örneği” başlıklı makalesi ise ulusal yazına odaklanan çalışmalardan bir diğeridir.

Stratejik Yönetimle ilişkili olarak ortaya konulan bibliyometrik analiz çalışmaları kapsamında, örnek araştırmalar arasında sağlık alanına ve özellikle sağlık yönetimi alanına odaklanan çalışmalar oldukça azdır. Köseoğlu ve diğerlerinin (2015) “A Bibliometric Analysis of Strategic Management Articles in Healthcare Management Literature: Past, Present and Future” başlıklı çalışması sağlık yönetimi alanındaki örneklerden biridir. Bu çalışma uluslararası veri tabanlarını temel alarak analizi ortaya koymuştur. ProQuest, Emerald, Sciencedirect/Elsevier, Ebscohost, Jstore gibi veri tabanlarında yer alan sağlık yönetimi ile ilişkili dergilere odaklanılmıştır. Kandemir ve Uğurluoğlu’nun (2017) “Sağlık Kurumları Yönetimi Literatüründe Stratejik Yönetim Üzerine Yürütülen Çalışmaların

Stratejik Yönetim Kavramının... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
İçerik Analizi ile İncelenmesi” başlıklı makale çalışması ise sağlık yönetimi alanındaki örneklerden bir diğeridir. Çalışma 2010-2015 yılları arasında EbscoHost, ProQuest Hospital Collection, Science Direct ve Google Akademik veri tabanlarında yer alan çalışmalara odaklanmıştır.

Tüm bu çalışmalar çeşitli alanlarda yapılmış olmakla beraber, genellikle Web of Science, Sciencedirect gibi belirli veri tabanları kullanılarak, ulusal çalışmalara odaklanmıştır. Özellikle sağlık yönetimindeki çalışmalara odaklanan araştırma sayısı kısıtlıdır. Bundan dolayı, bu çalışma PubMed veri tabanındaki 2010-2020 yılları arasında ortaya konulmuş olan, sağlık yönetiminde stratejik yönetim ile ilişkili çalışmaları temel almıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, bibliyometrik bir araştırma niteliği taşımakla birlikte 2010-2020 yılları arasında uluslararası literatürde, Sağlık İdaresi/Yönetiminde Stratejik Yönetim konularını temel alan bilimsel çalışmaların incelenmesini konu edinmektedir.

2.1. Amaç, Örneklem ve Sınırlılıklar

PubMed veri tabanında 2010-2020 yılları arasında yayımlanmış olan “Stratejik Yönetim (Strategic Management)” ve “Sağlık İdaresi/Yönetiminde Stratejik Yönetim (Strategic Management in Healthcare Management/Health Administration)” anahtar kelimeleri kullanılarak 1860 makale çalışmasına (erişime açık olan ve olmayan çalışmaların toplamı) ulaşılmış olup, bunların 190 tanesi analize dâhil edilmiştir. Makaleler; yayın yılı, yazar sayısı, yazarların unvanı, yayımlandıkları dergiler, atıf sayıları, çalışmaların yapıldığı kurumlar ve bölgeler gibi özelliklere göre bibliyometrik yöntemle analiz edilmiştir.

PubMed veri tabanı üzerinde “Stratejik Yönetim (Strategic Management)” anahtar kelimesinin girilmesi sonucunda 2010-2020 yılları arasında 5078 akademik çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmaların içinde ise tam metni açık olan makale sayısı 3862’dir. Tam metni açık erişime açık olan bu çalışmaların 3112’si “Sağlık Bilimleri”, 362’si “Sosyal Bilimler, 212’si “Fen Bilimleri”, 134’ü “Mühendislik” ve 42’si “Diğer Bilimlerle (Yaşam Bilimleri, Davranış Bilimleri, Kimyasal Bilimler vb.)” ilişkilidir. Araştırmada Sağlık Bilimleri alanındaki çalışmalara odaklanılmış olup tam erişime açık 1736 makalenin “Sağlık İdaresi/Yönetimi (Healthcare Management/Health Administration)” anahtar kelimesi ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Analize dâhil edilen 190 çalışma ise atıf sayılarına göre seçilmiştir. Erişime açık 1736 makalenin atıf sayıları hesaplanarak ortalama

Stratejik Yönetim Kavramının... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
55 atıf sayısı elde edilmiş olup 55 ve üzeri atıf sayısına sahip araştırmalar çalışmaya konu edilmiştir.

Araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bu kısıtlardan birincisi, taranan makalelerin PubMed veri tabanı ile kısıtlı olmasıdır. İkinci kısıtlılık ise 2010-2020 yılları arasındaki çalışmaları kapsamadığıdır. Üçüncü kısıt ise İngilizce dilinde yazılmış olan araştırma makalelerini içermesidir. Dördüncü kısıtlılık ise tam metni erişime açık olan çalışmaların araştırmaya dâhil edilmiş olmasıdır. Tarama özellikleri ve anahtar kelimeler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Tarama Özellikleri ve Sonuçlar

Veri Tabanı	Pubmed
Anahtar Kelimeler	Stratejik Yönetim (Strategic Management) Sağlık İdaresi/Yönetiminde Stratejik Yönetim (Strategic Management in Health Administration/ Healthcare Management)
Sınırlılıklar	Yalnızca PubMed veri tabanının temel alınması. 2010-2020 aralığını kapsamaması. İngilizce dilinde yazılmış olma. Tam metnin erişime açık olması
Çıkan Sonuç Sayısı	1736
Detaylı İnceleme Sonrası Elde Edilen Makale Sayısı	190

Tablo 1’de gösterilmiş olan anahtar kelimelerin çalışmanın içerisinde yer alması şartı aranmıştır. Bunun neticesinde incelenen araştırmalar içerisinde 55 ve üzeri atıf sayısına sahip çalışmalar analize dâhil edilmiştir. Uygunluk gösteren 190 araştırmadan elde edilen verilen SPSS-22 programında analiz edilmiştir.

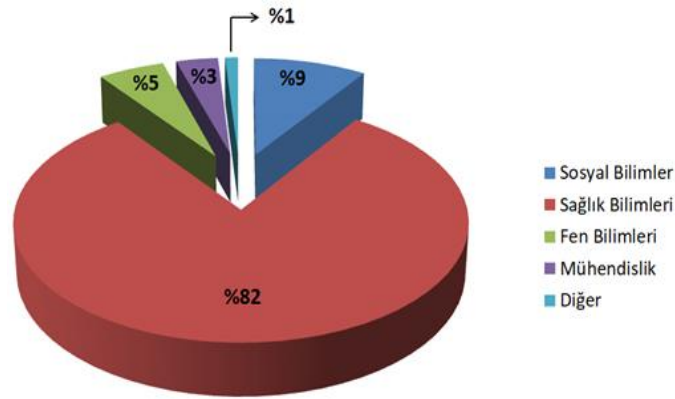
2.2. Bulgular

Sağlık İdaresi/Yönetiminde Stratejik Yönetim konusuna ilişkin olarak yayınlanmış olan çalışmaların belirli parametreler çerçevesinde incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, PubMed veri tabanında 2010-2020 yılları arasında incelenen 1736 çalışmadan 190 tanesinin konuyla ilişkili olduğu belirlenmiş ve analiz kapsamına alınmıştır. Yayınlarla ilişkin tanımlayıcı bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Yayınlarla İlişkin Bulgular

Makale Sayısı	190
Dergi Sayısı	109
Periyot	2010-2020
Tek Yazarlı Makale Sayısı	4
Çift Yazarlı Makale Sayısı	15
Çok Yazarlı Makale Sayısı	171
Yazar Sayısı	1940

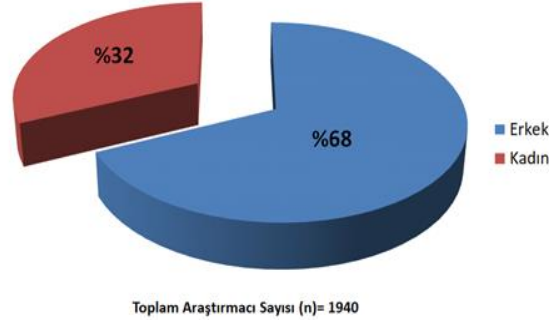
Yukarıda düzenlenmiş olan Tablo 2 incelendiğinde analiz kapsamına alınan çalışmaların 109 farklı dergide yayımlandığı görülmektedir. Bunun yanında makalelerin 4 tanesinin tek yazar sayısına, 15 tanesinin çift yazar sayısına ve 171 tanesinin de iki ve üstü yazar sayısına sahip olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bununla beraber stratejik yönetimle ilişkili çalışmaların “Sosyal Bilimler”, “Sağlık Bilimleri”, “Fen Bilimleri”, “Mühendislik” ve “Diğer Bilimler” arasında ne kadarlık bir paya sahip olduğu ise Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1. Stratejik Yönetim Anahtar Kelimesine Ait Çalışmaların Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Stratejik Yönetime İlişkin Çalışma Sayısı (n=3862)

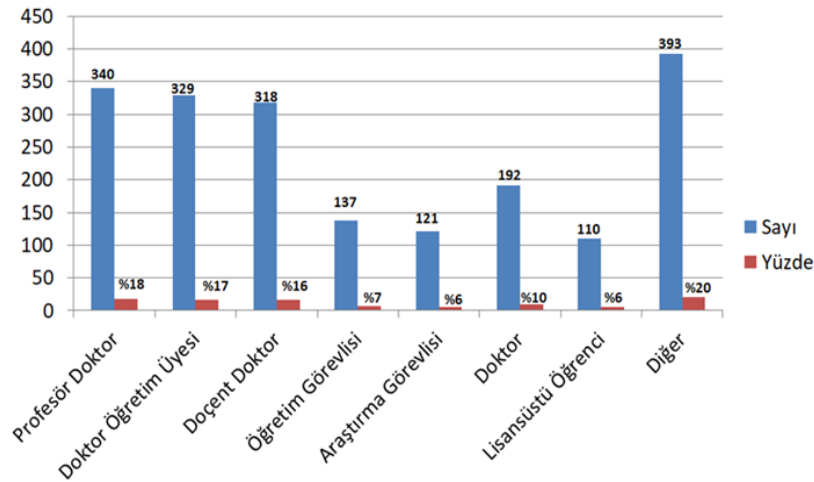
Şekil 2, çalışmalara katkı sağlayan araştırmacıların cinsiyetleri ve Şekil 3 ise unvanları ile ilgili oranları göstermektedir. Şekil 2’de araştırmacıların %32’sini kadınların (n=620) %68’ini ise erkeklerin (n=1320) oluşturduğu görülmektedir.

Şekil 2. Araştırmacıların Cinsiyeti

Şekil 3’de çalışmalara katkı sağlayan ve en yüksek ilk üç orana sahip gruptaki kişilerin %20’sinin diğer meslek gruplarına dâhil olduğu (danışman, yönetici, temsilci vb.), %18’inin unvanının profesör doktor olduğu ve %17’sinin ise doktor öğretim üyesi olduğu görülmektedir.

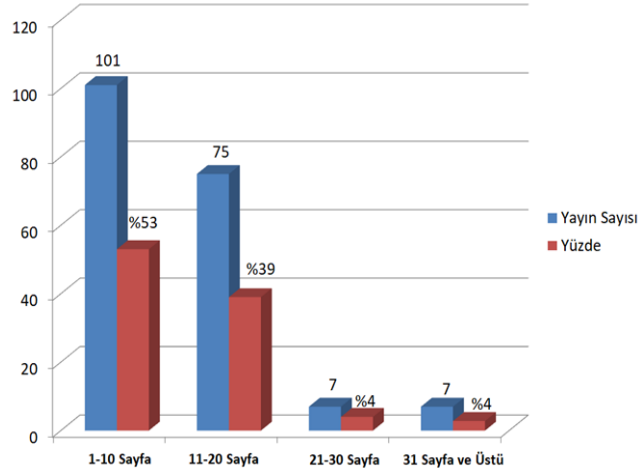
Şekil 3. Araştırmacıların Unvanları

Şekil 4’de ise Sağlık İdaresi/Yönetiminde Stratejik Yönetim konusuyla ilgili çalışmaların (n=190), %53’ünün 1-10 Sayfa aralığında, %39’unun 11-20 Sayfa aralığında, %4’ünün 21-30 sayfa aralığında ve %4’ünün 31 sayfa ve üzerinde olduğu görülmektedir. 1-10 sayfa aralığındaki çalışmalar %74 ile 2014 yılında, 11-20 sayfa aralığındaki çalışmalar %57 ile 2013 yılında, 21-30 sayfa aralığındaki çalışmalar %9 ile 2015 yılında ve son olarak 31 ve üstü sayfa sayısına sahip çalışmalar %13 ile 2016 yılında en fazla orana sahiptir. En fazla sayfa sayısına sahip çalışmanın ise 65 sayfaya “Global, Regional, and National Incidence and Mortality for HIV, Tuberculosis, and Malaria During 1990-2013: A

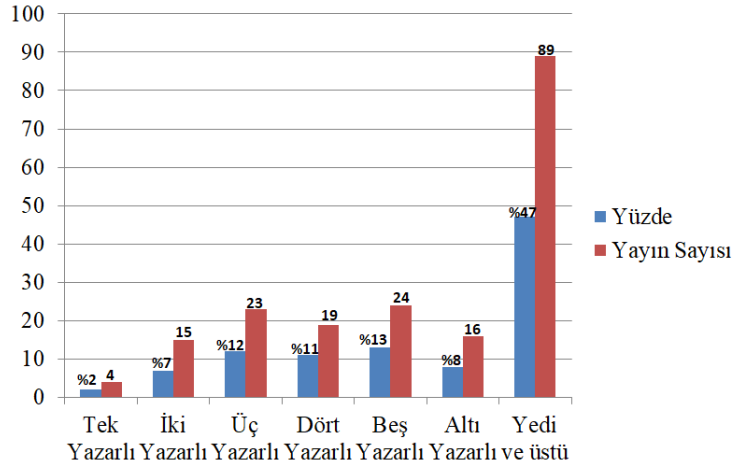
Stratejik Yönetim Kavramının... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
Systematic Analysis for the Global Burden of Disease Study 2013” başlıklı çalışmaya ait olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 4. Çalışmaların Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

Şekil 5’de ise yapılmış olan çalışmaların tek yazar ve çok yazarlı olup olmaması durumu arasında yedi farklı kategorinin oranları verilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan 190 makale çalışması 1940 farklı yazarın katkısıyla oluşturulmuştur. Çalışmaların 4 tanesinin tek yazarı, 186 tanesinin ise birden fazla yazarı bulunmaktadır. Makale başına düşen yazar sayısı ise 14 olarak hesaplanmıştır. Çalışmaların, %2’si tek yazarlı, %7’si iki yazarlı, %12’si üç yazarlı, %11’i dört yazarlı, %13’ü beş yazarlı %8’i altı yazarlı ve %47’si ise yedi yazar ve daha fazla yazarlı olarak yayımlanmıştır. Makalelerin neredeyse yarısına yakınının yedi ve üzeri yazarı bulunmaktadır. Çalışmaların en az tek yazarlı olarak yayımlandığı görülmektedir. En fazla yazar sayısına sahip çalışmanın ise 292 yazar tarafından ele alınmış olan ve 2014 yılında yayımlanan “Global, regional, and national incidence and mortality for HIV, tuberculosis, and malaria during 1990-2013: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2013” başlıklı çalışma olduğu tespit edilmiştir.

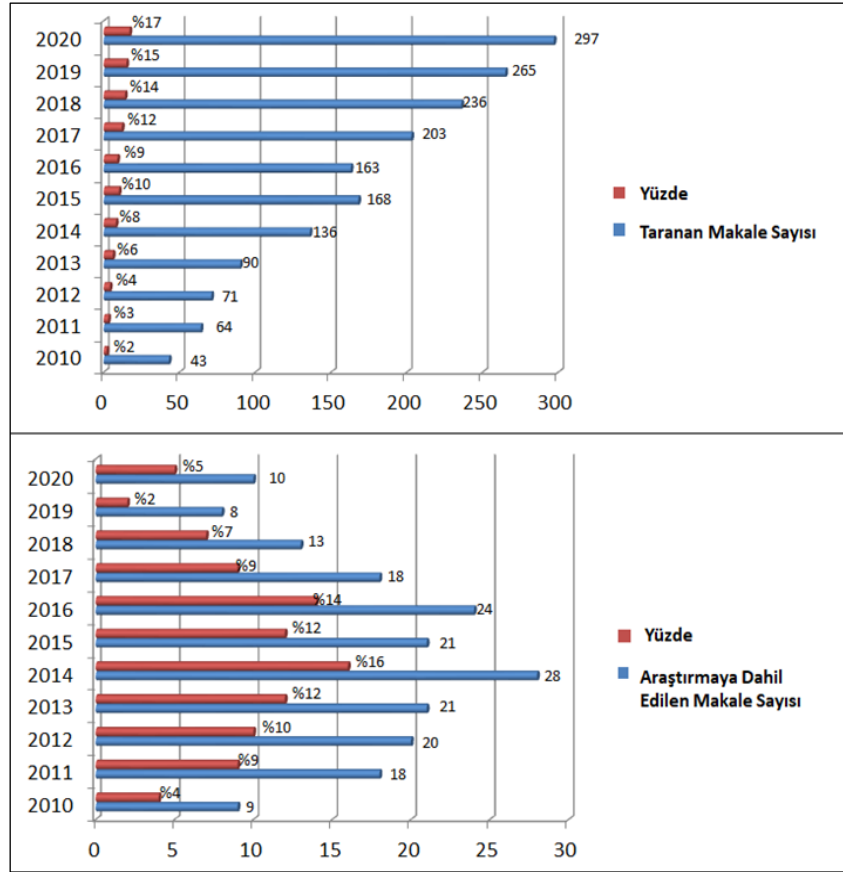
Şekil 5. Çalışmaların Yazar Sayılarına Göre Dağılımı

Şekil 6'da 2010-2020 yılları arasında taranan çalışma sayısı ve analize dâhil edilen çalışma sayıları verilmiştir. Yıllar itibariyle taranan makale sayısında 2010 yılından 2015 yılına kadar bir artış olduğu 2016 yılına gelindiğinde ise %1'lik bir düşüş yaşandığı fakat sonraki yıllarda sayılardaki artışın devam ettiği görülmektedir. Araştırmaya dâhil edilen makale sayısında ise 2010 yılından 2014 yılına kadar bir artış görüldüğü, 2015 yılında %4'lük bir düşüş yaşandığı, 2016 yılında %2'lik bir yükseliş yaşanmasına rağmen o yıldan sonra 2020 yılına kadar sayıların düşüş gösterdiği görülmektedir. Taranan makale sayısındaki oran 2020 yılında %17 ile en yüksekken araştırmaya dâhil edilen makale sayısındaki en yüksek oran %16 ile 2014 yılına aittir. Hatta analize dâhil edilen çalışmalarda 2020 yılı, 2010 ve 2019 yılları ile birlikte en düşük üç orandan birine sahiptir. Özetlemek gerekirse 2020 yılında taranan makaleler içinde çalışma sayısı en yüksek olmasına karşın, analize dâhil edilen, sağlık idaresinde/yönetiminde stratejik yönetim anahtar kelimesiyle ilişkili olan çalışmalarda en fazla makalenin ortaya konulduğu yıl 2014 olmuş ve 2020 yılı en düşük orana sahip olan yılların arasında yer almıştır.

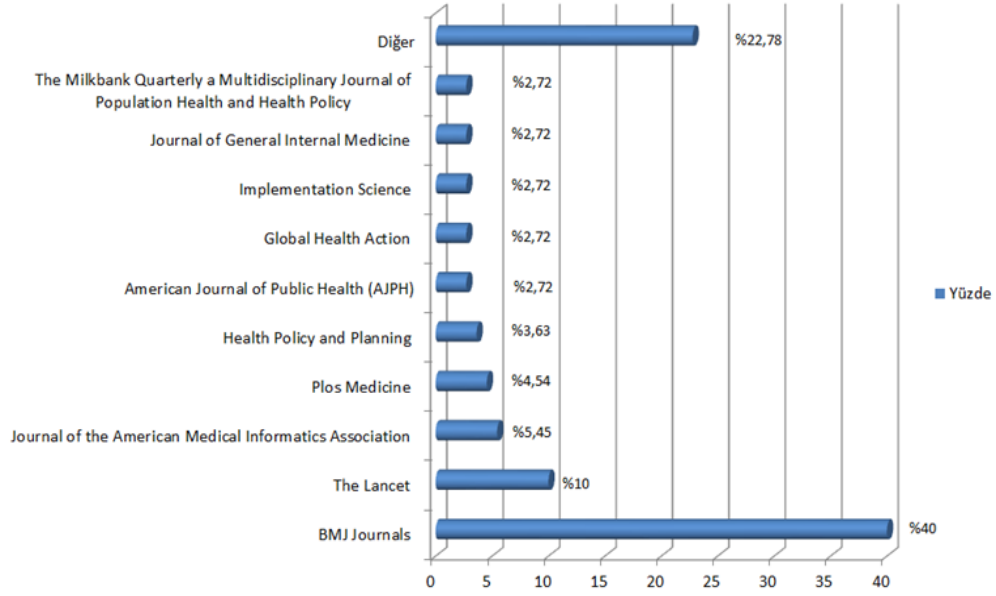

Şekil 6. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 7 incelendiğinde en fazla çalışmanın yayımlandığı derginin %40'lık bir oranla BMJ Journals olduğu görülmektedir. BMJ Journals dergisinden sonra en fazla yayının yapıldığı diğer dokuz dergiye bakıldığında yayınlanan çalışmaların oranının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Çalışmaların toplamda 109 farklı dergide yayımlanmış olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 7. Çalışmaların Yapıldığı Dergilere Göre Oranı

Tablo 3 incelendiğinde, en fazla atıf sayısına sahip çalışmanın 2212 atıf sayısı ile “ESMO consensus guidelines for the management of patients with metastatic colorectal cancer” başlıklı makaleye ait olduğu görülmektedir. Araştırmaya en az 55 atıf sayısına sahip çalışmalar dâhil edilmiş olmuş alt sınırdaki atıfa sahip 2 tane çalışma bulunmaktadır.

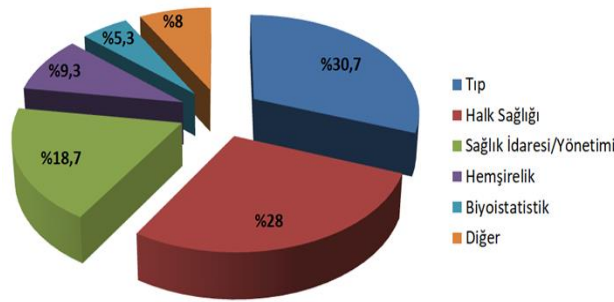
Tablo 3. Yayınların Atıf Sayılarına Göre Dağılımı³

Yazar(ların) Adı Soyadı	Makale Adı	Yayın Yılı	Atıf Sayısı	Yüzde
E. Van Cutsem et al.	ESMO consensus guidelines for the management of patients with metastatic colorectal cancer.	2016	2212	%13
Christopher J.L. Murray et al.	Global, regional, and national incidence and mortality for HIV, tuberculosis, and malaria during 1990-2013: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2013.	2014	1106	%11.46
Y Balarajan et al.	Health care and equity in India.	2011	986	%5.46
Josef S. Smolen et al.	EULAR recommendations for the management of rheumatoid arthritis with synthetic and biological disease-modifying antirheumatic drugs: 2019 update.	2020	973	%5.32
Dan Chisholm et al.	Scaling-up treatment of depression and anxiety: a global return on investment analysis.	2016	905	%5
Iana Markevych et al.	Exploring pathways linking greenspace to health: Theoretical and methodological guidance.	2017	751	%4
Richard H. Osborne et al.	The grounded psychometric development and initial validation of the Health Literacy Questionnaire (HLQ).	2013	740	%3.95
Samy Suissa et al.	Long-term natural history of chronic obstructive pulmonary disease: severe exacerbations and mortality.	2012	687	%3.27
Leroy Hood ve Mauricio Flores	A personal view on systems medicine and the emergence of proactive P4 medicine: predictive, preventive, personalized and participatory.	2012	554	%3
Harald Breivik et al.	The individual and societal burden of chronic pain in Europe: the case for strategic prioritisation and action to improve knowledge and availability of appropriate care.	2013	508	%2.42

³ Tablo 3'de verilmiş olan atıf sayısı en yüksek ilk 10 çalışma toplam çalışmalar içinde %56.88'lik bir orana sahiptir. Diğer çalışmaların ise %43.12'lik bir oranı bulunmaktadır.

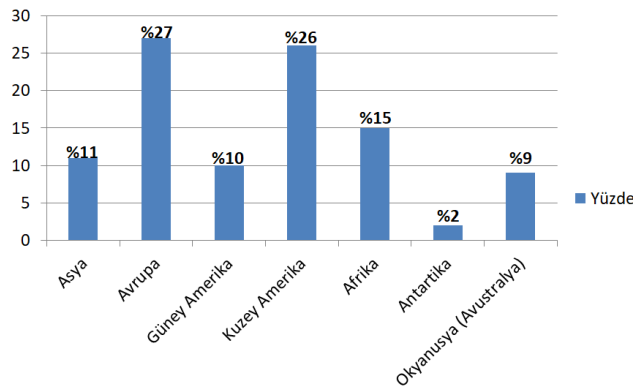
Şekil 8 incelendiğinde, yapılan çalışmaların çıkmış olduğu anabilim dallarına göre dağılımı görülmektedir. Buna göre çalışmaların %30.7 ile Tıp Anabilim Dalında, %28 ile Halk Sağlığı Anabilim Dalında, %18.7 ile Sağlık İdaresi/Yönetimi Anabilim Dalında, %9.3 ile Hemşirelik Anabilim Dalında, %5.3 ile Biyoistatistik Anabilim Dalında ve son olarak %8 ile Diğer Anabilim Dallarında yapıldığı görülmektedir. Çalışmaların toplamda 40 farklı anabilim dalından çıktığı tespit edilmiştir.

Şekil 8. Yayınların Yapıldığı Anabilim Dallarına Göre Dağılım

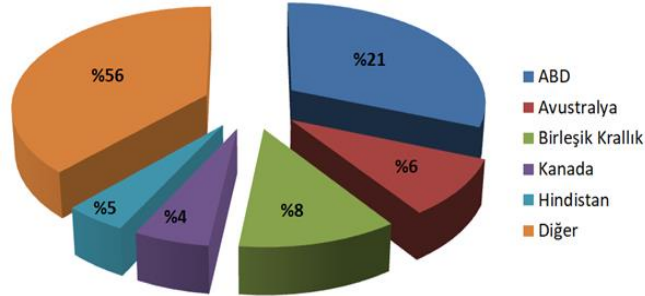
Şekil 9 incelendiğinde, çalışmalara en fazla katkı sağlanan kıtanın %27 oranıyla Avrupa Kıtası olduğu, en az katkı sağlanan kıtanın ise %2 ile Antarktika Kıtası olduğu tespit edilmiştir. Avrupa ve Kuzey Amerika Kıtası toplamda %53'lük oran ile yayımlanan çalışmaların yarısından fazlasını elinde tutmaktadır.

Şekil 9. Yayınların Yapıldığı Kıtalara Göre Dağılım

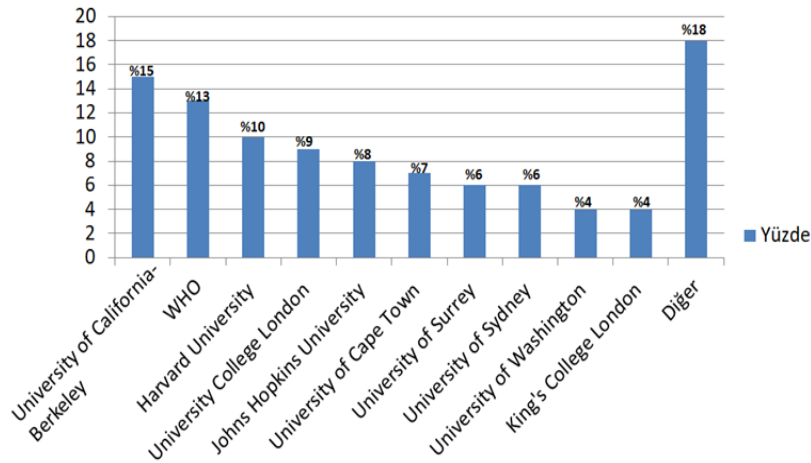
Şekil 10'da ise en fazla çalışmanın yapıldığı ilk beş ülkeyi ve diğer ülkelerin toplam oranını göstermektedir. Buna göre en fazla çalışmanın yapıldığı ülke %21 oranıyla ABD olmuştur. ABD, Avustralya, Birleşik Krallık, Kanada ve Hindistan %44'lük bir oranla neredeyse yapılan çalışmaların yarısını ellerinde tutmaktadır. Ülkeler Türkiye ise %2'lik bir orana sahiptir.

Şekil 10. Yayınların Yapıldığı Ülkelere Göre Dağılımı

Şekil 11 incelendiğinde tek başına en fazla çalışmanın %15’lik bir oranla University of California-Berkeley’den çıkmıştır. Bu kurumu sırasıyla %13’lük oranla Dünya Sağlık Örgütü ve %10’luk oranla Harvard Üniversitesi takip etmektedir. Araştırmalar toplamda 528 farklı kurumun katkısıyla oluşturulmuştur. Fakat bu üç kurumun %38’lik oranı diğer kurumların oranından yüksektir. Türkiye’de ise çalışmalara katkı sağlayan kurumlar, “Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü (Ankara)”, “Sağlık Bakanlığı (Ankara)” ve “Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Enstitüsü” olarak sıralanabilir.

Şekil 11. Yayınların Yapıldığı Kurumlara Göre Dağılımı

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sağlık sektöründeki yenilikler ve gelişmeler, rekabetin ve sağlık hizmeti alıcılarının beklentilerinin artması gibi noktalar, sağlık sektöründe stratejik yönetim çalışmalarının önemini günden güne arttırmıştır. Bu doğrultuda gerek sağlık çalışanları gerekse de sağlık yönetimi alanında

görev alan profesyoneller farklı stratejik yaklaşımları takip etmeye çalışarak değişkenlik gösteren iş hayatına uyum sağlamaya çalışmaktadır. 190 farklı uluslararası çalışmasının analiz edilmesiyle oluşturulan bu araştırmada, sağlık yönetimi alanında çalışmaların daha sığ kaldığı stratejik yönetim kavramına odaklanılmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ve değerlendirmelerden bazıları şu şekilde sıralanabilir;

Yıllara göre çıkarılan makale sayılarında göreceli bir biçimde artış gözlenirse de analize dâhil edilen çalışmalarda aynı şekilde bir artış görülmemektedir. Analize dâhil edilen çalışmalar arasında en fazla makalenin yayımlandığı yıl (n=28) 2014 yılı olmuştur. En az makalenin yayımlandığı yıl ise (n=8) 2019 yılı olmuştur.

Stratejik yönetim alanında yapılmış olan çalışmaların (n=3862) %82'sinin Sağlık Bilimleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Sağlık idaresi/yönetiminde stratejik yönetim anahtar kelimesini içeren çalışmalar (n=1736) içerisinde Sağlık İdaresi/Yönetimi Anabilim Dalının oranı %18.7 olarak bulunmuştur. En yüksek orana sahip anabilim dalı ise %30.7'lik bir pay ile Tıp olmuştur.

En fazla atıf sayısına sahip ilk 10 çalışma listelendiğinde Türkiye'den hiç bir çalışmanın listede olmadığı görülmektedir. Sağlık idaresi/yönetiminde stratejik yönetim anahtar kelimesiyle ilişkili olarak taranan makaleler (n=1736) içerisinde ise 10 yıllık periyotta Türkiye'den sadece iki çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan biri Göksel vd. (2012)'nin hazırlamış olduğu, Asian Pacific Journal of Cancer Prevention dergisinde yayımlanan "Planning of Nuclear Medicine in Turkey: Current Status and Future Perspectives" başlıklı çalışmadır. Bir diğeri ise Köse vd. (2020)'nin hazırlamış olduğu BMC Health Services Research dergisinde yayımlanan "Adoption rates of electronic health records in Turkish Hospitals and the relation with hospital sizes" başlıklı çalışmadır. Her iki çalışmada 55 atıf sayısı kısıtının altında kalarak analize dâhil edilememiştir.

Çalışmaların en fazla yayımlandığı dergi %40 gibi yüksek bir oranla BMJ Journals olmuştur. Çalışmalar toplamda 109 farklı dergide yayımlanmış olup en yüksek orana sahip 10 dergi dışında kalan diğer dergilerin oranı ise %22.78 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada yer alan 1940 yazarın 528 farklı kurumda görev yaptığı tespit edilmiştir. Çalışmalara en fazla katkı sağlayan kurumun %15'lik oranla University of California-Berkeley olduğu bulunmuştur. En fazla katkı sağlayan ilk 10 kurum dışında kalan kurumların oranı ise %18'dir.

Araştırmaya Türkiye’de yapılmış olan çalışmalardan dâhil edilenler olmasa da çalışmalara katkı sağlayan Türk araştırmacılar ve onların kurumları da listede de yer almaktadır. Bu kurumlar “Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü (Sağlık Bakanlığı, Ankara)”, “Sağlık Bakanlığı (Ankara)” ve “Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Enstitüsü” olarak sıralanabilir.

Çalışmaların kıtalara ve ülkelere göre dağılımı incelendiğinde ise çalışmalara katkısı en yüksek olan ülkenin %21’lik oranla ABD olduğu görülmektedir. En fazla çalışmanın çıkmış olduğu kıta ise %27 ile Avrupa olmuştur.

Çalışmaların sayfa sayıları incelendiğinde ise 1-10 sayfa aralığında çalışmaların (n=101), %53 ile daha fazla olduğu görülmektedir.

Analiz kapsamında sağlıkta stratejik yönetim kavramının; dış çevre gereksinimlerine odaklanan “*Kaynak Bağımlılığı Teorisi (Resource Dependency Theory-RDT)*” ve iç çevre gereksinimlerine odaklanan “*Kaynak Temelli Görüş (Resource Based View-RBV)*” anlayışları çerçevesinde çalışmalarda yer bulduğu dikkat çekmektedir. Sağlık hizmetlerinde stratejik yönetim ve planlamanın genellikle sağlık hizmeti reformları, geri ödeme sistemleri ve diğer ödeme teşvikleri dâhil olmak üzere, karşı karşıya kalınan dış belirsizlikler üzerinde odaklandığı görülmektedir. Bu belirsizliklere yönelik çözümler genellikle benzer stratejik kararlarla sonuçlanmakta olup, bu da günümüzün sağlık kuruluşlarının genellikle önce dış çevre gereksinimlerine odaklandığının bir kanıtıdır (Swayne vd., 2006). Sağlık hizmetlerinin stratejik yönetim çerçevesine dayanarak, stratejik seçim oluşturmak ve benzer stratejik girişimler geliştirmek için genellikle dış çevre perspektifini benimsemesi, sağlık kuruluşlarını bugün karşı karşıya oldukları yüksek oranda düzenlenmiş ve belirsiz bir dış ortamın RDT bileşenleri tarafına yönlendirmektedir. Oysaki stratejik planlama sürecinin ilk aşamalarında (durum analizi aşaması) bu dış görüşe bir tamamlayıcı, potansiyel rekabet avantajları sağlayabilecek ilgili organizasyonel kaynakları sistematik olarak değerlendirerek içsel bir yönelim alanı olan RBV kullanılabilir. RBV, bir kuruluşun rekabet avantajını destekleyen nadir kaynakların kombinasyonlarına odaklanması gerektiğini belirtir (Newbert, 2008). Geleneksel tıbbi bakım modellerinin yerine geçen düşük maliyetli ve yüksek değerli ikamelerle kesintiye uğraması beklenen yüksek oranda inovasyon odaklı bir pazarda kuruluşların “ayırt edici yetkinlikleri” belirlenmesine yardımcı olduğu için sağlık hizmetleri stratejik planlaması ve karar verme süreci için özellikle ilgi çekicidir (Wernerfelt, 1984).

Sağlık kuruluşları dahili kaynak temelli görüşün RBV perspektifini ilgili dış çevresel faktörlerle birleştirdiklerinde, kuruluşu belirli pazarlara

veya özel hizmetlere odaklayan farklılaşma ve/veya çeşitlendirme stratejileri geliştirebilirler (Mahoney ve Pandian, 1992). Değişen devlet ödeme sistemleri, düzenleme talepleri, nüfus sağlığındaki zorlu eğilimler ve ayrıca artan pazar rekabeti ve yıkıcı yenilikler tarafından yönlendirilen, sürekli gelişen ve karmaşık bir sağlık hizmetleri pazarında; RBV'nin sağlık hizmeti stratejik yönetiminde daha fazla yer bulması bekleniyor (Peteraf, 2006). Gerek Türkiye'de gerek diğer ülkelerde sağlık hizmetleri stratejik yönetiminin bu rafine çerçevede güçlendirilmesi büyük katkı sağlayabilir. Çünkü iyileştirilmiş stratejik yönetim çerçevesi, dinamik rekabetçi piyasa güçlerinin yanı sıra son derece kısıtlayıcı ve sürekli değişen düzenleyici ortamlarla karşı karşıya kalan sağlık sektörü ve diğer sektörlerle ilgilidir.

Bu çalışmanın sağlık idaresinde/yönetiminde stratejik yönetim konusuyla ilişkili olarak gelecekteki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu alandaki çalışmaların kısıtlı olması, araştırmacıların alana katkı sağlarken boşlukları görebilmesi adına farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışmada yalnızca PubMed veri tabanına ve 2010-2020 yılları arasında İngilizce olarak çıkarılmış olan çalışmalara yoğunlaşmıştır. Analize dâhil edilen çalışmaların atıf sayıları en büyük kısıtlılıktır. Gelecekte yürütülecek olan çalışmalarda araştırmacıların farklı kısıtlara odaklanarak çalışmalarını sürdürmeleri adına önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (2005). Değişim Çağında Yönetim. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Aykanat, Z. ve Yıldız, T. (2016). İşletme ve Yönetim Alanındaki "Stratejik Yönetim" Kavramının Evrimsel Gelişiminin Bilimsel Haritalama Yöntemiyle İncelenmesi. 24. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi. İstanbul-Türkiye.
- Bağış, M. ve Öztürk, O. (2020). Stratejik Yönetim Araştırmalarının Evrimi: Yaklaşımlar ve Mikro Görüşler Üzerinden Bir Değerlendirme. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 15(1), 347-370.
- Balarajan, Y., Selvaraj, S. ve Subramanian, S. V. (2011). Health care and Equity in India. The Lancet, 377(9764), 505-515.
- Barca, M. ve Hızıroğlu, M. (2009). 2000'li Yıllarda Türkiye'de Stratejik Yönetim Alanının Entelektüel Yapısı. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(1), 113-148.
- Barutçugil, İ. (2013). Stratejik Yönetim. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Baskıcı, Ç. (2018). Stratejik Yönetim Alanındaki Atıf İlişkilerinin Ağ Analizi ile Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33(1), 1-18.

Bellek, M., Koparan, E. ve Aykan, E. (2019). Stratejik Yönetim Alanında Türkiye'nin Genel Durumu: 1975-2019 Yılları Arası Bibliyografik Bir Değerlendirme. Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 58-90.

Breivik, H., Eisenberg, E. ve O'Brien, T. (2013). The Individual and Societal Burden of Chronic Pain in Europe: The Case for Strategic Prioritisation and Action to Improve Knowledge and Availability of Appropriate Care. BMC Public Health, 2013, 13, 1229.

Chisholm, D., Sweeny, K., Sheehan, P., Rasmussen, B., Smit, F., Cuijpers, P., ve Saxena, S. (2016). Scaling-up Treatment of Depression and Anxiety: A Global Return on Investment Analysis. The Lancet Psychiatry, 3(5), 415-424.

Cutsem, E. V., Cervantes, A., Adam, R.,...Arnold, D. (2016). ESMO Consensus Guidelines for The Management of Patients with Metastatic Colorectal Cancer. Annals Of Oncology, 27(8), 1386-1422.

Çetin, Ç. K. ve Çaylan, D. Ö. (2015). Stratejik Yönetim Yazınının Entelektüel Yapısında Değişim: 2001-2013 Yılları Arası Bibliyometrik Bir Değerlendirme. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 29(1), 101-120.

Darıcı, M. (2021). Kamu Yönetimi Alanında Stratejik Yönetim Temalı Tezlerin Bibliyometrik Analizi: Ulusal Tez Merkezi Örneği. Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4(1), 21-39.

Dinçer, Ö. (1992). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. İstanbul: Timaş Yayınevi.

Duman, Ş. A., Kalemci, R. A. ve Çakar, M. (2005). Türkiye'de Stratejik Yönetim Alanının Kapsamını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5(1), 57-72.

Göksel, F., Peksoy, İ., Koç, O., Gültekin, M., Özgül, N. ve Şencan, İ. (2012). Planning of Nuclear Medicine in Turkey: Current Status and

- Future Perspectives. Asian Pacific Journal Of Cancer Prevention, Sayı 13, 1989-1994.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23 (2), 61-85.
- Hancıoğlu, Y. ve Tekin, E. (2017). Ulusal İşletmecilik ile Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongrelerinde Yayımlanan Araştırmaların Bibliyometrik Profili: Stratejik Yönetim Yazını Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (UIİİD), (16. UİK Özel Sayısı), 87-100.
- Hood, L. ve Flores, M. (2012). A Personal View on Systems Medicine and The Emergence of Proactive P4 Medicine: Predictive, Preventive, Personalized and Participatory. New Biotechnology, 29(6), 613-624.
- Kandemir, A. ve Uğurluoğlu, Ö. (2017). Sağlık Kurumları Yönetimi Literatüründe Stratejik Yönetim Üzerine Yürütülen Çalışmaların İçerik Analizi ile İncelenmesi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 20(1), 23-36.
- Kaplan, M. (2020). Lisansüstü İşletme Öğrencilerinin Stratejik Yönetim Çalışmaları. Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(1), 50-68.
- Koontz, H. (1961). The Management Theory Jungle. The Journal Of The Academy Of Management, 4(3), 174-188.
- Köse, İ., Rayener, J., Birinci, Ş., Ulgu, M. M., Yılmaz, I. ve Güner, Ş. (2020). Adoption Rates of Electronic Health Records in Turkish Hospitals and the Relation with Hospital Sizes. BMC Health Services Research, 20: 967.
- Köseoğlu, M. A., Akdeve, E., Gedik, İ. ve Bertsch, A. (2015). A Bibliometric Analysis of Strategic Management Articles in Healthcare Management Literature: Past, Present and Future. International Journal of Healthcare Management, 8(1), 27-33.
- Mahoney, J. T., ve Pandian, J. R. (1992). The Resource-based View within the Conversation of Strategic Management. Strategic Management Journal, 13(5), 363-380.
- Markevych, I., Schoierer, J., Hartig, T.,...Fuentes, E. (2017). Exploring Pathways Linking Greenspace to Health: Theoretical and

- Methodological Guidance. Environmental Research, Sayı 158, 301-317.
- Murray, C. J. L., Ortblad, K. F., Guinovart, C.,...Vos, T. (2014). Global, Regional, and National Incidence and Mortality for Hiv, Tuberculosis, and Malaria During 1990-2013: A Systematic Analysis for The Global Burden of Disease Study 2013. The Lancet, 384(9947), 1005-1070.
- Newbert, S. L. (2008). Value, Rareness, Competitive Advantage, and Performance: A Conceptual Level Empirical Investigation of the Resource-based View of the Firm. Strategic Management Journal, 29(7), 745-768.
- Osborne, R. H., Batterham, R. W., Elsworth, G. R., Hawkins, M. ve Buchbinder, R. (2013). The Grounded Psychometric Development and Initial Validation of The Health Literacy Questionnaire (HLQ). BMC Public Health, 13(658), 1-17.
- Peteraf, M. A. (2006). The Cornerstones of Competitive Advantage: A Resource Based View. Strategic Management Journal, 14(3), 179-191.
- Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics. Journal of Documentation, 25(4), 348-349.
- Smolen, J. S., Landewé, R. B. M., Bijlsma, J. W. J.,... van der Heijde D. (2020). EULAR Recommendations for The Management of Rheumatoid Arthritis with Synthetic and Biological Disease-modifying Antirheumatic Drugs: 2019 Update. BMJ Journals, 79(6), 685-699.
- Soylu, Y. ve İleri, H. (2010). Hastanelerde Stratejik Yönetim Uygulamaları Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 13(1-2), 79-96.
- Suissa, S., Dell'Aniello, S. ve Ernst, P. (2012). Long-term Natural History of Chronic Obstructive Pulmonary Disease: Severe Exacerbations and Mortality. Thorax, 67, 957-963.
- Swayne, L. E., Duncan, W. J. ve Ginter, P. M. (2006). Strategic Management of Health Care Organizations. Blackwell, Malden, MA.

Wernerfelt, B. (1984). A Resource-based View of the Firm. Strategic Management Journal, 5(2), 171-180.

Yaşlıoğlu, D. T., İnan, A. ve Sözüer, A. (2018). Stratejik Yönetim Araştırmalarında Türkiye Kapsamı: 2000-2015 Döneminde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik İncelemesi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi, 29(84), 79-92.

Yayına Geliş Tarihi:27/03/2023
Yayına Kabul Tarihi:17/04/2023
Online Yayın Tarihi:29/04/2023

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:7, Sayı:18, Yıl:2023, Sayfa:70-93
ISSN: 2587-2206

GAZHANELERDE DÖNÜŞÜMÜN DUBLİN İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ ve YEDİKULE GAZHANESİ İŞLEV ÖNERİSİ

Selin ARABULAN¹,
Bünyamin DEMİREL²

Özet

19.yüzyılda varlığı yoğun olarak hissedilen Sanayi devrimi teknolojiye yön verdiği kadar şehirlerin kentleşme süreçlerine de yön vermiştir. Ulaşım ağları, bu ağlara ve su kaynaklarına yakın konumlanan geniş kapsamlı sanayi tesisleri, tesis çalışanları için üretilen konut ve lojmanlar dönemin kentlere kattığı önemli donatılardır. Nüfus artışları ve hızlı şehirleşme hareketleri ile kentlerin merkezlerinde kalan bu sanayi alanları 1950'li yıllardan itibaren değişen üretim sistemleri nedeniyle terk edilmişlerdir. Diğer yandan merkezi konumları ve geniş kullanım potansiyelleriyle bu alanlar tüm dünyada kentsel dönüşüm ve yeniden işlevlendirme projelerinin cazip alanları haline gelmişlerdir.

Çalışmada, kullanım dışı kalmış endüstriyel miras alanlarından Yedikule gazhanesine odaklanılmıştır. Bu yapının atıl durumundan çıkarılarak güncel ve doğru bir işlevle sürecine devam etmesi ve kentsel belleğe katkıda bulunması hedeflenmektedir. Doğru işlevi belirleyebilmek amacıyla önce endüstri mirasının belgelenmesine, korunmasına, konservasyonuna, değerinin anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla 2011 yılında kabul edilen Dublin ilkeleri açıklanmış ve tablolştırılmıştır. Gazhane yapılarının tanınır dünya örnekleri Viyana Simmering ve Londra King's Cross Gazhaneleri ve ülkemizde işlevlendirilmiş Hasanpaşa ve Kuzguncuk Gazhane yapıları ilke tabloları yardımıyla çözümlenmiş ve değerlendirilmiştir.

Çalışma konusu Yedikule Gazhane birimleri detaylı olarak tanımlanmıştır. Yapıyı alan olarak seçen mimari yarışmalar ve araştırma içerikli yazılı materyaller işlev önerisi açısından derlenmiştir. Bulgular değerlendirilip yorumlanarak öneri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Miras, Yeniden İşlevlendirme, Sanayi Devrimi, Toplumsal Bellek, Gazhane Yapıları, Yedikule Gazhanesi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü selinarabulan@trakya.edu.tr ORCID No: 0000-0002-8409-6489

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı. bnmndemirel@gmail.com ORCID No: 0000-0003-4709-7949

Atıf/Citation: Arabulan, S. & Demirel, B. (2023). Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri Kapsamında Değerlendirilmesi ve Yedikule Gazhanesi İşlev Önerisi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 70-93.

EVALUATION OF THE TRANSFORMATION IN GASWORKS WITHIN THE SCOPE OF DUBLIN PRINCIPLES. AND YEDİKULE GASWORKS FUNCTION PROPOSAL

Abstract

The Industrial Revolution, felt intensely in the 19th century, gave direction to the urbanization processes of cities as well as to technology. Transportation networks, wide-ranging industrial facilities located close to these networks and to water resources, housing and lodgings produced for workers are important equipment that the period added to cities. These industrial areas, which remained in the centers of the cities with population increases and rapid urbanization movements, have been abandoned since the 1950s due to the changing production systems. Due to their central location and wide usage potential, they have become attractive areas for urban transformation and re-functioning projects all over the world.

The study focuses on the Yedikule gasworks, one of the industrial heritage sites that has been out of use. It is aimed that this building will be removed from its idle state and continue its process with an up-to-date and correct function and contribute to the urban memory. In order to determine the correct function, first the Dublin principles adopted in 2011 to assist in the documentation, conservation and appreciation of the industrial heritage are explained and tabulated. World-renowned examples of gaswork structures, Vienna Simmering and London King's Cross Gasworks, and Hasanpaşa and Kuzguncuk Gazhane structures, functioned in our country, are analyzed and evaluated with the help of principle tables.

Yedikule Gaswork units, which are the subject of the study, are defined in detail. Architectural competitions that chose the building as a site and written materials with research contents have been compiled in terms of function proposal. A proposal was developed by evaluating and interpreting the findings.

Keywords: *Industrial Heritage, Reuse, Industrial Revolution, Social Memory, Gaswork Structures, Yedikule Gasworks.*

GİRİŞ

Sanayi devrimi ve günümüz arasında bir köprü niteliği taşıyan endüstriyel miras yapıları yeniden işlevlendirilerek alanın belleğinin korunması, sürekliliğin sağlanması, kültürel zenginliklerinin geleceğe aktarılması yönünden oldukça önemlidir. Çalışmanın amacı endüstriyel yapıların kültürel dönüşümlerine ışık tutmak ve yeniden işlevlendirilmeye ihtiyaç duyan Yedikule gazhane binasına yönelik dönüşüm önerileri getirmektir.

Çalışmada, kullanım dışı kalmış endüstriyel miras alanlarından Yedikule gazhanesine odaklanılmıştır. Bu yapının, atıl durumundan çıkarılarak, güncel ve doğru bir işlevle sürecine devam etmesi ve kentsel

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023 belleğe katkıda bulunması hedeflenmektedir. Doğru işlevi belirleyebilmek amacıyla önce Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi ICOMOS ve Endüstri Mirasının Korunması Uluslararası Komitesi TICCIH tarafından 2011 yılında kabul edilen Dublin ilkeleri açıklanmıştır. Bu ilkeler endüstri mirasının belgelenmesine, korunmasına, konservasyonuna, değerinin anlaşılmasına yardımcı olmak üzere imzalanmıştır.

Gazhane yapılarının tanınır dünya örnekleri Viyana Simmering ve Londra King's Cross Gazhaneleri ve ülkemizde işlevlendirilmiş Hasanpaşa ve Kuzguncuk Gazhane yapıları ilke tabloları yardımıyla çözümlenmiş ve değerlendirilmiştir.

Verilen örnekler neticesinde geçmişin kent belleğinin korunmasının önemine, dönüşüm ve yeniden işlevlendirme sırasındaki kilit rolüne dikkat çekilerek ileride gerçekleşecek yeniden işlevlendirme süreçlerine ışık tutulmak istenmektedir.

Çalışma konusu Yedikule Gazhane birimleri fotoğraf ve tanımlamalar yardımıyla tanımlanmıştır. Yapıyı alan olarak seçen mimari yarışmalar ve araştırma içerikli literatür işlev önerisi açısından taranarak derlenmiştir. Bulgular değerlendirilip yorumlanarak öneri getirilmiştir.

1. TOPLUMSAL BELLEK VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Sanayi devrimi 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkan buharlı makineler yardımıyla üretimin hız kazanarak seri üretime geçildiği ve sermayenin de hızlı bir artış yaşadığı dönemdir. İlk olarak Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan sanayi devrimi, Avrupa'ya, sonrasında ise tüm dünyaya yayılmıştır. Sanayi devrimi ile ekonomik, sosyal ve toplumsal dönüşümler de gerçekleşmiştir.

Sanayi devrimi ile bir dönüşüm de mimarlık alanında yaşanmıştır. Kentlerde endüstrileşme sürecinde ağır makineleri ve insan yükünü karşılamak amacıyla yeni yapı türleri, biçimleri, inşa yöntemleri ve malzemeleri, en önemlisi yeni tasarım teknikleri ve yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bu tasarım yaklaşımları ile yapılan yapılar dayanımları sayesinde uzun yıllar boyunca ayakta kalmayı başarmış ve işlevini sürdürmüş yapılardır. Ancak teknolojinin gelişmesi ve günün koşullarına uyum sağlayamamaları sonucu kullanım dışı kalmışlardır. Kullanım dışı kalan yapılar, zamanla tahrip olmalarına rağmen geçmiş ve günümüz arasında bir köprü görevi görmektedirler.

Bir mimari yapının geçmişten taşıdığı izlerin ve kullanıcılarının sahip olduğu bireysel veya toplumsal kültürel değerlerin birleşimi o mimari yapının, yani mekânın belleğini oluşturmaktadır (İlknur ve Başar, 2021). Endüstriyel miras yapıları da inşa edildikleri dönemin ekonomik, sosyal,

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023 sanatsal ve kültürel özelliklerini, belleğini, gelecek kuşaklara aktarmaktadırlar. Toplumsal bellekte yer edinen bu yapıların tahrip olmaları, yine toplumsal belleğe zarar vermektedir. Bu nedenle bu yapıların bellek aktarımının sağlanabilmesi o yapının korunmasına, toplum tarafından kullanılmasına, özgün işleviyle veya yeni güncel kullanımıyla kent yaşamına dâhil olmasına bağlıdır.

Sanayi devrimi ve günümüz arasında köprü niteliği taşıyan bu yapılar “*endüstriyel miras*” olarak adlandırılmaktadır. Endüstri mirası, “*endüstriyel yapılar, kompleksleri, alanları ve endüstriyel peyzajın yanı sıra devam eden ya da geçmişteki üretim biçim ve sürecinin, hammadde çıkarımı ve ürüne dönüştürülmesinin ve ilgili enerji ve ulaşım altyapılarının kanıtları olan makine, obje ve yapıları*” kapsayan yerleşkeler olarak tanımlanmaktadır (Yavaşoğlu ve Özgül, 2020:975).

Yeniden işlevlendirmenin amacı çağdışı kalmış kullanılmayan yapılara yeni işlevler kazandırarak kent hayatına kavuşturmak, bu yapıları toplum yararına sunmak ve kentlinin de bu yapılardan yararlanmasını sağlamaktır (Öztürk ve Koramaz, 2020:123; İlknur ve Başar, 2021:90).

Bir endüstri yapısının tarihi, kültürel ve mimari birikimi, alanlar ve kent arasındaki ilişki gözetilerek, eski kimliği korunarak yeniden işlevlendirirken kentin tarihi ve geçmişi hakkında bize kaynak olduğu ve kültürel sürdürülebilirliğini devam ettirdiği unutulmamalıdır (Karıptaş vd., 2015:516; Özden, 2002:148).

2. DUBLİN İLKELERİ

ICOMOS ve TICCIH, endüstriyel mirasın kendine özgü yapısını ve çağdaş ekonomik, yasal, kültürel ve çevresel bağlamlarla ilişkisinin bir sonucu olarak onu etkileyen sorunları ve tehditleri benimseyerek kabul eden kuruluşlardır. Bu nedenle toplumların bir parçası olarak endüstriyel mirasın belgelenmesine, korunmasına, muhafaza edilmesine ve takdir edilmesine yardımcı olmak üzere 2011 yılında Dublin ilkelerini yayınlamışlardır. Tanım ve bilgilendirmenin haricinde dört ana başlığa ayrılmış olan bu ilkeler toplam 12 maddedir (Icomos,2023).

1. Endüstriyel miras yapılarını, sitelerini, alanlarını, peyzajlarını ve değerlerini belgelemek ve anlamak

- Endüstriyel yapıların, sitelerin, peyzajların ve ilgili makine, teçhizat, kayıtlar veya maddi olmayan unsurların araştırılması ve belgelenmesi, bunların tanımlanması, korunması, miras önem ve değerlerinin takdir edilmesi için esastır.

- Endüstriyel miras alanlarını ve yapılarını araştırmak, belgelemek, koruma ve yönetim için bütünleşik bir temel sağlamak için tarihi, teknolojik ve sosyo-ekonomik boyutlarını ele almalıdır.
- Endüstriyel miras alanlarının veya yapılarının önemini anlamak için bir bölgenin veya ülkenin endüstriyel ve sosyo-ekonomik tarihi veya dünyanın diğer bölgeleriyle bağlantıları hakkında kapsamlı bilgi gereklidir.

2. Endüstriyel miras yapılarının, sit alanlarının ve peyzajların etkin bir şekilde korunmasını ve muhafazasını sağlamak

- Makineleri ve kayıtları da dâhil olmak üzere endüstriyel miras alanlarının ve yapılarının korunması ve muhafazasının sağlanması için uygun politikalar, yasal ve idari önlemler alınmalı ve uygun şekilde uygulanmalıdır.
- Yapıların, sitlerin, alanların, peyzajların ve bunların yerleşimlerinin ve ilgili nesnelere, belgelerin, çizimlerin ve arşivlerin veya somut olmayan mirasın entegre envanterleri ve listeleri, bu etkin yönetim ve koruma politikalarının ve koruma önlemlerinin bir parçası olarak geliştirilmeli ve kullanılmalıdır.
- Aktif endüstriyel yapılar veya miras açısından önem taşıyan alanlar söz konusu olduğunda, bunların devam eden kullanımlarının ve işlevlerinin, miras önemlerinin bir kısmını taşıyabileceği ve canlı bir üretim veya çikarma tesisi olarak fiziksel ve ekonomik sürdürülebilirlikleri için yeterli koşulları sağlayabileceği kabul edilmelidir.
- Bütünlük veya işlevsel bütünlük, endüstriyel miras yapılarının ve alanlarının önemi açısından özellikle önemli olduğundan, binalara ve içeriklerine koruma önlemleri uygulanmalıdır.

3. Endüstriyel miras yapılarını, sitelerini, alanlarını ve peyzajlarını korumak ve sürdürmek

- Uygun orijinal veya alternatif ve uyarlanabilir kullanım, endüstriyel miras alanlarının veya yapılarının korunmasını sağlamanın en yaygın ve çoğu zaman en sürdürülebilir yoludur.
- Mümkün olan her yerde, fiziksel müdahaleler tersine çevrilebilir olmalı ve yaş değerine ve önemli iz veya işaretlere saygı göstermelidir. Değişiklikler belgelenmelidir.
- Endüstriyel miras alanlarının veya yapılarının muhtemel fazlalığı, hizmetten çıkarılması ve/veya uyarlanması durumunda, örneğin

bileşenlerin yıkılması ve makinelerin kaldırılması gerektiği durumlar dâhil olmak üzere süreçler kaydedilmelidir.

4. Kamu ve kurumsal farkındalığı artırmak ve eğitim ve araştırmayı desteklemek için endüstriyel yapıların, sitelerin, alanların ve peyzajların miras boyutlarını ve değerlerini sunmak ve iletmek

- Endüstriyel miras, çok boyutlu olarak iletilmesi gereken bir öğrenme kaynağıdır.
- Aktif endüstriyel miras alanlarının ziyaretleri ve operasyonlarının yanı sıra tarihçeleri, makine ve endüstriyel süreçleri ile ilgili hikâyeler ve somut olmayan mirasın tanıtımı, endüstri veya şehir müzeleri ve yorumlama merkezleri, sergiler, yayımlar gibi programlar ve tesisler, web siteleri, bölgesel veya sınır ötesi güzergâhlar, çağdaş toplumlar için anlamının tam zenginliği içinde endüstriyel mirasa yönelik farkındalık ve takdiri artırma araçları olarak geliştirilmeli ve sürdürülmelidir.

Belgeleme ve Anlama	Koruma ve Sürdürme	Koruma ve Bakım	Sunma ve İletme
Unsurları araştırma ve belgeleme, tanımlama, koruma ve miras önem ve değerlerini takdir etme	Uygun politikalar, yasal ve idari önlemler alma ve uygulama	Uygun orijinal veya alternatif kullanım ile koruma	Halk ve özel sektörü bilinçlendirme
Tarihi, teknolojik ve sosyo-ekonomik boyutları ele alma	Envanterleri ve listeleri, etkin yönetim ve koruma politikalarının ve önlemlerinin bir parçası olarak geliştirme ve kullanma	Geri döndürülebilir fiziksel müdahale, yaş değerine, önemli iz ve işaretlere saygı	Sergiler, yayımlar, web siteleri vb. kaynaklar aracılığı ile farkındalık oluşturma ve sürdürme
Bölgenin/ ülkenin endüstriyel ve sosyoekonomik tarihi veya diğer bölgelerle bağlantılar hakkında kapsamlı bilgi aktarma	Devam eden kullanım ve işlevlerin fiziksel ve ekonomik sürdürülebilirlikleri için yeterli koşulları sağlama	Yıkım, kaldırma, uyarlama süreçlerinin kaydı	
	Yapılara ve çevrelerine bütüncül koruma önlemleri uygulama		

Tablo 1. Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilmesine Yönelik Dublin Prensipleri

Dublin prensipleri bu konuda yayımlanan en önemli uluslararası kaynaklardan biridir. Endüstriyel bir alanın yeniden işlevlendirilmesi sırasında dikkat edilmesi gereken ölçütlere yer vermektedir. Prensipler özetlenerek oluşturulan tablo yardımıyla endüstriyel yapıların yeniden işlevlendirilme süreci sistematik olarak yorumlanmaktadır (Tablo 1).

3. GAZHANELERİN BELLEK AÇISINDAN DÖNÜŞÜMÜ

18. yüzyılın sonlarına doğru Belçikalı Minckelaers isimli eczacı maden kömürünü ısınmak için kullanırken ışık saçtığını fark etmiştir. Kömürden gaz elde etme yöntemi ise Belçika'da ve bilim dünyasında yayılmış ve araştırmalara başlanmıştır. İngiltereli bir bilim insanı Murdock, bu gazın patlama ve parlama özelliklerinin olduğunu kanıtlamış ve gazın öldürücü bir kuvvetinin olduğunu keşfetmiştir. Ancak daha sonra bir depoda yaktığı devasa hacimli gazın herhangi bir şekilde patlamadığına ve ışık saçtığına şahit olmuştur. Bu ışık ile kentlerin aydınlatılabileceğini ortaya atmıştır. Devamında ise 1882 yılında GasLightandCokeCo. isimli ilk havagazı şirketi kurulmuştur (Özolcay, 2018).

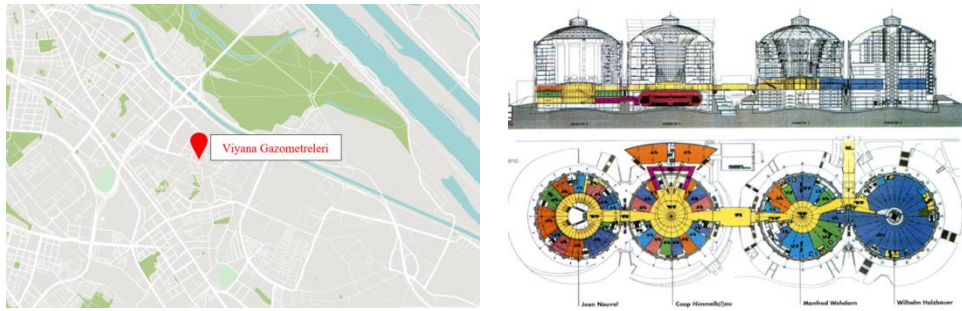
Tüm dünyada gaz üretimi için çalışmalar yapılırken İstanbul'da da durum aynı şekilde ilerlemektedir. Ancak ilk gaz üretim tesisi 1853 yılında Dolmabahçe'de inşa edilmiştir. Dolmabahçe Gazhanesi'nin kuruluş amacı sadece Dolmabahçe Sarayı'nın aydınlatılmasıdır (Mimarlikdergisi,2022). Zamanla Beyoğlu ve Pera sokaklarının aydınlatılması için de kullanılmıştır. Beylerbeyi Sarayı'nın aydınlatılması için 1864 yılında Kuzguncuk Gazhanesi, 18. yüzyılın başlarında inşa edilen Hasanpaşa Gazhanesi, ilk sosyal amaçlı aydınlatma için inşa edilen Yedikule Gazhanesi İstanbul'da inşa edilen diğer gazhanelerdir (Kültürevanteri a,2022).

Elektrik enerjisi teknolojisinin gelişimi, gazhanelerdeki üretim maliyeti ve yeterli verimin alınamaması gibi sebepler bu yapıların atıl kalmasına neden olmuştur. Endüstriyel miras ve toplum belleği açısından oldukça önemli olan bu yapılar tüm dünyada ve ülkemizde yeniden işlevlendirilerek korunmaya alınmıştır. Çalışmanın bu bölümünde yeniden işlevlendirilen gazhane yapılarının örneklerine yer verilmektedir.

Yapılan işlevlendirme ve dönüşüm çalışmalarını inceleyerek tablo yardımıyla çıkarımlarda bulunabilmek amacıyla tanınırlığı yüksek iki dünya iki Türkiye örneği seçilmiştir. Bunlar; Avusturya-Viyana Simmering ve İngiltere Londra King's Cross Gazhanesi, ülkemizde ise Hasanpaşa ve Kuzguncuk Gazhaneleridir.

Viyana Simmering Gazhanesi

Viyana Gazometreleri kentin merkezinde konut bölgesi olan Simmering'de bulunmaktadır (Resim 1). Simmering Gazometreleri mimar Theodor Herrmann tarafından 1896 yılında inşasına başlanmış ve 1899 yılında tamamlanmıştır. İnşa edildiği tarih itibariyle aynı amaçla kurulan yapıların en büyüğü olma unvanını kazanmıştır. Diğer bir farklı özelliği ise demir strüktürün tuğla duvarlar ile saklanmış olmasıdır. Viyana gazometreleri toplam dört adet gazometreden oluşmaktadır. Her birinin çapı 62.85 metre ve ortalama yükseklikleri 72.5 metredir. Uzun yıllar kentin gaz ihtiyacını karşılayan yapı 1985 yılında kullanım dışı kalmıştır. Aynı zamanda endüstriyel miras olması sebebiyle 1981 yılında koruma altına alınmıştır. Kapanmasının hemen ardından yeniden işlevlendirme için çalışmalar başlamıştır.

Resim 1. Viyana Simmering Gazometrelerinin Konumu (yazarlar tarafından düzenlenmiştir) ve Yeniden İşlevlendirilme Projesi (Polyucee,2022)

1987 yılında ilk olarak sergi ve müze olarak kullanılmıştır. İlk dönüşüm şekliyle, iki ayda bir konser sesleri ve ışıkları partilerde kullanılan sıvı oksijen üzerinde yansıtılmıştır. Bu konserler sayesinde hala kullanılabilir durumda olan tek gazometre kendi işlevi ile kullanılmış ve bu kullanım mekâna sınırlı paylaşma ve belleğini aktarma imkânı vermiştir. Ancak tesislerin yüksek koruma maliyetleri nedeniyle bu kullanıma son verilmiş, 1995 yılında bir işlevlendirme yarışması açılmıştır (Ercivan, 2004; Tabak, 2011). Dönüşüm için önerilen projelerden Jean Nouvel (A gazometresi), CoopHimmelblau (B gazometresi), ManfredWehdorn (C gazometresi) ve Wilhwelm Holzbauer (D gazometresi) projeleri seçilmiş ve 1999-2001 yılları arasında gerçekleştirilmiştir (Gülay, 2019) (Resim 1).

Gazometrelerin kent üzerindeki hâkimiyetine ve strüktürüne dokunulmadan bir yeniden işlevlendirilme projesi gerçekleştirilmek istenmiştir. Aynı zamanda bölgenin kent merkezinde olması sebebiyle konut ihtiyacının karşılanması ve bölgenin kimliğinin değiştirilmesi

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023 düşünülmüştür. Buna yönelik yapının dış görünümü korunurken iç mekânda alışveriş merkezi, ofis ve konut işlevlerine yer vermek adına birçok değişiklik yapılmıştır (Gedik, 2019).

Yapılan değişiklikler sonucu gazhane yapılarının dış cephelerinin korunmasına rağmen iç mekânda yapılan değişiklikler sebebi ile belleğinin korunamadığı gözlemlenmektedir.

Tablo 2’den de anlaşıldığı gibi Simmering Gazometreleri korunması ve muhafazası noktasında önemli çalışmalar gerçekleştirmiş olsa bile değerlerini anlamak, sürdürmek ve iletmek noktasında eksik kalmıştır. Bunun en büyük sebebi ise ekonomik nedenlerden ötürü alışveriş merkezi, konut ve ofis düzenlemelerinin iç mekânda olan etkisinin bellek izlerini silmesidir.

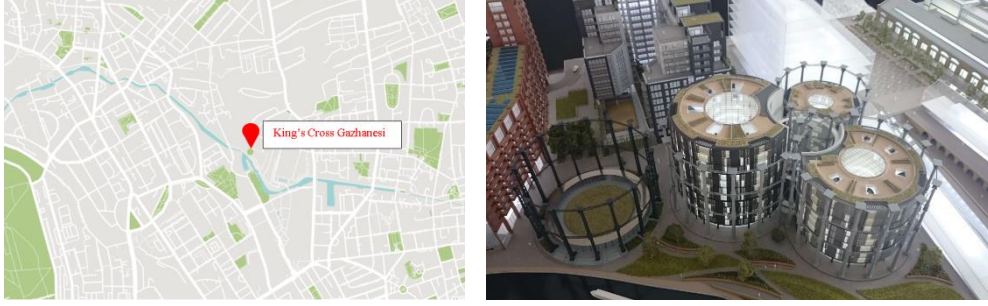
Tablo 2: Simmering Gazhanesine Ait Dublin Prensipleri Değerlendirmesi

Belgeleme ve Anlama	Koruma ve Sürdürme	Koruma ve Bakım	Sunma ve İletme
Urusları araştırma ve belgeleme, tanımlama, koruma ve miras önem ve değerlerini takdir etme	Uygun politikalar, yasal ve idari önlemler alma ve uygulama	Uygun orijinal veya alternatif kullanım ile koruma	Halk ve özel sektörü bilinçlendirme
Tarihi, teknolojik ve sosyo-ekonomik boyutları ele alma	Envanterleri ve listeleri, etkin yönetim ve koruma politikalarının ve önlemlerinin bir parçası olarak geliştirme ve kullanma	Geri döndürülebilir fiziksel müdahale, yaş değerine, önemli iz ve işaretlere saygı	Sergiler, yayınlar, web siteleri vb. kaynaklar aracılığı ile farkındalık oluşturma ve sürdürme
Bölgenin/ ülkenin endüstriyel ve sosyoekonomik tarihi veya diğer bölgelerle bağlantılar hakkında kapsamlı bilgi aktarma	Devam eden kullanım ve işlevlerin fiziksel ve ekonomik sürdürülebilirlikleri için yeterli koşulları sağlama	Yıkım, kaldırma, uyarılma süreçlerinin kaydı	
	Yapılara ve çevrelerine bütüncül koruma önlemleri uygulama		

Londra King’s Cross Gazhanesi

King’s Cross gazhanesi Londra kentinin en büyük gaz tesisi özelliğindedir ve St. Pancras İstasyonu’na yakın bir konumda bulunması nedeniyle tesise kolaylıkla ulaşılabilir (Resim 2). 1850’li yıllarda

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
inşa edilen bu gaz üretim tesisi 2000 yılında hizmet dışı bırakılana kadar sürekli genişlemiş ve işlevini devam ettirmiştir. Daha sonrasında ise dört gaz depolama tankı için yeni bir tasarım önerisi geliştirilmiştir (Manifold.press, 2021).

Resim 2. King's Cross Gazhanesinin Konumu (yazarlar tarafından düzenlenmiştir), Yeniden İşlevlendirilme Projesi Maketi (The-dots,2022)

Gaz depolama tanklarının hepsi teleskopik tank modelidir ve çerçeve strükture sahiptir. Yapım aşamasında orijinal gazometreler sökülerek restore edilmiştir, bir dizi teknolojik işlem ve bakımın ardından aynı şekilde birleştirilmiştir. Gazometrelerin aralarında en büyük olanı açık bir bahçeye dönüştürülmüştür. 35 metrenin üzerinde bir çapa sahip olan bu gazometrenin içerisinde 25 metre çapa sahip bir yeşil alan oluşturulmuştur. Üç gazometre ise konut, spor salonu, spa, ofis ve eğlence alanlarının bir arada bulunduğu 145 lüks daireyi barındıran bir yaşam alanına dönüştürülmüştür (Li, 2020) (Resim 2).

Geçmişte gaz tanklarının yükselip alçaldığı Viktoria Dönemi demir çerçevelerini barındıran bu bölge, günümüzde silindirik apartman bloklarının bulunduğu bir alana dönüşmüştür. Dönüşümü esnasında endüstriyel mirasa dikkat edilmiş ve atıfta bulunulmuştur (Arkitera a,2022).

King's Cross Gazometreleri yeniden işlevlendirilmesi yönüyle değerlendirildiğinde ise cephe noktasındaki çalışmaları dikkat çekmektedir. Konut alanlarında ve park kısmında dökme demirin öncelikle bulundurulması, olumlu olarak görülmektedir. İşlevsel yönüyle değerlendirildiğinde ise hem kamusal hem de özel işlevlerin bir arada bulunduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 3'de görüldüğü üzere King's Cross Gazometreleri yeniden işlevlendirilme kapsamında değerlendirildiğinde her ne kadar başarılı bir proje olsa da eksikleri bulunmaktadır. Koruma ve bakım, sunma ve iletme noktalarında kısmi sorunlar yaşayan gazhane yapısı, yine de Viyana'daki

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
Simmering Gazhanesinden başarılı bir yeniden işlevlendirme aşaması geçirmiştir.

Tablo 3: King's Cross Gazhanesine Ait Dublin Prensipleri Değerlendirmesi

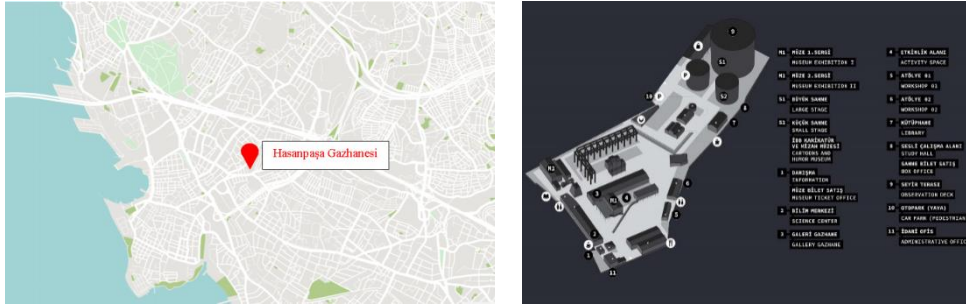
Belgeleme ve Anlama	Koruma ve Sürdürme	Koruma ve Bakım	Sunma ve İletme
Unsurları araştırma ve belgeleme, tanımlama, koruma ve miras önem ve değerlerini takdir etme	Uygun politikalar, yasal ve idari önlemler alma ve uygulama	Uygun orijinal veya alternatif kullanım ile koruma	Halk ve özel sektörü bilinçlendirme
Tarihi, teknolojik ve sosyo-ekonomik boyutları ele alma	Envanterleri ve listeleri, etkin yönetim ve koruma politikalarının ve önlemlerinin bir parçası olarak geliştirme ve kullanma	Geri döndürülebilir fiziksel müdahale, yaş değerine, önemli iz ve işaretlere saygı	Sergiler, yayınlar, web siteleri vb. kaynaklar aracılığı ile farkındalık oluşturma ve sürdürme
Bölgenin/ ülkenin endüstriyel ve sosyoekonomik tarihi veya diğer bölgelerle bağlantılar hakkında kapsamlı bilgi aktarma	Devam eden kullanım ve işlevlerin fiziksel ve ekonomik sürdürülebilirlikleri için yeterli koşulları sağlama	Yıkım, kaldırma, uyarılma süreçlerinin kaydı	
	Yapılara ve çevrelerine bütüncül koruma önlemleri uygulama		

Hasanpaşa Gazhanesi

Kadıköy'ün Hasanpaşa mevkiinde bulunan, 1892 yılında hizmete giren Hasanpaşa Gazhanesi, toplam 31 bin 495 metrekarelik bir alana yayılmaktadır (Resim 3). Yap-işlet-devret yöntemi ile kurulan gazhane yapısı 50 yıllık bir süre ile Fransızlar tarafından işletilmiştir. 1931 yılında millileştirilen, 1945 yılında ise İETT'ye devredilen gazhane yapısı 1993 yılında işlevini yitirmiştir (Büyüktaşkın ve Türkel, 2019).

Endüstriyel miras alanı olarak tescillenen Hasanpaşa Gazhanesi hem Kadıköy hem de İstanbul için oldukça önemlidir. Osmanlı endüstriyel mirasının erken dönem çalışmalarından ve Anadolu Yakası'nın ilk endüstriyel yapılarından. 1800'lü yıllarda Anadolu Yakası'nın gaz ihtiyacını karşılamak amacıyla Hasanpaşa mevkiinde bir gazhane yapılmasına ve Fransız sanayici Charles George tarafından işletilmesine

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023 karar verilmiştir. Charles George'un sahip olduğu Kadıköy-Üsküdar ve Anadolu Yakası Havagazı Şirketi, 1926 yılında Yedikule Gazhanesini de satın alarak bünyesine katmıştır. Sonrasında ise işletme imtiyazlarını ve tesis yapılarını 1931 yılında İstanbul Elektrik Şirketine devretmiştir. İstanbul Elektrik Şirketi'nin millileştirilmesi ile beraber havagazı şirketi ayrılarak müstakil bir şekilde üretime devam etmiştir. Şirketin zarar etmesi ile birlikte 1945 yılında devlet tarafından satın alınarak İstanbul Elektrik Tramvay Tünel İdaresine bağlanmıştır. Zamanla yeni fırınlar eklenmiş ve Anadolu Yakası'nın gaz ihtiyacının üzerinde bir üretim yapar hale gelmiştir. Talep azalması ve maliyetin artması gibi sebeplerden dolayı 13 Haziran 1993 yılında kapatılarak kaderine terk edilmiştir (Arkitera b, 2022).

Resim 3. Hasanpaşa Gazhanesinin Konumu (yazarlar tarafından düzenlenmiştir) Müze Gazhanede Bulunan İşlevler (Kavut ve Selçuk, 2022)

Terk edildikten sonra alandaki gazometreler sökülerek satılmıştır. Bölge hurdaların ve çöplerin depolandığı bir alan haline gelmiştir. Bazı dönemlerde kömür deposu, otobüs garajı, İETT deposu olarak kullanılmıştır. 1994 yılında ise endüstriyel sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Koruma Kurulunun kararına rağmen 1995 yılında izinsiz yıkım ve söküm yapılması sebebiyle soruşturma açılmıştır. 1996 yılında ise gerekli rölöve çalışmaları tamamlanarak koruma için adımlar atılmaya başlanmıştır (Timetoast,2022).

Yeniden işlevlendirilmesi kapsamında kültür merkezine dönüştürülen Hasanpaşa Gazhanesinde enerji sistemleri müzesi bulunmaktadır. Bununla beraber bilgi tüneli, uluslararası sergi salonu, açık pazar alanı, atölye, çok amaçlı gösteri salonu, çocuk bilgi evi, kütüphane, seyir terası, restoran ve kafeterya, otopark ve fuaye alanları yer almaktadır (Müze gazhane, 2022).

Hasanpaşa gazhanesi yeniden işlevlendirilmesi yönüyle ele alındığında başarılı bir örnek olarak önümüze çıkmaktadır. Kapatılmasından

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
sonra kontrolsüz yıkım ve sökümler geçirmiş olsa da işlevsel yönüyle ve korunması açısından oldukça başarılı bir örnektir (Tablo 4).

Tablo 4: Hasanpaşa Gazhanesine Ait Dublin Prensipleri Değerlendirmesi

Belgeleme ve Anlama	Koruma ve Sürdürme	Koruma ve Bakım	Sunma ve İletme
Unsurları araştırma ve belgeleme, tanımlama, koruma ve miras önem ve değerlerini takdir etme	Uygun politikalar, yasal ve idari önlemler alma ve uygulama	Uygun orijinal veya alternatif kullanım ile koruma	Halk ve özel sektörü bilinçlendirme
Tarihi, teknolojik ve sosyo-ekonomik boyutları ele alma	Envanterleri ve listeleri, etkin yönetim ve koruma politikalarının ve önlemlerinin bir parçası olarak geliştirme ve kullanma	Geri döndürülebilir fiziksel müdahale, yaş değerine, önemli iz ve işaretlere saygı	Sergiler, yayınlar, web siteleri vb. kaynaklar aracılığı ile farkındalık oluşturma ve sürdürme
Bölgenin/ ülkenin endüstriyel ve sosyoekonomik tarihi veya diğer bölgelerle bağlantılar hakkında kapsamlı bilgi aktarma	Devam eden kullanım ve işlevlerin fiziksel ve ekonomik sürdürülebilirlikleri için yeterli koşulları sağlama	Yıkım, kaldırma, uyarılma süreçlerinin kaydı	
	Yapılara ve çevrelerine bütüncül koruma önlemleri uygulama		

Kuzguncuk Gazhanesi

Kuzguncuk Gazhanesi, 1862 yılında Beylerbeyi Sarayı'nın aydınlatılması ve ısıtılması amacıyla Üsküdar'ın Kuzguncuk mevkiinde Baba Nakkaş Sokak'ta inşa edilmeye başlanmıştır. Gas De France şirketi tarafından başlanılan inşa faaliyetleri 1864 yılında tamamlanmış ve Anadolu Yakası'nın ve Üsküdar'ın ilk modern sanayi yapısı olmuştur. Açıldığı tarihten itibaren 76 yıl kesintisiz olarak hizmet eden gazhane, 1920'li yıllarda Anadolu Yakası'nda elektriğin yaygınlaşması sebebiyle 1940 yılında işlevini sonlandırmıştır (Kültürenvanteri b,2022).

Endüstriyel tarihimizin ilk sanayi tesislerinden biri olan Kuzguncuk Gazhanesinin kullanıma elverişli olan makine ve metal bölümleri sökülerek Kadıköy'deki Hasanpaşa Gazhanesine taşınmıştır. Kuzguncuk Gazhanesinin yapılarının zamana direnebilen taş duvarları ve gazometreler, Anıtlar

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
Yüksek Kurulu tarafından, Beylerbeyi Sarayı'nın müstemilatı olarak birinci sınıf tarihi eser sayılarak kayıtlara geçmiştir (Üsküdaristanbul,2022).

Resim 4. Kuzguncuk Gazhanesinin Konumu (yazarlar tarafından düzenlenmiştir), Mevcut Durumu (Gadarchitecture,2022)

Yapının işlevsiz kaldığı süreç tam olarak bilinmemekle birlikte, mantar üretimi yapıldığı sonrasında domuz üretim çiftliği olarak kullanıldığı söylenmektedir (Üsküdaristanbul,2022). Yapının yeniden işlevlendirilmesi sırasında, mevcut yapıların temeli ve duvarlarının restorasyonu sonucu ortaya çıkan kapalı alanlarda, konferans salonu, sergi ve seminer salonları, kütüphane; açık alanlarda ise spor ve rekreasyon alanları planlanmıştır. Yapı duvarlarının büyük ölçüde tahrip olması, mevcut duvarların onararak korunması ve yapıların özgünlükleri ile gerçekleştirilecek özenli bir restorasyon çalışmasını gerekli kılmıştır (Özolcay, 2018).

Yapının yeniden işlevlendirilmesi sırasında ayakta kalan duvarlar tamamen korunmuş, eksik kısımların tamamlanması sırasında özgün yapıdan ayırt edilebilmesini sağlamak amacıyla, yeni malzemeler ve teknikler kullanılmıştır. Bu yöntem ile eski ve yeninin bulunduğu palimpsest bir mekân oluşturulmak istenmiştir (Özolcay, 2018).

Yeniden işlevlendirilmesinde 2500 metrekare kapalı alan oluşturulmuştur. Bu kapalı alanlarda konferans salonu, sergi salonları, lokanta ve kafe, seminer odaları, okuma salonu, bahçe, spor alanları ve yüzme havuzu bulunması planlanmıştır. Planlanan konferans salonu ana binanın zemin ve bodrum katlarında bulunmakta ve 250 kişiye hizmet etmektedir. Büyük gazometre lokanta, küçük gazometre kafe olarak işlevlendirilmiştir. Tesisin bahçesinde yürüyüş parkurları, tenis kortu, çocuk parkı, dinlenme alanları ve otopark bulunmaktadır (Büyüktaşkın ve Türkel, 2019).

Endüstriyel miras alanı değerindeki Kuzguncuk Gazhanesinin binaları sosyal, kültürel ve sportif olarak yeniden işlevlendirilerek çağdaş

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
 bir tesis oluşturmayı hedefleyen tasarım ve restorasyon çalışmaları maddi yetersizlikler sebebi ile duraklatılmıştır. Yapının içerisindeki makine ve metallere taşınması sebebiyle endüstriyel müze ya da sergi alanı olarak değerlendirilememektedir. Ancak az müdahale ile gerçekleştirilen tasarım ve restorasyonu nedeniyle bölgenin kimliğine katkısı olacağı öngörülmektedir. Tablo 5’de de görüldüğü üzere bazı noktalarda eksiklikleri olsa da olumlu bir yeniden işlevlendirme projesi olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 5: Kuzguncuk Gazhanesine Ait Dublin Prensipleri Değerlendirmesi

Belgeleme ve Anlama	Koruma ve Sürdürme	Koruma ve Bakım	Sunma ve İletme
Uysurları araştırma ve belgeleme, tanımlama, koruma ve miras önem ve değerlerini takdir etme	Uygun politikalar, yasal ve idari önlemler alma ve uygulama	Uygun orijinal veya alternatif kullanım ile koruma	Halk ve özel sektörü bilinçlendirme
Tarihi, teknolojik ve sosyo-ekonomik boyutları ele alma	Envanterleri ve listeleri, etkin yönetim ve koruma politikalarının ve önlemlerinin bir parçası olarak geliştirme ve kullanma	Geri döndürülebilir fiziksel müdahale, yaş değerine, önemli iz ve işaretlere saygı	Sergiler, yayınlar, web siteleri vb. kaynaklar aracılığı ile farkındalık oluşturma ve sürdürme
Bölgenin/ ülkenin endüstriyel ve sosyoekonomik tarihi veya diğer bölgelerle bağlantılar hakkında kapsamlı bilgi aktarma	Devam eden kullanım ve işlevlerin fiziksel ve ekonomik sürdürülebilirlikleri için yeterli koşulları sağlama	Yıkım, kaldırma, uyarlama süreçlerinin kaydı	
	Yapılara ve çevrelerine bütüncül koruma önlemleri uygulama		

4. YEDİKULE GAZHANESİ

Çalışma alanı kapsamında değerlendirilecek olan alan Yedikule Gazhanesidir. Yedikule gazhanesi hem çevresindeki tarihi doku hem de doğal alanları ile güçlü bir endüstriyel miras alanıdır. Ancak henüz yeniden işlevlendirmesi gerçekleşmeyen bu alanın kısa süre önce restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Çalışma kapsamında bu alan üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

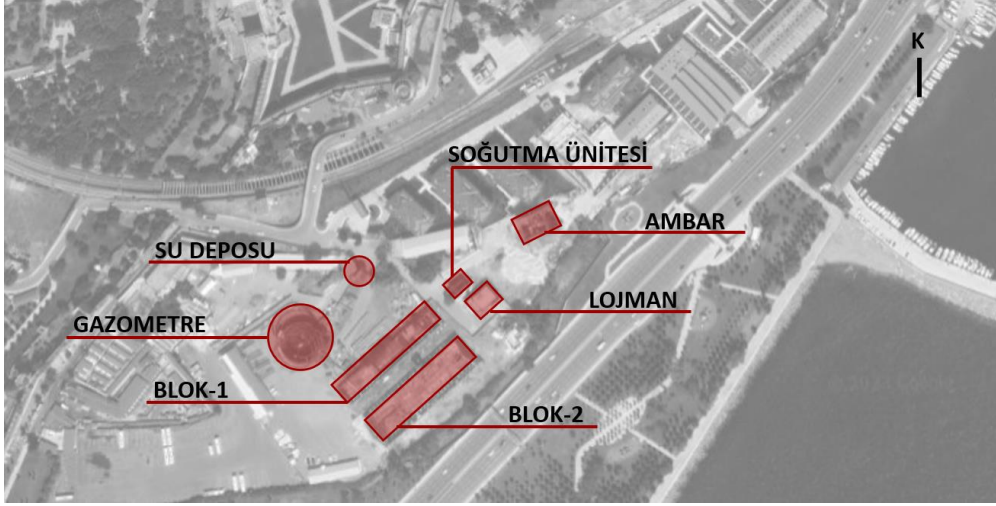
Resim 5. Yedikule Gazhanesinin Konumu (yazarlar tarafından düzenlenmiştir), Tarihi Hava Fotoğrafi (Eskiistanbul,2022)

Gazhane Fatih İlçesi'nin İmrahor Mahallesi'nde bulunmaktadır (Resim 5). Gazhanenin inşası için bu alanın seçilmesinin en büyük nedeni fabrika inşaatı için malzemelerin ve makinelerin gemi ile taşınabilmesi ve bölgede kalabalık bir nüfusun bulunmamasıdır (İstambultarihi,2022). 1873 yılında Osmanlı Devleti'nde kentin düzeni, temizliği ve korunumu ile ilgilenen kurum olan Şehremaneti tarafından başlanılan yapım çalışmaları 1880 tarihinde son bulmuş ve tesis gaz üretimine başlamıştır. Tesisin diğer bir özelliği ise cadde, sokak ve iç mekân aydınlatması için kullanılacak ilk gazhane olmasıdır. Yani elde edilen gaz, ilk olarak İstanbul halkının ihtiyacını karşılayacaktır (Mazak, 2015).

Şehremaneti gazhanenin yapımını Société Ottomane Pour L'eclairage de la Ville (Osmanlı Şehir Aydınlatma Cemiyeti) isimli Fransız bir şirkete vermiştir. 52.000 m²'lik bir alanı kaplayan tesiste üretim yapıları, katran ayırıcılar, vinç, imbik kazanları, yıkama tesisi, ambar, kantar binası ve idari binalar bulunmaktadır. Gaz üretimini sürdüren tesis 1945 yılında İETT'ye devredilmiştir (Büyüктаşkın ve Türkel, 2019). Avrupa yakasının enerji ihtiyacını 1990'lara kadar karşılayan gazhane, 1945 yılından 1993 yılına kadar işlevini sürdürmüştür. Fonksiyonlarını tamamen yitirdikten sonra diğer gazhane yapıları gibi atıl bir alana dönüşen Yedikule Gazhanesi, aynı zamanda "endüstriyel miras" olarak nitelendirilmektedir. Gazhane kompleksinin bulunduğu alan ise birinci dereceden kentsel-arkeolojik ve kentsel-tarihi sit alanı olarak kabul edilmektedir.

Yedikule Gazhanesi'nin bulunduğu konum tarihi yarımadanın kara ve deniz surlarının birleştiği noktadır. Alanın bu tarihi alanlara (zindan, sur vb.) yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda kentsel bellek açısından değerli olduğu görülmektedir. Ancak uzun yıllar boyunca eski İETT otobüslerinin depolandığı, çeşitli metal yığınlarının bulunduğu, hurdaların

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023 ve çöplerin biriktiği bir mekân olarak varlığını sürdürmüştür (Kültürenvanteri a, 2022).

Resim 6. Yedikule Gazhanesi Yapıları (yazarlar tarafından düzenlenmiştir)

2022 yılı Ocak ayı itibariyle alanın yeniden işlevlendirilmesi için şantiye çalışmalarına başlanmıştır. Bu kapsamda hazırlanan rapor ve restitüsyon projeleri yardımı ile yapıların eski işlevlerine ve günümüzdeki fiziksel durumlarına yer verilecektir.

Blok-1

Geçmişteki işlevi “*Transportör WD Fırınları*” olan blok-1 yapısı dikdörtgen bir plana sahiptir. Blok-2 yapısı ile yan yana bulunmaktadır. İçerisinde bulunan fırınlarda kömürler yanmadan ısıtılarak neminden arındırılması sağlanmaktadır. Günümüze ulaşan herhangi bir makine donanımı mevcut değildir. İşlev ve donanımını tamamen yitirmiş olan yapının cepheleri ise kısmen sağlam durumdadır (Resim 7).

Blok-2

Yapı, hemen güneyinde bulunan Blok-1 ile benzer bir kuruluşa sahip olmakla birlikte daha küçük boyutludur. İşlev ve donanımını tümüyle yitirmiş bir şekilde günümüze ulaşmış olan yapının cepheleri kısmen sağlam durumdadır. Yapının çatısı tümüyle yıkılmış ve yok olmuştur (Resim 7).

Gazometre

Poligonal bir yapıya sahip olan gazometre yapısı yaklaşık 2 metrelik bir kaidenin üzerinde bulunmaktadır. Kaidenin üzerinde ise üç sıra halinde kafes sistemi yer almaktadır. Çelik malzemeye sahip olan gazometre

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023 yapısının kafesleri, çelik kolon ve kirişlerin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur (Resim 7).

Resim 7. Blok-1, Blok-2, Gazometre (İBB Rölöve ve Sanat Tarihi Raporu, 2017)

Lojman

Tesiste bulunan betonarme lojman yapısı ayakta ve sağlam olmasına rağmen bakımsız görünmektedir. Yapıdaki ahşap kapı ve pencerelerin bir kısmı yok olmuştur (Resim 8).

Resim 8. Yedikule Gazhanesi Lojman, Ambar Binası, Su Kulesi, Soğutma Ünitesi (İBB Rölöve ve Sanat Tarihi Raporu, 2017)

Ambar Binası

Blok-1 ve blok-2 gibi dikdörtgen plana sahip olan ambar binası tek katlı olarak inşa edilmiştir. İşlevi ve donanımı kaybolmuş, bakımsız ve atıl halde bulunan bu yapı, ayakta ve sağlam görülmektedir ancak çatısı tamamen yıkılmış ve yok olmuştur (Resim 8).

Su Kulesi

Silindirik biçimli su kulesi yapısı, bir gövde ve üzerine yerleştirilmiş dışa taşan bir başlıktan oluşturulmuştur (Resim 8).

Soğutma Ünitesi

Dikdörtgen plana sahiptir (Resim 8). Cepelerde ahşap kaplamalar bulunmaktadır. Yedikule Gazhanesinin ayakta kalan yapıları restorasyonu

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
öncesi İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan raporlar yardımıyla açıklanmıştır (İBB, 2017).

Alan Fatih ilçesinde geniş bir alanda var olma çabası vermektedir. Atıl durumuna birçok kurum tarafından çözüm bulunmaya çalışılmıştır.

Yaratıcı fikirlerin inşaat sektörünün gelişiminde alüminyum teknolojisini kullanmasını teşvik etmek amacıyla sektörün öncü kuruluşlarından Çuhadaroğlu Holding her yıl, ulusal, tek kademeli öğrenci proje yarışmaları düzenlemektedir. 2016 yılında gazhane alanını sanatsal ve kültürel aktivitelere ev sahipliği yaparak kent hayatına kazandırmayı hedefleyerek yarışmalarını düzenlemişlerdir. Bu kapsamda Yedikule Gazhanesi projesinde işlev Hisart Canlı Tarih ve Diorama Müzesi olarak belirlenmiştir (Çuhadaroğlu, 2016; Arkitera c,2016).

2018 yılında CM mimarlık tarafından BİMTAŞ için çizilen proje ise 100.000 m² den büyük bir alanı kapsamaktadır. Bu geniş alandaki yeniden işlevlendirme projesi otel, amfi, dükkanlar sergi alanları, atölyeler, restoran ve gastronomi müzesi işlevlerini içermektedir (Cmmimarlık,2023).

İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Fatih Belediyesi birlikteliği ile yürütülen, Yedikule Zindanları ve tarihi surların restorasyonunu da içeren bütüncül projenin Yedikule gazhanesi etabında önemli bir aşama kaydedildiği, inşaat ve restorasyon faaliyetleri devam eden alanın kültür merkezi olarak hizmet edeceği belirtilmektedir (Sözcü,2022; İBB,2022).

SONUÇ VE ÖNERİLER

18. yüzyılda başlayan sanayileşme hareketlerinin topluma kazandırdığı en önemli yeniliklerden biri yapı ve sokakların havagazı kullanımı ile aydınlatılması için kurulan gazhaneler olmuştur. Osmanlı döneminde, gazhanelerin kurulmasına ve çeliğin yapı malzemesi olarak kullanımına 19. yüzyılda başlanılmıştır. Çelik strüktürlü yapıların en çok dikkat çekenlerinden biri olan gazhane tesislerindeki gazometreler, büyük hacimsel boyutlara ve yapısal farklılıklara sahiptir. Aydınlatma alanında elektriğin kullanılmaya başlanmasından dolayı birçok gazhane tesisi ve gazometrelerin kullanımına son verilmiştir (Büyüktaşkın ve Türkel, 2019).

Dünya’da ve ülkemizde endüstriyel miras yapılarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi konusunda en çok dikkat edilmesi gereken hususlardan biri toplumsal bellek korunumudur. Toplumsal belleği korunmadan yeniden işlevlendirilen endüstriyel alanlarda kimlik kaybı meydana gelmektedir. İncelediğimiz ilk örnek olan Viyana gazometrelerinde kimlik kaybı gözlemlenmektedir. King’s Cross gazhanesinde ise yine konut işlevi ile dönüştürülmüş olsa da kamusal

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023 alanları ve malzeme tercihinin geçmişle kurduğu ilişki nedeniyle kimlik kaybının daha az olduğu değerlendirilebilir.

Tablo 6. Yapı işlevlendirme sürecinin Dublin İlkeleri kapsamında değerlendirilmesi (S: Viyana Simmering, KC: Londra King's Cross, H: Hasanpaşa, K: Kuzguncuk Gazhaneleri)

Belgeleme ve Anlama		Koruma ve Sürdürme		Koruma ve Bakım		Sunma ve İletme	
Unsurları araştırma ve belgeleme, tanımlama, koruma ve miras önem ve değerlerini takdir etme	S	Uygun politikalar, yasal ve idari önlemler alma ve uygulama	S	Uygun orijinal veya alternatif kullanım ile koruma	S	Halk ve özel sektörü bilinçlendirme	S
	KC		KC		KC		KC
	H		H		H		H
	K		K		K		K
Tarihi, teknolojik ve sosyo-ekonomik boyutları ele alma	S	Envanterleri ve listeleri, etkin yönetim ve koruma politikalarının ve önlemlerinin bir parçası olarak geliştirme ve kullanma	S	Geri döndürülebilir fiziksel müdahale, yaş değerine, önemli iz ve işaretlere saygı	S	Sergiler, yayınlar, web siteleri vb. kaynaklar aracılığı ile farkındalık oluşturma ve sürdürme	S
	KC		KC		KC		KC
	H		H		H		H
	K		K		K		K
Bölgenin/ ülkenin endüstriyel ve sosyoekonomik tarihi veya diğer bölgelerle bağlantılar hakkında kapsamlı bilgi aktarma	S	Devam eden kullanım ve işlevlerin fiziksel ve ekonomik sürdürülebilirlikleri için yeterli koşulları sağlama	S	Yıkım, kaldırma, uyarlama süreçlerinin kaydı	S		S
	KC		KC		KC		KC
	H		H		H		H
	K		K		K		K
		Yapılara ve çevrelere bütüncül koruma önlemleri uygulama	S				
			KC				KC
			H				H
			K				K

İncelenen örneklerde de görülmektedir ki endüstriyel miras olarak nitelendirilen gazhane yapılarının dönüşümünde birçok alternatif bulunmaktadır. Ancak dönüşümü sırasında endüstriyel öğelere ve tesisin tarihine dikkat edilmeyen projeler toplumsal bellek kaybına neden olmaktadır. Bu nedenle yeniden işlevlendirilmesi kapsamında dikkat edilmesi gereken Dublin prensipleri üzerinde daha detaylı durulmalıdır. Çalışma kapsamında kullanılan ve gazhane yapılarının yapı ve kimlik korunumlarına dikkat çeken tablolar bu prensipler yardımı ile oluşturulmuştur (Tablo 6).

İncelenen yapıların tümünün sorunlarının bütüncül olarak tespit edildiği, koruma sürecinde yasal düzenlemelerin ve uygulamaların yerinde olduğu, yıkım ve inşaat süreçlerinin doğru şekilde kayıt altına alındığı, endüstriyel işlevleri ve tarihi süreçleri ile ilgili bilgilendirmelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Geçmişe dair izlerin/ belleğin korunumu ile ilgili sorunlar gözlenmiştir.

İstanbul Yedikule Gazhanesi günümüzde kent içinde kalmış ve yeniden işlevlendirilmemiş değerli bir endüstriyel alandır. Tesisin sahip olduğu endüstriyel miras potansiyelinin yanı sıra, çevresindeki tarihi doku ve yeşil doku ile kurduğu ilişki Yedikule Gazhanesinin çok önemli bir kentsel açık alan olduğunu göstermektedir. Tarihi ve yeşil doku ile kurduğu ilişkiler alanın yeniden işlevlendirilmesi ile daha da güçlendirilmelidir. Bununla beraber incelenen örneklerde de görülmektedir ki kültürel işlevler yüklenen tarihi yapıların bellek korunumu yönünden olumlu yanları daha çok dikkat çekmektedir. Kültürel işlevlerle yeniden değerlendirilen gazhane yapıları ise bu önemli maddeler konusunda başarılı bulunmaktadır. Bu nedenle tarihi ve yeşil dokusu kuvvetli olan Yedikule Gazhanesinin tüm planlanan ve uygulamaya konmuş olan kültürel işlevler ile dönüşümü alanın güçlü yanlarını daha çok ortaya çıkaracaktır. Aynı zamanda alandaki endüstriyel mirasın da kültürel işlevlerle birlikte sunulması bellek korunumu noktasında oldukça olumludur.

Eskime ve köhneme sürecinde yapısal deformasyonları gün geçtikçe artan ve yakın çevresi için tehdit oluşturan tüm yapı ve alanların yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılması kentsel belleğin ve yapıların korunması açısından en doğru yöntemlerden biridir. Tarihleri, görkemli mirasları, gösterişli binaları ve geniş açık yeşil alanları ile endüstriyel alanlar yeniden işlevlendirme ve dönüşüm çalışmalarının cazip materyali olmaya yıllarca devam edeceklerdir. Endüstri mirasının doğru belgelenmesi, korunması, bakımı ve sunumunun sağlanması amacıyla kabul edilen Dublin İlkeleri kapsamında işlevlendirme çalışmalarının değerlendirildiği bu çalışma yardımıyla Yedikule Gazhanesini en doğru şekilde yaşatacak işlevlendirmenin de kültürel tabanlı olması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Arkitera a (2022). Gaz Deposu Havzasının Parka Dönüşümü <https://www.arkitera.com/haber/gaz-deposu-havzasinin-parka-donusumu/>, adresinden 15.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Arkitera b (2022). Hasanpaşa Gazhanesinin Bilinemeyen Geleceği <https://www.arkitera.com/haber/hasanpasa-gazhanesinin-bilinmeyen-gelecegi/> adresinden 15.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
Arkitera c (2022). Çuhadaroğlu Alüminyum 2016 Öğrenci Proje Yarışması <https://www.arkitera.com/etiket/cuhadaroglu-aluminyum-2016-ogrenci-proje-yarismasi/adresinden> 02.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Büyüктаşkın, H. A. A. ve Türkel, E. (2019).Geçmişten Günümüze Gazometre Yapıları ve Dolmabahçe Gazometresi İçin Olası İşlevlendirme Önerileri,*TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (19), 55-74.

Cmmimarlik (2023). Yedikule Gazhanesi, <https://cmmimarlik.com.tr/proje/yedikule-gazhanesi/adresinden> 02.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Çuhadaroğlu (2016).<https://cms.cuhadaroglu.com/uploads/%C3%96%C4%9Frenci%20Proje%20Yar%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1%202016.pdf>adresinden 02.03.2023 tarihinde alınmıştır.

Ercivan, A. (2004).“*Gazhanelerin Yeniden İşlevlendirilmesi*”,[Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Eskiistanbul (2022) Yedikule Hava Fotoğrafı, <http://www.eskiistanbul.net/4760/yedikule-hava-fotografi-1952>adresinden 21.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Gadararchitecture (2022). Gazhane İstanbul www.gadarchitecture.com/tr/gazhane-istanbul, adresinden 21.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Gedik, Ü. (2019).“*İşlevselliğini Yitiren Kent İçi Sanayi Alanlarının Dönüşümü: Ankara İli İskitler Küçük Sanayi Sitesi Örneği*”[Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Gülay, A. (2019).“*Endüstriyel Mirasın Korunması Ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Zonguldak İli Örneği*”[Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi].Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Icomos (2023) Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının korunması için ICOMOS-TICCIH ortak ilkeleri Çeviri: Zeynep Ahunbay, 2017, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0914779001536912340.pdf adresinden 01.02.2023 tarihinde alınmıştır.

İBB (2017), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı, Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü, Yedikule Gazhanesi Yenileme Alanı Rölöve Proje Raporu.

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
İBB (2022). Müze Gazhaneye Kardeş
Geliyor <https://www.ibb.istanbul/arsiv/40375/muze-gazhaneye-kardes-geliyor>
adresinden 18.07.2022 tarihinde alınmıştır.

İlknur, A. R. ve Başar, M. E. (2021). Mimari Miras Yapılarına Önerilen Yeni İşlevlerin Kullanıcı Katılımlı Seçim Sonuçlarının Bellek Aktarımı Bağlamında Değerlendirilmesi: Uluğaç Rum Okulu Örneği, *Humanities Sciences*, 16(2), 86-106.

Karıptaş, S.F., Erdinç, J. ve Diçer, B. (2015). Endüstriyel Mirasın Kentlerdeki Kültürel Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi, 2nd International Sustainable Building Symposium, 512-516.

Kavut, E. ve Selçuk, H.E. (2022). Tarih Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirilmesinde Parazit Mimari Kullanımı: Santral İstanbul ve Müze Gazhane, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (25), 198-220.

Kültürenvanteri a (2022). Yenikule Gazhanesi <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/yedikule-gazhanesi/#16/40.990723/28.923069>, adresinden 06.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Kültürenvanteri b (2022). Kuzguncuk Gazhanesi <https://kulturenvanteri.com/arastir/d/?ara=kuzguncuk+gazhanesi> adresinden 11.05.2022 tarihinde alınmıştır.

Li, H. (2020). History, Types and Regeneration of Gasholders. 2nd International Conference on Architecture: Heritage, Traditions and Innovations (AHTI 2020), 318-324, Atlantis Press.

Manifold.press (2021). Gazometrelerin Potansiyeli, <https://manifold.press/gazometrelerin-potansiyeli>. adresinden 23.11.2021 tarihinde alınmıştır.

Mazak, M. (2015). İstanbul Gazhaneleri, Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, <https://istanbultarihi.ist/358-istanbul-gazhaneleri>, adresinden 06.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Mimarlikdergisi, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=marlik&DergiSayi=407&RecID=4114>, adresinden 06.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Müzegazhane, <https://muzegazhane.istanbul/> erişim tarihi: 11.05.2022

Özden, P. P. (2002). "Yasal ve Yönetimsel Çerçevesiyle Şehir Yenileme Planlaması ve Uygulaması: Türkiye Örneği" [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Gazhanelerde Dönüşümün Dublin İlkeleri... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023

Özolcay, Ö. (2018). “Tarihi Endüstriyel Yapılarda Yeniden İşlevlendirme ve Kuzguncuk Gazhanesi Örneği” [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi].Maltepe Üniversitesi.

Öztürk, S. S. ve Koramaz, E. K. (2020). Endüstri Mirasının Yeniden İşlevlendirilmesi ve Londra CoalDropsYard Alışveriş Merkezi Örneği, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 3(1), 121-135.

Polyucee,

http://www.polyucee.hk/cecspoon/1wbt/Case_Studies/Gasometer_City/pic01_plan.jpgerişim tarihi: 21.11.2022

Saral, D.U. (2022) Yedikule’de Palimpsest, https://xxi.com.tr/i/yedikulede-palimpsest_2017_ adresinden 15.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Sözcü (2022). İmamaoğlu Duyurdu Yedikule Gazhanesi Açılıyor, <https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/imamoglu-duyurdu-yedikule-gazhanesi-aciliyor-7255852/> adresinden 18.07.2022 tarihinde alınmıştır.

Tabak, D. (2011). “Endüstriyel Miras Alanlarında Peyzaj Tasarımı Yaklaşımı Yedikule Gazhanesi Örneği” [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

The-dots, <https://the-dots.com/projects/kx-gasholders-argent-kings-cross-regeneration-masterplan-162040>, adresinden 15.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Timetoast, <https://www.timetoast.com/timelines/hasanpasa-gazhanesi>, adresinden 11.05.2022 tarihinde alınmıştır.

Üsküdaristanbul,

<https://www.uskudaristanbul.com/firmadetay.asp?id=1410ü> adresinden 11.05.2022 tarihinde alınmıştır.

Yavaşoğlu, F. ve Özgül, C. G. (2020). Endüstri Mirasının Korunması ve Dönüşümü: Malatya Şeker Fabrikası Yerleşkesi Örneği. *İDEALKENT, 11*(Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı), 972-996.

Yayına Geliş Tarihi:28/03/2023
Yayına Kabul Tarihi:24/04/2023
Online Yayın Tarihi:29/04/2023

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:7, Sayı:18, Yıl:2023, Sayfa:94-117
ISSN: 2587-2206

AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASININ NATO İLE İLİŞKİLER BAĞLAMINDA ANALİZİ

Ayşe Tuğçe AYTAÇ¹
Murat YORULMAZ²

Özet

Avrupa'da bölgesel barış ve güvenlik politikalarının temeli 1648 Westphalia Anlaşmasına kadar uzanmaktadır. Bölgesel barışın kilit unsurlarını vurgulayan bu anlaşma ile devletlerin bağımsızlık ve kendi geleceklerini belirleme hakkı, prensibi, devletlerarası eşitlik prensibi, bir devletin iç işlerine başka bir devletin karışmaması prensibi konusunda uzlaşmıştır. Geçen zaman zarfında Avrupa'nın ulus devlet anlayışı yerini ulusların oluşturduğu Avrupa Birliği'ne bırakmış, bu durum ortak savunma ve güvenlik sorunlarının tartışılmasına ve adımların atılmasına yol açmıştır. 20. yüzyılla beraber I.ve II. Dünya savaşı ardından, iki kutuplu bir dünyanın meydana getirdiği Doğu ve Batı Bloğu gerilimi, artan Sovyet tehdidi NATO bayrağı altında ABD ve Avrupa'yı bir araya getirmiştir. 1957 Roma anlaşması ile nihai hedefi Birlik olan Avrupa bütünleşme hareketi zaman içinde ekonomik birleşmeni yanında savunma ve güvenlik alanında da tam uyum yoluna gitmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Avrupa'nın güvenlik sorununa odaklanarak soğuk savaş öncesi ve sonrası bu sorunun nedenleri ve sorunu çözmeye yönelik adımları teorik açıdan analiz etmektir.

Anahtar Kelimer: NATO, Soğuk Savaş, AGSP, ODGP

¹ Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, aysetugceyasar1987@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3454-1203.

² Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Havsa MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, muratyorulmaz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3664-0451.

Atf/Citation: Aytaç., A.T, & Yorulmaz, M. (2023). Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikasının Nato İle İlişkiler Bağlamında Analizi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 94-117.

THE ANALYSIS OF THE EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE POLICY IN THE CONTEXT OF THE RELATIONS WITH NATO

Abstract

The basis of regional peace and security policies in Europe dates to the 1648 Treaty of Westphalia. With this agreement emphasizing the key elements of regional peace, the sovereignty of states and the principle of political Self-Determination, the principle of equality between states, the principle of non-interference in the internal affairs of one state by another state were agreed upon. In the course of time, Europe's understanding of the nation-state has left its place to the European Union, which is formed by nations, and this has led to the discussion of common defense and security problems and taking steps. With the 20th century, I. and II. After the World War II, the tension between the East and West Bloc created by a bipolar world and the increasing Soviet threat brought the USA and Europe together under the NATO. With the 1957 Rome agreement, the European integration movement, whose goal was the Union, went on the path of full harmonization in the field of defense and security, as well as economic unification over time. In this context, the aim of the study is to analyze the reasons of the security issue in USSR-post-Soviet period and the steps for solving the problem theoretically.

Keywords: NATO, Cold War, AGSP, ODGP

GİRİŞ

İki büyük dünya savaşının acı tecrübesi dışında, II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş dönemi nedeni ile Avrupa coğrafyası hem konvansiyonel savaşın hem de soğuk savaşın etkisi altında yeni bir güvenlik ve strateji geliştirme yoluna gitmiştir. Özellikle Sovyet baskısı ve orta Avrupa'ya kadar ilermiş Doğu bloğu karşısında farklı ideolojik çekişmeler kalıcı ve uzun vadeli işbirlikleri yoluyla ekonomik gücü, siyasal ve jeopolitik güçle birleştirebilecek yeni arayışlar ekseninde güvenlik ve savunma politikaları belirlemede öncü rol oynamıştır.

Sovyet Brejnev yönetimi ile başlayan yumuşama dönemi, Gorbaçov'un "Glasnot ve Perestroyka politikaları ile zirveye ulaşmış ve dağılan SSCB ile birlikte iki kutuplu dünya tek kutuplu hale gelmeye başlamıştır. Bir yandan Doğu bloğundan ayrılan ülkeler, diğer yandan Avrupa Topluluğunun Birlik haline gelme ve genişleme aşamaları Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının yeniden ele alınmasını gündeme getirmiştir. Maastricht Antlaşması ile sağlanan ekonomik uyum süreci beraberinde savunma ve güvenlik alanlarında da ortak adım atmaya zorunlu hale getirmiştir. Bu anlayış altında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası, yeni süreçte Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Belirlenen bu politikalar

Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
günümüzde yeni ortaya çıkan güvenlik sorunlarını da içine alacak bir şekilde yeniden ele alınmaya, geliştirilmeye devam etmektedir.

AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (CSDP) özü itibarı ile hem Birlik içinde ve coğrafyasında aynı zamanda da küresel barışı koruma, bu amaçla barışı koruma operasyonlarında ortak hareket etme, çatışmaların önlenmesinde ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesinde Birliğe uygun bir rol sağlamayı amaçlamaktadır. Böylece AB'nin küresel bir güç odağı haline gelebilmesinin önünü de açmaktadır. Bu strateji, aynı zamanda ekonomik bir güç merkezi olan AB'nin sivil ve askeri varlıklardan yararlanarak kriz yönetimine yönelik kapsamlı yaklaşımının da ayrılmaz bir parçasıdır. Günümüzde giderek belirsizleşen stratejik atmosfer ve küresel terör, iklim değişikliğinin yol açtığı ve açacağı problemler, mülteci sorunları gibi yeni karmaşık sorun kaynakları nedeni ile Birliğin savunma yeteneklerini geliştirip geliştirmeyeceği veya nasıl geliştireceği önemini daha da arttırmaktadır. Bu değişimler karşında hazırlanacak yeni eylem planları ve atılacak adımlar, Birliğin "jeopolitik" uluslararası rolünün genişletilmesinde zemin hazırlayabilecektir.

1. AVRUPA SAVUNMASINDA SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNİN ETKİSİ ve NATO'NUN KURULMASI

İkinci Dünya Savaşı'nın sonu, çağdaş dünya siyasetinde bir yandan dönüm noktası olurken diğer yandan ise Soğuk Savaş'ın da başlangıcı olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin Japonya'nın teslim olacağını bilmesine rağmen atom bombası kullanarak Sovyetler Birliği'ne karşı güç gösterisi yaptığı konusundaki eleştirilerin ışığı altında ABD ve Sovyetler Birliği Dünyanın herhangi bir yerindeki olayları etkileme ve müdahale yeteneğine sahip iki büyük güç noktası olarak ortaya çıkmıştır (Macfarlane, 2013). Bu büyük güç gösterisi ilerleyen zamanlarda Soğuk Savaş olarak da isimlendirilen Doğu ve Batı Bloğu veya Varşova Paktı ile NATO arasındaki gerilimin de başlangıcı olmuştur.

Artan Sovyet tehdidi altında bu tehdite cevap niteliğinde 1949 yılında kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) üç temel misyona sahiptir, bunlar:

- Sovyet yayılmacılığını caydırmak
- Kıtadaki güçlü bir Kuzey Amerika varlığı aracılığıyla Avrupa'da milliyetçi militarizmin canlanmasını yasaklamak
- Avrupa'nın siyasi bütünleşmesini teşvik etmek.

Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı galibi ülkeler arasında isimleri beraber yazılmış olsa da Sovyetlerin komünist propagandaları diğer yanda ABD'nin kapitalist söylemleri iki kutup arasındaki hizipleştirmeyi arttırmış, Sovyetlerin Yugoslavya ve Almanya'da yönetimleri ele geçirme atakları soğuk savaşa atılan ilk kurşunlar olarak nitelendirilebilmektedir.

1.1. Avrupa Savunmasının Teorik Esasları

II. Dünya Savaşı sonrası Orta Avrupa'nın içlerine kadar yayılmış olan Sovyet liderliğindeki diğer Varşova Paktı güçleri nedeni ile sürekli var olan bir tehdit ve bu tehdite yönelik ABD liderliğindeki Batı bloğu çerçevesinde NATO ortak hareket ve politikalar belirlemeye çalışmıştır. Zaman içerisinde küreselleşmenin ayak sesleri ile “açık ve mevcut tehlike” küçülürken, orta doğu Avrupa'daki yeni hükümetlerin liderleri Batı Avrupa'nın deneyimlerinden ders almaya ve onun kurumlarına katılmaya çalışmışlar, böylece rakip iki ittifakta örgütlenen süper güç çatışmasının Realist dünyası, yerini idealist bir uluslararası işbirliği ve açık sınırlar dünyasına bırakmaya başlamıştır (Wallace, 2017).

Meydana gelen gelişmeler, Avrupa Birliği'ne geçiş sürecinin yalnızca ekonomik konularda değil, ortak siyasi yönetim politikalarını benimsemesi ve Birliğin yayılma süreci ile birlikte bu kriterleri yeni üye ülkelere yayma stratejisi benzersiz bir uluslararası aktör olma yolunda güçlenmesine yol açmıştır. Özellikle “askeri” ve “sivil güç” kavramlarının yeniden değerlendirildiği 1990'larda yaşanan gelişmeler, birçok kişinin uluslararası ilişkilerde AB'nin benzersizliğini yeniden düşünmesine yol açmış ve AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde benzersiz ve etkili bir uluslararası aktör olarak ortaya çıkmasının, iki ana akım uluslararası ilişkiler teorisi, yani (neo) Realizm ve (neo) Liberalizm arasında bir tartışma yarattığı iddia edilebilir (Tinas ve Çitak, 2017).

AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde benzersiz ve etkili bir uluslararası aktör olarak ortaya çıkmasının, iki ana akım uluslararası ilişkiler teorisi, yani (neo) Realizm ve (neo) Liberalizm arasında bir tartışma yarattığı iddia edilebilir. Neo-liberal kurumsalcılık, barış ve refaha giden yolun, bağımsız devletlerin kaynaklarını bir havuzda toplaması ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek veya bölgesel sorunlara yanıt vermek için entegre topluluklar yaratmak için egemenliklerinin bir kısmını teslim etmesi yoluyla elde edilebileceğini öne sürüyor.

1.1.1. Liberalizm

Klasik liberal teorinin temel argümanlarını ileriye taşıyan Liberal Uluslararası İlişkiler Teorisi, temel olarak analiz birimi olarak birey üzerinde yoğunlaşmış, Realizmin devlet merkezli zihniyetinden farklı bir bakış açısına yol açmış ve ulus-devletin yanı sıra Uluslararası İlişkiler aktörlerinde çoğulculuk fikrini gündeme getirmiştir (Arı vd. 2019). Liberalizmin insan doğasına daha yatkın olduğu ve bireylerin içindeki sinerjiyi dışa vurmasına imkan verdiği duyulan inanç küresel barışın da anahtarlarından biri olarak görülmüştür. İdealist, soft ve ütöpik bir politika olarak görülen bu teoriye yöneltilen eleştirilerin de kökeninde bu unsurlar vardır.

Klasik liberalizmin özünde insan ve insanın özünde özgürlükler vardır. Bunun nedeni is insanın içindeki katma değerin, yeteneğın ortaya çıkabilmesi için önündeki hak ve özgürlük kısıtlarının kalması gerekliliğidir. Batı bloğundaki liberal eğilimlerin güçlenmesi, hak ve özgürlüklerin artması aynı zamanda girişimlerin çoğalmasına ön ayak olmuş, uluslararası şirketlerin artmasını sağlayarak ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğinin artmasına neden olarak bu ilişkilerin uluslararası arenada çeşitlenerek gelişerek, savunma ve güvenlik alanlarında da ortak zeminler oluşturmasına yol açmıştır. Böyle küresel anlamda ortaya çıkan tüm sorunlara karşı ortak müdahale araçları geliştirme yoluna gitmişlerdir.

1.1.2. Realizm

Realizm veya gerçekçilik uluslararası ilişkilerin rekabetçi ve çatışmalı yönlerini vurgulayan Uluslararası İlişkiler alanında bir düşünce okuludur. Realizm, insan doğasının dayattığı siyaset üzerindeki kısıtlamaları ve uluslararası hükümetin yokluğunu vurgular ve pek çok araştırmacının belirttiğı gibi “*felsefi eğilimi*”dir (Donnelly, 2000). Uluslararası ilişkiler realistleri, egoist olarak gördükleri insan doğasının ve uluslararası hükümetin yokluğunun siyasete dayattığı kısıtlamaları vurgularken aynı zamanda bu faktörler birlikte, devletin kilit rol oynadığı, güç ve güvenliğın ana konular olduğunun altı çizilmiştir (Joseph & Wight, 2010).

Realizm devleti ve devletin çıkarlarını ön planda tutmaktadır. Bu Nedenle realizm anlayışını üç alt başlıkta toplayabiliriz (Dugurı, vd., 2022).

- Ulus devletin uluslararası ilişkilerde birincil aktördür, birey ve örgütler gibi başka organlar da vardır, ancak güçleri sınırlıdır.
- İkincisi, devlet aynı amaç ve hedef çerçevesinde birleşik bir aktördür. Ulusal çıkarlar, özellikle savaş zamanlarında, devleti tek sesle konuşmaya ve hareket etmeye zorlar.

- Üçüncüsü, karar vericiler, rasyonel karar vermenin ulusal çıkarların peşinden gitmesine yol açması anlamında rasyonel aktörlerdir. Doğal olarak devlet duygusal yöntemlerle değil mantık çerçevesinde mevcut kararlar içerisinde devlet açısından en uygun kararları vermekle mükelleftir.

Kısaca Realizm anlayışında devlet ister iç ister dış tehdit olsun yalnızdır, bu nedenle güçlü olmalıdır, kendi ayakları üzerinde durmalıdır. Bu nedenle realizm sadece askeri ve siyasi alanda yeterlilik değil, askeri ve siyasi alanda güçlü ve yeterli olabilmek için ekonomik açıdan da güçlü olunması gerekliliğinin de altını çizmektedir.

1.2. Avrupa'da Kolektif Güvenlik ve Savunma Politikalarının Nedenleri

Güvenlik, toplumda devlet veya devletin bileşenlerine, halkına örgütlerine karşı yapılabilecek her türlü tehdide karşı alınan önlemleri ifade ederken kolektif güvenlik aynı çatı altındaki ülkelerden birine yönelik her türlü tehdidi kendilerine yönelmiş bir tehdit olarak görüp engelleme ve tehdide karşı koyma eylemlerinin tamamını ifade etmektedir. Savunma ise dar anlamda her türlü tehdide karşı koyma stratejilerini oluşturmakta, yol, yöntem ve metodoloji geliştirmektir.

Avrupa'da kolektif güvenlik ve savunma politikası geliştirilmesine neden olan faktörler soğuk savaş dönemi, soğuk savaş sonrası dönemde farklılaşmış, günümüzde ise siber saldırılar, terörizm, mülteci akınlarını kapsayacak şekilde yenilenmektedir.

1.2.1. Soğuk Savaş Dönemi ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Stratejisi

Soğuk savaş dönemi Avrupa'da alınacak önlemleri, kolektif güvenlik ve savunma politikalarının belirleyici olmuştur. Varşova paktını ülkelerinin Avrupa coğrafyasının göbeğine kadar ilerlemesi, Sovyet rejiminin ideolojik çıkartmaları, başta Yugoslavya ve Almanya olmak üzere Sovyet rejimi yanlılarının desteklemesi sadece militarist tehdit değil ideolojik ve politik tehditlerin de artmasına yol açmıştır. Soğuk savaş periyodunda Avrupa devletleri aşağıdaki tehdit unsurlarına karşı birlikte hareket edebilme kabiliyetlerini geliştirmeyi amaçlamışlardır, bu tehditler (Gencalp, 2004):

- Sovyet rejimi önderliğindeki Varşova Paktı ülkelerinden kaynaklı her türlü tehdit,
- Almanya'da öngörülmeven silahlanma ihtimali ve bunun oluşturabileceği tehditler,

- Dış dünyaya karşı kapalı Varşova Paktı ülkelerindeki kontrolsüz silahlanma, şeklinde özetlenebilir.

1.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Stratejisi Alanında Gelişmeler

Bu bölümde uzun yıllar konvansiyonel ve siyasal savaşların etkisi altında kalan Avrupa'nın soruna bir reçete olarak hazırlamaya çalıştığı Avrupa Güvenlik ve Savunma Stratejisi çerçevesinde atılan adımlar başlıklar halinde incelenecektir.

1.3.1. Brüksel Antlaşması

İki büyük savaşla hem ekonomik hem insan hem de siyasal kayıplar yaşayan Avrupa ülkeleri, ikinci Dünya Savaşı'nın bitimi ile beraber ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde yerini almak ve ortak güvenlik ve savunma mekanizması oluşturmak amacı ile 1948 yılında Brüksel anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşmanın temel amacı *“gelişen ve değişen konjonktür karşısında anlaşmaya imza atan ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İngiltere ve Fransa) ortak hareket etme kabiliyetine kavuşturmak ve ABD hakimiyetinde oluşturulacak NATO ile uyumlu ve koordineli olarak çalışmak”* şeklinde özetlenebilir (Siousiouras & Nikitakos, 2006).

İmza atan Batı Avrupa ülkelerinin *“Avrupa savunmasını önce Avrupalıların kendisi yapmalı”* düşüncesi Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının da ilk izleri olarak kabul edilebilir. Bununla beraber 1949 yılında daha geniş kapsamlı bir güvenlik ve savunma işbirliği teşkilatı olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulmasıyla, işlevini büyük ölçüde yitirmiştir.

1.3.2. Pleven Planı ve Avrupa Savunma Topluğu

Dönemin İngiltere başbakanı olan Winston Churchill'in Avrupa Konseyi'nde yapmış olduğu konuşmasında dile getirdiği Avrupa Ordusu kurma fikri 1948'te Fransa tarafından geliştirilmiş ve yapı olarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna benzeyen bir kurumsal yapı kurulması fikri gündeme gelmiştir. Adını Fransa Başbakanı R. Pleven'den alan Pleven Planı Avrupa Savunma Topluluğu önerisini getirmesi nedeni ile güvenlik ve savunma alanında önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir.

Pleven Planı, savunma alanında tıpkı Schuman Planı'nın, üye devletlerin demir-çelik kaynaklarını tek taraflı olarak yönetmelerini engellediği ve denetimini ortak bir Avrupa otoritesine devrettiği gibi, Plevne Planı da Avrupa kurumlarına bağlı entegre bir Avrupa ordusunun oluşturulmasını savunmuş ve ortaya atmıştır (Gavin, 2009). Bununla beraber her ne kadar çok iddialı ve kabul gören bir görüş olsa da üzerinde tam olarak

Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
uzlaşımış bir dış politika oluşturulmadan Avrupa Ordusu fikrinin hayat
geçmesi mümkün olamayacaktır (Efe, 2010).

1.3.3. Fouchet Planı

Uluslararası güvenlik çerçevesinde Fouchet planı kolektif güvenlik ve savunma stratejilerinin belirlenmesinde ortak dış politika ve siyasi işbirliği üzerine odaklanmış ve karar mekanizmasında devlet ve hükümet başkanlarının ve/veya temsilcilerinin oluşturduğu bir “*Bakanlar Konseyi*” yer alması gerektiğinin altını çizmiştir (Eralp, 2018). Böylece ortak hedefler doğrultusunda en üst seviyede temsille kararlar alınabilecek ve uygulamaya sokulabilecektir.

Fouchet Planına yönelik en önemli eleştirilerden birisi NATO çerçevesinde ele alınan Atlantik işbirliği modelinden uzaklaşma ihtimali ve buradan kaynaklı Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkinin zedelenebileceği ihtimali idi. Neticede II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik siyasi ve askeri olarak zor durumda kalmış Batı Avrupa’nın en güçlü hamisi ve koruyucusu ABD idi.

Bu gelişmeler yaşanırken İngiltere’nin Avrupa Topluluğuna üyelik başvurusu da Topluluk içinde tartışmalara yol açmış, İngiltere’nin ABD’nin isteği ile bir trojen gibi Topluluğa sokulmak istendiğini ifade edilmiştir. Özellikle De Gaulle’ün İngiltere’nin üyeliğini sürekli veto etmesi ve Topluluk içindeki uyumsuzluk ve huzursuzluk Fransa’nın desteklediği Fouchet planının yürürlüğe girmesini engellemiş ve hayata geçememiştir.

1.3.4. Ortaya Çıkan Avrupacı-Atlantikçi Tartışmaları

Tüm bu gelişmelerin ışığı altında Birleşik Krallığın (İngiltere) Avrupa’da oluşan Birlik hareketine üye olmak istemesi Avrupacı ve Atlantikçi tartışmaların alevlenmesine neden olmuştur. Bu tartışmaların temelinde İngiltere’nin Avrupa Topluluğu’na üye olmak istemesi, Fransa’nın ekonomik ve siyasi nedenlerle buna karşı çıkması, Avrupa için Avrupalı olunması fikrini vurgulayan De Gaulle’ün bu söylemleri Atlantikçi tartışmaları da hararetlendirmiştir. Avrupa Topluluğu’nu oluşturan Roma Antlaşması’na daha etkin bir işlerlik kazandırılması gerektiğini, bunun için de ülkeler arasında siyasi dayanışmanın artırılması, beraberinde gelişen ekonomik güçleri ile hem siyasi hem de ekonomik açıdan daha güçlü bir Avrupa için ekonomik sıkıntılarla boğuşan İngiltere’nin Avrupa’yı güçlendirmek yerine zayıflatacağını bu yüzden de İngiltere’siz bir Avrupa’nın daha güçlü olacağını savunmuştur (Akçay, 2016).

De Gaulle’ün İngiltere’ye karşı olumsuz tavrının arkasında Avrupa Topluluğu’nun lideri olmak ve dolayısıyla bu coğrafyanın en büyük gücü

olma hayali yatmaktadır. Kıta Avrupa'sına bakıldığında II. Dünya Savaşının en büyük kaybedeni olarak ifade edilebilecek Almanya ve Avrupa Topluluğu dışında kalmış bir İngiltere düşünöldüğünde en büyük güç merkezi Fransa kalmaktaydı. Bu nedenle Birleşik Krallığın 1961 ve 1965 yıllarında Avrupa Topluluğu'na girme başvurularını veto etmiş Birleşik Krallığın "Atlantikçi" ve Birlik yolunda ilerleyen Avrupa içine sokulmaya çalışılan ABD kontrollü bir "Truva Atı" olduğuna inanmıştır.

1.3.5. Avrupa Güvenlik ve Savunma Stratejisinde Duraklama Dönemi

Avrupa Güvenlik ve Savunma Stratejisinde Duraklama Döneminin temelinde Topluluk içinde ortaya çıkan siyasi görüş ayrılıkları önemli rol oynamıştır. Ekonomik ilişkiler çerçevesinde atılan olumlu adımlar siyasal ve dış politikalarda uyuşmazlıklara çare olamamıştır. Özellikle egemenlik devri gibi anlaşılan kolektif güvenlik ve savunma politikalarını belirleyecek olan dış politikada yaşanan aksaklıklar yanı sıra sürekli ön plana çıkan "Avrupacı-Atlantikçi" görüş ayrılıkları birlikte hareket etme yolunda istenilen sonuçlara ulaşamamasına neden olmuştur. Avrupa bu dönemde liberal görüş çerçevesinde ekonomik işbirliklerini ve Birlik hedefine ulaştırabilecek ekonomik ve politik adımları gerçekleştirme yoluna gitmiştir.

1.3.6. Avrupa'da Dış Politikada Canlanma ve Lahey Zirvesi

Lahey Zirvesi özellikle dış politikadaki uyumsuzluk nedeni ile duraklama dönemine girmiş olan güvenlik ve savunma politikalarına yeni bir soluk meydana getirerek canlanma dönemine girmesine de neden olmuştur. 1969 yılındaki Zirve ile beraber en önemli kazanım Avrupa Siyasi İşbirliği ve bu işbirliğini çalıştıracak mekanizmaların oluşturulmasıdır. Zirve'nin öncüsü olan W. Brandt, yaşanan duraklama dönemi nedeni ile güçlü ve büyük Avrupa hedefinden uzaklaştığı, Ortadoğu başta olmak üzere küresel dünyada meydana gelen gelişmelere karşı ortak tavır alınması ve yaşanan ekonomik problemlerin çözümü için daha yapıcı ilişkilerin kurulması gerekliliğinin altını çizerek "ilişkilerde canlanma ve uyanma" vurgusu yapmıştır.

Avrupa'nın entegrasyon süreci ekonomik güç kazanımı ile beraber bölgede ve dünya genelinde siyasi güç elde etme yolunu da açmıştır. Meydana getirilen işbirliği ve uyumlaştırma çalışmaları ile ekonomik alanda elde edilen kazanımlar ve işbirliğinin öneminin altını çizmiş, özellikle dış politika, güvenlik ve savunma politikalarında da ortak dilin, uyumlaşmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Dışişleri bakanlarının katılımı ile zenginleşen Zirve'de siyasi işbirliğinin geliştirilmesinin ancak üye ölkelerin katılımı ve katkıları başarılı olabileceği yönünde kararların alınmış, öncelikle siyasi ortak

Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
dilin kullanılması bunu takiben takip edilen ortak dilin ve politikalaradaki harmonizasyonun etkisi ile savunma ve güvenlik alanlarında kalıcı ve başarılı adımların atılabileceği vurgulanmıştır. Zirve'nin sonuç raporunda tüm bu yeniden yapılanmanın takip edilebilmesi için bir alt komisyon kurulması önerisi de kabul görmüştür.

Aynı zamanda görüşmelerin kilitlenmesinin ve ilişkilerde tartişmalara yol açan görüş ayrılıklarının mimarı olan De Gaulle'nin görevinden istifası ile dış politikada uyumlu çalışma imkânı doğmuş, Sovyetler Birliği ile ilişkilerde yumuşama ise soğuk savaşın tehditkâr duruşunu hafifleterek dış politikada uyumlu çalışma yolunu açmıştır.

Canlanma döneminin en önemli göstergeleri şu şekilde özetlenebilir:

- Avrupacı -Atlantikçi çatışmaların terk edilmesi
- Dış politika, savunma ve güvenlik kısır döngüsünden vazgeçilerek, güvenlik ve savunma ekseninden ayrıştırılmış bir ortak dış politika belirlenmesi çalışması
- Güvenlik ve savunma alanında NATO ile tam bir işbirliği yapılması
- Dış politika alanındaki Topluluğa üye altı ülke "*fiili*" olarak başlaması

Yeni ve uzlaşmacı bu yaklaşım özellikle Fransız ve Alman yöneticilerin kendi aralarındaki güç kazanma yarışına son vererek dış politikalara yönelik kararları üye ülke temsilcileri paylaşarak ve istiare ederek belirlemeleri ortak politika oluşturmada önemli pozitif etkiler meydana getirmiştir. Avrupa Siyasi İşbirliği mantalitesi altında Federal Almanya'nın Doğuya Açılma politikası olarak bilinen OS politik yaklaşım üyelerin görüşüne sunulmuş ve dağılan Doğu Bloğundaki ülkelere de yeşil ışık yakılmıştır.

1.3.7. Avrupa'da Yeni Bir Kurumsal Organ: Avrupa Konseyi

Avrupa Siyasi İşbirliği (EPC) kavramı 1960'ların başından beri tartişılmış, ancak De Gaulle'ün üyelerden farklı görüşleri nedeni ile ilerleme kaydedememiştir. Bu duraksama De Gaulle'nin görevinden ayrılması son bulmuş Avrupa sınırlarının ötesinde meydana gelen ekonomik ve siyasi olaylar karşısında üye ülkelerin ortak bir dille tavır almasının önu açılmıştır.

27 Ekim 1970'de Lüksemburg'daki Dışişleri Bakanları toplantısında, Üye devletlerarasında dış politika alanında siyasi işbirliğinin temellerini atan Davignon Raporu kabul edilmiştir. Devlet veya Hükümet Başkanlarının işbirliğini güçlendirmeyi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun çıkarlarını

Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023 etkileyen uluslararası ilişkilerin tüm alanlarında diplomatik eylemlerini koordine etmeyi taahhüt ettikleri 9-10 Aralık 1974'te Paris'te Avrupa Siyasi İşbirliğine yönelik bir adım daha atılarak Avrupa Konseyi, ASİ mekanizmasının da en yüksek karar organı gelmiştir (Cioffi-Revilla, 1984).

1974 yılında Avrupa Konseyi'nin oluşturulmasının EPC için şüphesiz ki önemli sonuçları olmuştur. Devlet ve hükümet başkanlarının toplantıları bundan böyle EPC'deki en önemli organ haline geldiğinden, işleyişinde yeni bir denge kurulmuş, Avrupa'nın tüm dünyada sesi olarak ortaya çıkan Avrupa Konseyi, siyasi işbirliğine artan bir görünürlük ve güvenilirlik kazandırmıştır (Dijkstra & Vanhoonacker, 2011).

1.3.8. 1980 Londra Raporu

Avrupa Siyasi İşbirliği hakkında başka bir rapor, 13 Ekim 1981'de Londra'daki AET Dışişleri Bakanları toplantısında onaylanmış ve Londra Raporu adını almıştır. Rapor, tüm Üye Devletleri etkileyen dış politika sorunlarına ilişkin herhangi bir ulusal girişim başlatılmadan önce istişare zorunluluğu getirmiştir, bu çerçevede (Smith, 2001).

- Topluluğa dâhil olan ülkelere dış politikaya ilişkin karar ve söylem öncesinde birileri ile istişare edeceklerdir
- Rapor ve Avrupa Siyasal İşbirliği kapsamında meydana gelebilecek tehditlere “güvenlik” kavramı ilk defa kullanılmıştır.
- Topluluk üyesi ülkelerin aralarında oluşturdukları istişare kanalının ortak somut bir eyleme dönüştürülmesi öngörülmüştür.

1.3.9. 1983 Stuttgart Deklarasyonu

Avrupa Siyasal İşbirliği çerçevesinde Avrupa Konseyi bugüne kadar yapılan iyileştirmeleri bir araya getiren siyasal işbirliğinin işlerlik kazanması için altını çizdiği gelişmeleri 1983 Stuttgart Deklarasyonu ile açıklamıştır. Buna göre Deklarasyon (Alexandra, 2014):

- Güvenlik alanında siyasi işbirliğinin arttırılması
- Ekonomik konjonktürü tehdit eden güvenlik sorunları karşısında ortak siyasi mücadele ve irade göstermek
- Tüm bu alanlarda topluluk üyesi ülkelerin tek bir ağızdan ortak sesle sorunlara yaklaşımının sağlanması
- Uluslararası siyaset alanında meydana gelebilecek değişimlere karşı hızlı koordineli bir işbirliği yoluna gidilmesi

- İstişare mekanizmalarının daha da güçlendirilerek tehditlere karşı ortak eylem planı hazırlanması konularına yer vermiştir.

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI'NIN OLUŞTURULMASI

1980'li yıllar dünyada küreselleşmenin, serbestlik yanlısı politikaların ağırlık kazanmaya başladığı bir dönem olmuştur. 1989'da Berlin duvarının yıkılması, Sovyetler Birliği'nin dağılması, iki kutuplu bir dünyadan ABD merkezli tek kutuplu bir dünyaya geçilmesi Avrupa'da Sovyet tehdidinin azalmasına yol açmış, tüm bu gelişmeler ise Batı Avrupa'da soğuk savaş izlerinin azalması ile kolektif güvenlik ve savunma politikalarında revizyon ihtiyacının duyulmasına yol açarken diğer yandan da soğuk savaş dönemindeki hamisi olan ABD'ye duyduğu ihtiyaç azalmaya başlamıştır.

Bir yandan Brejnev'le başlayan bloklar arası ilişkilerdeki yumuşama Sovyet tehdidini azaltırken diğer yandan bu yumuşamanın Varşova Paktı ülkelerinde meydana gelen iç karışıklıklar ve yönetim değişiklikleri özellikle orta ve doğu Avrupa'da belirsizlik ortamı meydana getirmiştir. Bu belirsizlik ve kaos ortamı nedeniyle Varşova Paktı ülkelerindeki silah, mühimmat, teçhizat gibi militarist ekipmanların terör gruplarına geçmesi veya geçme ihtimalinin ortaya çıkması bölgesel sorunu aşıp küresel bir sorun haline gelmiştir. Varşova Paktına dahil Avrupa coğrafyasındaki ülkeler ve Bağımsız Devletler Topluluğu haline dönüşen eski Sovyet ülkelerinde siyasi şiddet, ırkçılık, yabancı düşmanlığu ile aynı zamanda nükleer silahlar dahil kitle imha silahlarının bilinçsizce yayılması, uyuşturucu kaçakçılığu, kaçak göç vb. sorunlar, Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'da barış ve istikrarı tehdit etmeye başlamıştır (Efe, 2008).

2.1. Yeni Tehditler Karşında Alınan Kararlar: 1993 Maastricht Antlaşması

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması güvenlik ve siyasi ortamı kökten değiştirmiş aynı zamanda Avrupa'nın Amerikan korumasına bağımlılığını da azaltmıştır. Yaşanılan bu süreçte bölgesel çatışmalar, terör saldırıları, mülteci sorunları gibi yeni sorunlar ve riskler bağımsız bir Avrupa güvenlik politikası oluşturulmasına zemin sağlamıştır. Ekonomik birlik yolunda dev bir adımın atıldığu Maastricht Antlaşması çerçevesinde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası taslakları, Avrupa Siyasi İşbirliğu başlığu altında oluşturulurken sonrasında ana ve bağımsız bir başlık şeklinde Avrupa Ortak Dış ve Güvenlik Politikası olarak belirlenmiştir. Bu yeni dizayn edilmiş politika ile , Avrupa'da ve dünya da AB dış politika çıkarlarını korumak, bağımsızlık, güvenlik ve savunma politikası, barışın sağlanması, demokrasinin güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğu, insan hak ve

Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
özgürlükleri, siyasi diyalog, barışı koruma amaçlı askeri güç gönderilmesi
yeni politikanın ana unsurlarıdır (Bardarova, vd., 2014).

Genel olarak incelendiğinde Maastricht anlaşması hem ekonomik alanda hem de uluslararası siyaset, güvenlik ve savunma alanlarında ortak hareket etmeyi, Birlik ruhunu oluşturmayı, böylece küresel dünya düzeninde ana aktör olmayı hedeflemiştir.

2.2. Ortaya Çıkan Yeni Tehditler

Değişmeyen tek şeyin değişimin kendisi olduğu gerçeği altında, değişime ayak uyduramayanların güçlerini devam ettirmeleri de mümkün değildir. Değişim ancak ve ancak alt yapısı hazır olduğunda başarıya ulaştırabilecek bir yoldur. Bu çerçevede değişen dünya düzenine alt yapısız bir şekilde dahil olmaya çalışan Sovyetler Birliği'nin attığı adımlar onu bir adım ileri götürmekten ziyade gücünü zaman içerisinde tüketen bir sorun yumağı haline getirmiştir.

Uzun yıllardır devam eden baskı, yolsuzluk, verimsizlik ve gelir dağılımının bozukluğu altında giderek zayıflayan ve durgunluk pençesi altındaki Rus ekonomisinin yeniden ayağı kalkabilmesi için 1985-87 yılları yapılan bir dizi toplantılarla politika değişikliğine gidilmiş buna bağlı olarak genel hatlarıyla milli ekonomiyi geliştirerek halkın maddi ve manevi refahını yükseltmek, sanayi ve üretimde modernleşmeyi sağlamak adına bir dizi yöntem uygulamaya alınmıştır (Alpay, 2017). Radikal değişim olarak Gorbaçov iki temel öge üzerinde durmuştur: Glasnost (şeffaflık ve özgürlük) ve Perestroyka (yeniden yapılanma) ifadeleridir (Vidyarthi, 2016).

Tüm bu müdahaleler sonuç vermemiş, 1991 yılın SSCB dağılmıştır. Dağılma süreci boyunca yolsuzluk, baskı ideolojik teröre verdikleri destek nedeni ile bir taraftan ticari örgütlenmeler, diğer taraftan militarizme edilmiş terör unsurları serbest kalmış, ortaya çıkan kargaşa durumundan faydalanarak nükleer silahlarda dâhil olmak üzere devlet envanterindeki her türlü silah ve teçhizatlar yağmalanmıştır. Bu durum gözle görünür düşman yerine belirsiz bir düşman algı yaratmış, tüm bu gelişmeler ise Avrupa için yeni risk faktörlerinin doğmasına ve güvenlik politikalarının revize edilmesi ihtiyacına yol açmıştır.

Ortak Dış ve Güvenlik Politikası tüm bu gelişmeler ışığı altında 4 ana noktaya vurgu yaparak hedefleri revize etmiştir (Efe, 2008):

- Birleşmiş Milletler ilkeleri çerçevesinde, Birliği oluşturan tüm ülkeleri ve Birliğin ortak değerlerini, çıkarlarını, bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak

- Küresel anlamda barışı koruma görevini tam, eksiksiz ve hızlı bir şekilde yerine getirmek
- Küresel güvenlik çerçevesinde ülkelerarası işbirliğin arttırmak
- Birliğin sahip olduğu ana değerler olan insan hakları ve özgürlüklere hukukun üstünlüğü çerçevesinde saygı duymak, demokrasiden taviz vermemek

Atılan tüm bu olumlu adımlarla beraber Maastricht anlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının işlerliği arttırılmış, güvenliğin yanında ortak bir savunma mekanizması olan Batı Avrupa Birliği 'de orta ve uzun vadeli hedeflerin bileşeni olmuştur.

2.3. Balkanlardaki Gelişmeler, NATO ve ODGP'nin Yetersizliği: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının (AGSP) Doğuşu

Maastricht Antlaşması ile getirilen bu düzenlemelerin tam anlamıyla etkin ve güçlü bir ODGP oluşturamadığı, Balkanlardaki gelişmelere müdahale edilememesiyle açıkça görülmüştür. Balkanlarda meydana gelen çatışma, savaş ve soykırım gibi olumsuzlukların yaşanması ve NATO'nun bu sorunları çözmedeki başarısızlıkları ve Avrupa Birliği'nin etkisizliği üzerine AB, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası oluşturma çabalarının ayrılmaz ve önemli bir parçasını oluşturan ortak bir "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası" (AGSP) oluşturma çabalarına hız verilmiştir.

2.4. NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve tek kutuplu Yeni Dünya düzeninin yanı sıra Avrupa'nın göbeğindeki Balkanlar'da yaşanan huzursuzluk, NATO'nun geleceğini sorgulamaya başlamış ve NATO'nun Avrupa'daki varlığı sorgulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle NATO değişen uluslararası sisteme uyum sağlamaya çalışmıştır. 1991 Roma zirvesinde NATO Avrupalı müttefiklerinin kendi güvenlikleri için daha fazla sorumluluk almalarına izin verdi; Güvenlik ve askeri yeteneklerin yeniden yapılandırılması daha geniş bir yaklaşım getiren 'Yeni Stratejik Konseptini açıklamıştır.

2.4.1. NATO'nun yeni Stratejik Konsept İçeriği

NATO'nun yeni Stratejik Konsepti meydana gelen değişimlere karşı daha yaratıcı ve daha hızlı olacaktır (Klijn, 2009). NATO'nun Yeni Stratejik Konseptini her şeyin sıfırdan yazıldığı bir bildirge değildir, bu güne kadar sıralanan hedefler, amaçlar geçerliliğini korurken yeni tehdit ve dünya düzenine ayak uydurmak amaçlı ve AB-NATO ilişkilerini daha da güçlendirmeyi hedeflemektedir. Değişen dünya konjonktürü ve küresel risklerin artması da NATO'nun etki alanını sadece Kuzey Amerika ve Batı

Avrupa sınırlandırmamış artık tehdidin olduğu her yerde NATO varlığını hissettirir hale gelmiştir.

Günümüze kadar neredeyse her yıl düzenlenen NATO-AB toplantılarında temel konular hep aynı eksende dolaşmaktadır, bunlar: daha fazla işbirliği, daha hızlı karar alma mekanizmaları, AB'nin kendini koruma kapasitesinin geliştirilmesi, Batı Avrupa Birliği konusunda karşılıklı görüş alışverişleri, insan hakları ve demokrasi söylemleridir. Bununla beraber her yeni toplantı küresel düzlemde meydana gelen gelişmeleri ve bu yeni gelişmeler konusunda iş birliği ve görüş alışverişini doğurması açısından son derece önemlidir.

2.4.2. 1997 Amsterdam Antlaşması

Anlaşma, BAB-NATO ilişkilerini de içerisine alan Avrupa ve NATO sınırlarını belirginleştiren ifadelere de yer vermiştir. Buna göre Birliğin güvenlik ve savunma konusundaki politikasının, bazı ülkelerin güvenlik ve savunma politikalarının spesifik karakterini etkilemeyeceği, ortak savunmalarının NATO çerçevesinde gerçekleştirildiğini belirten bazı üye ülkelerin NATO Antlaşması'ndan doğan yükümlülüklerini ihlal etmeyeceği ve bu çerçevedeki ortak güvenlik ve savunma politikasıyla bağdaşacağı belirtilmiştir (Tezcan, 1999). Amaç ve hedefler incelendiğinde BAB ve NATO birbirlerine rakip değil aslında destekleyici iki güç olarak görülmektedir. Her ne kadar BAB ile Avrupa savunması ön plana alınmış olsa da küresel tehditler değerlendirildiğinde BAB'ın Avrupa'yı NATO olmaksızın tam koruyacağına ilişkin belirsizlikler de mevcuttur.

2.4.2.1. Amsterdam Anlaşması ile Getirilen Yenilikler

- En dikkat çeken yenilik Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının işlerliğini arttırmak için yüksek temsilci atamasının yapılmasıdır.
- 1992 Petersburg Görevleri olarak bilinen insani yardım ve kurtarma görevleri, barışı koruma görevleri, barış sağlama da dahil olmak üzere çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi için belirlenen görevler ODGP kapsamına dahil edilmiştir (Şöhret, 2013).
- Yönetimsel olarak daha hızlı karar alınabilmesi açısından oluşturulan yeni mekanizmada, Avrupa Konseyi Başkanı, Genel Sekreteri ve Avrupa Komisyonu'nun dış ilişkiler sorumlusu yer alacaktır.
- Konsey'in Genel Sekreterliği içinde görevi, uluslararası eğilimleri izlemek, değerlendirmek, potansiyel krizleri önceden görüp, uyarıda bulunmak olan 'Politika Planlama ve Erken Uyarı Birimi' kurulması

- ODGP konusunda kararların oybirliğiyle alınmasından kaynaklanan zorluğu aşmak ve esneklik sağlamak amacıyla Amsterdam Antlaşması'nda oybirliği kuralı korunurken katı karar verme mekanizması esnek hale getirilerek “yapıcı çekimserlik” uygulamasının getirilmesi
- Kritik oturumlarda hızlı karar alınabilmesi için nitelikli çoğunluğun etkin kullanımının sağlanması
- İnsan hakları, özgürlük ve demokrasinin küresel anlamda etkinliğini savunan Avrupa Konseyi direktiflerinin “ortak strateji” olarak kabul edilmesi

2.4.3. NATO ile Görüş Ayrılıkları ve 1998 St. Malo Zirvesi:

AGSP ve AGSK Oluşumu

Balkan coğrafyasında meydana gelen karışıklıklar özellikle Yugoslavya'nın dağılması ve Kosova krizi NATO ile AB arasında gerginliklere yol açmıştır. Bu sorunların tartışılması ve çözüme kavuşturulması amacı ile 1998 de St. Malo Zirvesi düzenlenmiş ve aşağıdaki kararlar alınmıştır (Açıkmeşe & Dizdaroğlu, 2014):

- Meydana gelen uluslararası krizlerde ve özellikle AB'ye yakın bölgelerde AB'nin özerk bir eylem yapabilme kabiliyetinin geliştirilmesi ve bu konuda militarist destek verilmesi,
- NATO'nun karar mekanizması nedeni ile harekete geçemediği durumlarda AB'nin devreye girmesi konusunda uzlaşa,
- AB'nin askeri yeterliliğini korumak ve arttırmak için NATO'nun beşeri, teknik ve militarist envanterin den yararlanabilmesi.

2.5. 2000 Nice Zirvesi BAB'ın AB'ye Devri

2002 yılından beri birtakım eleştirilere maruz kalan BAB, AGSP üzerinde bir blokaj etkisi meydana getirdiği düşünülüyordu (Bailes & Messervy-Whiting, 2011). Güvenlik ve savunma alanında politikalar üreten BAB'ın etkinliği, AGSP'nin işlerliği ile beraber azalmış, ASGP içinde etkinliği daha da arttırmak için Acil Müdahale Gücü, Siyasi ve Güvenlik Komitesi, Askeri Komite ve Askeri Kurmay birimleri oluşturulmuş ve BAB, AB'nin içine alınmıştır.

2.6. 2002 AGSP üzerine AB-NATO Deklarasyonu

Özellikle tek kutuplu yeni dünya düzeni ile beraber NATO'nun popülaritesi Avrupa için azalmış görölse de ardından Balkanlardaki kaos döneminde görüş ayrılıkları ortaya çıksa da AB ve NATO ilişkileri gelişim ve değişim

Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
içerisinde ilerlemiştir. ASGP çerçevesinde Aralık 2002 tarihinde kurumlar arasında düzenlenen ilk ortak toplantıda yapılan deklarasyonla birbirlerine rakip olarak gösterilen bu iki yapının aslında birbirlerine rakip değil, birbirlerini destekleyen örgütler olduğu, ortak kriz ve risklere karşı birbirlerine güç vermek niyetinde oldukları, karşılıklı ilişkilerinde güç gösterisinin değil birbirlerinin gücünü arttırıcı şekilde davranacaklarının altı çizilmiştir (Açıkmeşe & Dizdaroğlu, 2014). Bu amaçla karşılıklı diyalogların geliştirilmesi, işbirliğinin sağlıklı devamı için toplantıların aksatılmaksızın düzenli bir şekilde yapılması gerekliliği de vurgulanmıştır.

2.7. 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi

Aralık 2003'te, Avrupa Birliği Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Avrupa Birliği Konseyi Genel Sekreteri Javier Solana, "*Daha İyi Bir Dünyada Daha Güvenli Bir Avrupa*" alt başlığını taşıyan AB'nin ilk Güvenlik Stratejisini başlatmıştır (Sanahuja, 2019). Bu belge de özellikle Avrupalılık ve Avrupa çıkarları ön plana alınmış, bu açıdan bakıldığında da ABD'ye bir gönderme yapılmıştır.

2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi bir yandan gerektiğinde tek taraflı ve önleyici olarak hareket etme seçeneğine dayanan sert gücün ve askeri çözümlerin önemini vurgularken diğer yandan da diplomatik, ekonomik ve askeri kaynakları entegre eden yumuşak güç çözümlerini önermektedir (Klohs & Niemann, 2014). Bu amaçlara etkin şekilde ulaşabilmek için de çok taraflı yaklaşım ile başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşların işbirliğinin önemini de altını çizmektedir.

2.8. Lizbon Anlaşması: AB- NATO İlişkisi

Lizbon Antlaşması, Avrupa Birliği'nin AB askeri yeteneklerini Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası CSDP ile tam olarak bütünleştirmeye yönelik çalışmalarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Antlaşmadan kaynaklanan temel bir endişe, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü NATO ile ilişkilerde bir gerilimin olup olmamasıdır. Lizbon anlaşmasına ilham veren konulardan birisi NATO'nun ABD ordusu gibi davranması, dolayısıyla ABD için direkt tehdit olmayan konu ve coğrafyalarda isteksiz ve oyalayıcı davranmasıdır. Avrupa'nın ortasında Bosna Hersek ve Kosova'da karşılaşılan durum da bunun en iyi örneklerinden biri olarak gösterilmektedir.

Lizbon Antlaşması çerçevesinde her ne kadar meşru müdafaa hakkı üzerine vurgu yapılmış olsa dahi, yine de genel hükümler değerlendirildiğinde bu durumda dahi NATO'nun öncü rolü kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler 51. Maddesi üye bir ülkeye yapılan saldırı

Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
karşında tüm üye devletlerin topyekûn karşı koyma, savunma ve yardım etme hakkının altını çizmektedir. Yine önemle vurgulanması gereken bir diğer nokta da “*taahhütler ve işbirliği, NATO üyesi devletlerin, kolektif savunmalarının temeli ve bunun uygulanma platformu olmaya devam eden NATO çerçevesindeki yükümlülüklerine uygun olmalı*” ifadesidir. (Zhussipbek, 2009).

3. AB GÜVENLİK POLİTİKALARI ve NATO İLİŞKİSİ

Giderek Genişleyen Avrupa Birliği beraberinde de yeni düzenlemelerin yapılmasını da zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunluluğu ortaya çıkartan ana iki neden Avrupa'nın doğu ve güneyden kaynaklanan yeni tehditler ve sorunlarla karşı karşıya kalması ve hem AB'nin hem de NATO'nu bu sorunlar için örgütsel değişikliğe gitme ihtiyacı idi. Bu amaçla Avrupa Birliği iki savunma ayağı oluşturarak ortak bir savunmanın temellerini atmıştır.

3.1. Yapılandırılmış Daimi İşbirliği (PESCO)

Yapılandırılmış Daimi İşbirliği PESCO'nun ortaya çıkışı üç temel olayla açıklanabilmektedir (Giuglietti, 2021):

- İlk olarak, Birliğin karşı karşıya olduğu yeni güvenlik sorunları, PESCO'nun gelişimine etki etmiştir. Bunlar, 2014 yılında Kırım'ın ilhak edilmesiyle Güney'de, özellikle Libya ve Suriye'de devam eden çatışmalar, 2015 ve 2016 yıllarında Paris ve Brüksel'deki saldırılar ve terör tehditleri
- İkincisi, İngiltere'de yapılan 2016 AB üyelik referandumunun beklenmedik sonucu, Brexit gerçeği, AB'nin savunma yeteneklerini ve askeri gücünü zayıflatan bir beklemeyen gelişmedir.
- Üçüncüsü, Donald Trump'ın seçilmesi ve ardından “*ABD yönetimi açıkça artık imparatorluğunun (NATO) parasını ödemek istemiyor*” da rol oynamıştır. Bu gerçekleşme, transatlantik savunma ilişkisinin geleceği ve NATO'nun değeri konusunda AB politika yapıcıları arasında ciddi tartışmalara yol açmıştır.

Yapılandırılmış Daimi İşbirliği, Avrupa'nın savunma ve güvenlik politikalarında keyfi uygulama kararların önün geçme amaçlı ülke bazlı veto hakkının sınırlandırılması, işbirliği ve ortak hareket kabiliyetinin artırılması gerekliliği üzerinde durmuştur (Turhan, 2019).

3.2. Avrupa Savunma Fonu

Avrupa Savunma Fonu'nun (EDF) temeli, AB'nin savunma ile ilgili araştırma ve teknoloji geliştirme için Savunma Araştırmaları Hazırlık Eylemini (PADR) başlattığı Mayıs 2017'de hazırlanmaya başlanmıştır. Burada temel amaç AB destekli savunma araştırmaları ve inovasyonunun katma değerini ve Avrupa'nın savunma sanayii rekabet gücünü artırmaktır (Martins & Csernaton, 2019).

Avrupa Komisyonu Dönem Başkanı J.-Claude Juncker savunma fonu oluşturulmasıyla, Birliğin militarist faaliyetlerinin geliştirilebilmesi, Birlik çerçevesinde işlevsel bir üs -komuta merkezinin kurulmasını ve savunma alanında ar-ge çalışmalarının artırılarak inovasyona dayalı araştırmalar yolu ile asker ekipman kalitesinin yükseltilmesi gerekliliğini vurgulamıştır (Ateş, 2020).

AB ve NATO arasındaki karşılıklı diyaloglar yolu ile ortaya konan yeni işbirliği modeli ve bu modelin temel noktaları konusunda konsensüsü belirleyen imzalar her iki yapının yetkililerince imzalanarak Müşterek Bildiri deklare edilmiş, bu deklarasyon ile altı çizilen 74 ortak faaliyet gerek NATO gerekse AB üyelerince kabul edilerek onaylanmıştır.

AB'nin ekonomik ve siyasi gücünü askeri faaliyetlerle destekleme girişimi, AB'nin NATO'nun varlığına ve kaynaklarına güvenmesi ile şekillenen AGSP-OGSP projesinde belirginleşen, NATO'nun Avrupa güvenliğindeki kurumsal rolüne ilişkin endişeler Canlı, esas olarak aslında sadece Türkiye. AB gibi AB üyesi olmayan ülkelerin AB'nin NATO kaynaklarından yararlanırken haklarını ne ölçüde kaybedeceği konusundaki şüpheler, NATO-AB ilişkilerinde işbirliği dinamiklerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu kaygılar nedeniyle, zaman içinde yürürlüğe giren "Berlin+" düzenlemeleri de dâhil olmak üzere bir dizi belgeye rağmen 22 ortak üyeye sahip iki kuruluş arasında uygulamada etkin bir işbirliğinden bahsetmek olası değildir. Örneğin, 29 Ocak 2007'de AB yetkililerine hitaben yaptığı konuşmada, dönemin NATO Genel Sekreteri Sharp de Hope Schaeffer, NATO ile AB arasındaki stratejik ortaklığı bugüne kadar sürdürmedeki ilerlemeyi, her iki kurumun çabalarına rağmen şaşkırtıcı bir gelişme olarak nitelendirmiştir. Üstelik NATO Askeri Konseyi başkanı Amiral Di Paola, iki ajans arasında "önemli bir stratejik ortaklık" olmadığını bile iddia etmiştir. Benzer şekilde AB Başkanı Hermann von Rompuy, "İki kurum işbirliği yaparsa, gelecekteki güvenlik ortamını şekillendirme yetenekleri çok güçlü olacaktır" ifadesini kullanarak tam işbirliğinin henüz kurulmadığını vurgulayarak, bunun ortadan kaldırılması gerektiğinin üzerini çizmiştir.

SONUÇ

Gerek sıcak savaşlar gerekse soğuk savaşlar ÷lkelerin güvenlik ve savunma politikalarının da değişmesine ve gelişmesine yol açmaktadır. 1957 Roma Anlaşması ile en üst hedef olarak belirlenen “*ekonomik ve siyasal birlik*” çerçevesinde Avrupa ÷lkeleri ortak bir güvenlik ve savunma politikası oluşturma yoluna gitmişlerdir. Başlangıçta Doğu bloğunun etkisi ve tehdidi nedeniyle NATO desteği ile karşı cephe oluşturan Avrupa, Doğu bloğunun yıkılması ve Avrupa Birliğine geçiş sürecinin neden olduğu genişleme stratejileri yanında siber güvenlikten mülteci sorununa kadar ortaya çıkan karmaşık yeni güvenlik sorunları, güvenlik ve savunma stratejilerini sürekli revize etmek durumunda kalmıştır.

Ekonomik, politik, ideolojik, etnik, dini vb. birçok nedenden dolayı dünya her an yeni bir gündemle uyanmaktadır. İki kutuplu dünyada tehdit unsurları belli iken günümüz tek kutuplu dünyada tehditin nereden kimden hangi nedenle dahi olduğu bilinmemekte bu da güvenlik ve savunma politikalarını gözden geçirmeye itmektedir. Rusya'nın özellikle Putin dönemi ile beraber eski siyasal ve askeri gücünü kanıtlamak istercesine saldırgan ve yayılcı politikalar tek kutba inmiş dünyaya ortak hareket kabiliyetini azaltmaktadır. Rusya'nın güç gösterisi Kırım'ı işgali, Gürcistan, Ukrayna gibi ÷lkelerle devam ederken Suriye, Irak, Libya gibi ortak kaos alanlarında gerek NATO gerekse AB ile karşı karşıya gelmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığı altında AB bir yandan kendi güvenlik ve savunma politikalarını güncellemesi gerekirken diğer yandan da NATO ile küresel tehditlere ilişkin ortak manevra alanları ve stratejiler üretmesi gerekmektedir.

AB ve NATO ilişkileri sürekli bir gelişim içerisindedir. Hiç şüphesiz ki II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde sürekli yakın işbirliği içerisinde Avrupa savunmasına katkı veren NATO'nun varlığı her dönemde oldukça çok önemlidir. Yaşanan karmaşık küresel tehditlerin baskısı altında kalan NATO ve AB, misyonlarının da bu gelişmeler karşısında örtüşmesi ile askeri ve sivil faaliyetlerini giderek arttırmışlardır.

Günümüzde de AB-NATO İlişkileri üç temel başlıkta özetlenebilir (De maio, 2021):

- Personel değişimi ve ortak tatbikatlar: NATO ve AB arasındaki kurumlar arası işbirliği, 2002 yılında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına ilişkin NATO-AB Bildirgesi kapsamında resmi olarak tesis edilmiştir. 2003'teki Berlin Plus düzenlemeleriyle, iki örgüt, temel olarak NATO'nun AB'ye sunabileceği operasyonel desteği, NATO'nun planlama yeteneklerine, varlıklarına ve AB liderliğindeki

kriz yönetimi operasyonları için sınıflandırılmış bilgilere erişim tanımlayarak operasyonel bir boyut ekledi.

- Askeri operasyonlar: Her ne kadar NATO ve AB ortak misyon ve strateji konusunda aynı noktada başlamasalar da meydana gelen gelişmeler bir yandan yollarını kesiştirmekte diğer yandan da uygulanan politika ve stratejiler paralel hale gelmektedir. Burada altı çizilmesi gereken en önemli nokta gerek AB'nin gerekse NATO'nun kendilerine özel birliklerinin bulunmaması, sadece üyelerinden aldıkları desteklerle askeri güç elde edebilmesidir. Bu nedenle ortak askeri operasyonlarda her iki örgütün kendi üyelerini askeri operasyonlara ikna edebilme gücü, bu gücün başarısında da oldukça etkilidir.
- Personel değişimi ve ortak tatbikatlar: NATO ve AB arasındaki kurumlar arası işbirliği, 2002 yılında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına ilişkin NATO-AB Bildirgesi kapsamında resmi olarak kurulmuştur. Yıllar içinde, NATO ve AB, karşılıklı güveni artırmak ve iletişimi kolaylaştırmak için ilgili yetkilileri arasındaki temasları güçlendirmiştir. Böylece AB'nin askeri karargâhında kalıcı NATO askeri irtibatları ve NATO'nun Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhında kalıcı AB irtibatları var.

Gelinen nokta küresel anlamda siyasi, kültürel ve psikolojik bir değişime neden olmuştur. Bugüne bakıldığında AB boyutu olmayan hiçbir NATO politikası olmadığı hiçbir AB güvenlik ve Savunma Politikası da NATO'dan bağımsız değildir.

KAYNAKÇA

Arı, T., Toprak, E., Çetindişli, R. Vd. (2019). Theories of International Relations II. Anadolu University Oress. Eskişehir.

Açıkmeşe, S. A. & Dizdaroğlu, C. (2014). NATO-AB İlişkilerinde İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 10(40), 130-163.

Akçay, E. Y. (2016). AB'nin Haylaz Çocuğu : Fransa. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(14), 1-12.

Ateş, E. (2020, 11 16). Avrupa Birliği'nin Ortak Savunma Kimliğinde Almanya'nın Rolü. Avrupa Birliği'nin Ortak Savunma Kimliğinde Almanya'nın Rolü. Tasam. Avrupa Birliği'nin Ortak Savunma: [https://tasam.org/Files/Icerik/File/yeni_dunya_ekonomi_ve_guvenlik_mimarisi__IGK2019_5_\(2\)_pdf_776dfad6-e075-449a-be29-2ae518cee13e.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/yeni_dunya_ekonomi_ve_guvenlik_mimarisi__IGK2019_5_(2)_pdf_776dfad6-e075-449a-be29-2ae518cee13e.pdf) adresinden alınmıştır

Alpay, O. (2017). „Sovyet Tarihinin Son Perdesi: Mihail Gorbaçov Dönemi Sovyet Dış Politikası“ Editör: Ayla Kaşoğlu. Liderlerin Sovyet'i Devrimden Perestroykaya.

Alexandra, D. C. (2014). Appointment of the Commission: Parliament's role before 1995.

Bailes, A. J., & Messervy-Whiting, G. (2011). Death of an institution: the end for Western European Union, a future for European defence? Egmont Paper No. 46, May 2011.

Bardarova, S., Atanasoski, D., Temelkov, Z., Filiposki, O., & Stojanovska, A. (2014). Maastricht Treaty in the Shaping and Development of the Common Foreign and Security Policy (CFSP). Journal of US-China Public Administration, 11(7), 596-604.

Cioffi-Revilla, C. (1984). European Political Cooperation: An Application of Political Reliability Theory to Integration. International Studies Quarterly, 28(4), 467-492.

Donnelly, J. (2000). Realism and international relations. Cambridge University Press.

Dugurı, U. S., Hassan, I., & Ibrahim, Y. K. (2022). International Relations, Realism, and Liberalism: A Theoretical Review. International Journal of Social and Humanities Extension (IJSHE), 1-6.

Dijkstra, H., & Vanhoonacker, S. (2011). The changing politics of information in European foreign policy. Journal of European Integration, 33(5), 541-558.

De Maio, G (2021). Opportunities to Deepen Nato-Eu Cooperation. Europe.

Efe, H. (2008). Avrupa Birliği'nin ortak dış ve güvenlik politikası. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 66-78.

Efe, H. (2010). Soğuk savaş döneminde Avrupa'da ortak dış politika oluşturma çabaları. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 9(1), 37-62.

Eralp, A. (2018). Avrupa Bütünleşmesinin Dış Politika Arayışları: Dünü, Bugünü ve Geleceği. Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-Ab ilişkileri Atam 30. yıl Armağanı. (S. A. Açıkmefe, Dü.) Avrupa Bütünleşmesinin Dış Politika Arayışları: Dünü, Bugünü ve Geleceği, s. 211.

Gençalp, E. (2004). Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (agsp) Avrupa Güvenliğindeki Rolü ve Nato ile İlişkileri. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 44-54.

Günyel, C. & Caşın, M. H. (2008, Mayıs 10). Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikalarının Oluşum ve Gelişim Süreci. <http://sites.khas.edu.tr>: http://sites.khas.edu.tr/tez/CihanGunnyel_izinli.pdf adresinden alınmıştır.

Giuglietti, L. (2021). The EU's Permanent Structured Cooperation, NATO, and the US: beyond a zero-sum game. College of Europe.

Gavin, V. (2009). Power through Europe? The Case of the European Defence Community in France (1950–1954). *French History*, 23(1), 69-87.

Joseph, J. & Wight, C. (Eds.). (2010). *Scientific realism and international relations*. Springer.

Klohs, J. & Niemann, A. (2014). Comparing the US National Security Strategy and the European Security Strategy in the first decade of the 21st century: converging but still different. *Mainz Papers on International and European Politics*, (8).

Klijn, H. (2009). *NATO'S New Strategic Concept: Rising to the Occasion*.

Martins, B. O. & Csernaton, R. (2019) *The European Defence Fund: Key Issues and Controversies*.

MacFarlane, N. (2013). *Intervention in contemporary world politics*. Routledge.

Sanahuja, J. A. (2019). The EU Global Strategy: Security narratives, legitimacy, and identity of an actor in crisis 1. In *The Routledge handbook of European security law and policy* (pp. 395-414). Routledge.

Smith, M. E. (2001). Diplomacy by decree: The legalization of EU foreign policy. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 39(1), 79-104

Sioussiouras, P. & Nikitakos, N. V. (2006). *European integration: the contribution of the West European Union*.

Tezcan, E. (1999). Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalar çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği ilişkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(1).

Tinas, M. & Çitak, Z. (2017). Normatif Güç olarak Avrupa Birliği ve Avrupa Komşuluk Politikası: Fas ve Mısır vaka Analizi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 845-866.

Turhan, E. (2019). Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Savunma Boyutunun Gelişiminde Pesco'nun Rolü: Fırsatlar ve Zorluklar. Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 20(2), 347-374.

Vidyarthi, K. (2016). Glasnost and Perestroika: Did Gorbachev Break the USSR?. Available at SSRN 2755245.

Wallace, W. (2017). European foreign policy since the Cold War: How ambitious, how inhibited?. The British Journal of Politics and International Relations, 19(1), 77-90.

Zhussipbek, G. (2009). 2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB'nin Nitelikleri. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 8(1), 139-164.

Yayına Geliş Tarihi:15/04/2023
Yayına Kabul Tarihi:27/04/2023
Online Yayın Tarihi:29/04/2023

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt:7, Sayı:18, Yıl:2023, Sayfa:118-144
ISSN: 2587-2206

21. YÜZYILDA KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YENİ EĞİLİMLER

Erkan ÇAKIR¹

Özet

Bu makale, kentsel dönüşüm uygulamalarının kökenlerinden başlayarak, zamanla nasıl bir paradigma değişimine uğradığını ve 21. yüzyılda kentsel sorunlarla başa çıkmak için nasıl dönüşüme uğraması gerektiğini ele almaktadır. İlk olarak, kentsel dönüşüm uygulamaları "Sanayi Devrimi" sonrasında inorganik olarak büyüyen kentlerin sorunlarına çözüm sağlamak amacıyla fiziksel boyutun öncelendiği bir yapıda ortaya çıkmıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında, harap olan kentlerin yeniden canlandırılması için sosyal boyutları da kapsayacak şekilde paradigma değişimine uğramıştır. Daha sonra, 1950'li yıllardan sonra doğal kaynak yetersizliği ve kentsel kirlilik gibi çevresel sorunların ortaya çıkmasıyla birlikte, çevresel boyutlar da kentsel dönüşümün kapsamına girmiş ve yeni bir paradigma değişimi yaşanmıştır.

Bugün, kentler hızla büyürken kentsel sorunlar da artmaktadır ve kentlerin geleceği hakkında ciddi tartışmalar yaşanmaktadır. 2018 yılı itibarıyla kentlerde yaşayan nüfusun kırsal alanlarda yaşayan nüfusu geçmesi, kentlerin gelecek vizyonlarına yönelik tartışmaları şiddetlendirmiştir. Bu kapsamda kentlerin yaşadığı stresleri azaltmak amacıyla sürdürülebilir ve akıllı kent yaklaşımları son zamanlarda oldukça ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla kentsel dönüşüm uygulamalarının, 21. yüzyılın hâkim kentsel paradigmaları karşısında nasıl bir dönüşüm sergileyeceği önemli bir tartışma konusudur. Bu makale, kentsel dönüşüm uygulamalarının 21. yüzyılda nasıl bir eğilim içinde olacağını belirlemeyi ve kentsel dönüşümde ortaya çıkan yeni yaklaşımları tartışmayı amaçlamaktadır. Böylece, kentlerin yaşadığı stresleri azaltmak ve geleceğe yönelik daha sürdürülebilir kentler oluşturmak için kentsel dönüşümün nasıl yeniden yapılandırılacağı konusunda fikirler sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: 21. yüzyıl, Kentsel Dönüşüm, Kentsel Dönüşümde Yeni Eğilimler, Akıllı Kentsel Dönüşüm, Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm

¹ Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Altıntaş MYO, erkan.cakir@dpu.edu.tr, ORCID:0000-0002-0002-2731

*Bu çalışma 23.02.2023 tarihinde tamamlanan "Kentsel Dönüşüme Yeni Bir Yaklaşım Olarak Akıllı Kentler: Tepebaşı Belediyesi Melih Savaş Yaşam Köyü Örneği" başlıklı yüksek doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Atıf/Citation: Çakır, E. (2023). 21. Yüzyılda Kentsel Dönüşüm ve Yeni Eğilimler. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 118-144.

URBAN TRANSFORMATION AND NEW TRENDS IN THE 21ST CENTURY

Abstract

This article deals with the origins of urban regeneration practices, how they have undergone a paradigm shift over time, and how they should be transformed in order to tackle with the urban problems of the 21st century. Initially, urban regeneration practices emerged in a structure that prioritised the physical dimension to provide solutions to the problems of inorganically growing cities after the 'industrial revolution'. After the Second World War, however, the paradigm shifted. The social dimension was included to revitalise devastated cities. Later, with the emergence of environmental problems such as scarcity of natural resources and urban pollution after the 1950s, environmental dimensions were included in the scope of urban regeneration and another paradigm shift occurred.

Today, while cities are growing rapidly, urban problems are also increasing and there are serious debates about the future of cities. By 2018, the number of people living in cities will exceed the number of people living in rural areas, which has intensified the discussions on the future visions of cities. In this context, sustainable and smart city approaches have recently come to the fore to reduce the pressures on cities. Therefore, the transformation of urban regeneration practices in the face of the dominant urban paradigms of the 21st century is an important topic of discussion. The aim of this article is to identify what kind of trend urban regeneration practices will follow in the 21st century and to discuss the new approaches that are emerging in urban regeneration. In doing so, it aims to provide ideas on how urban regeneration can be restructured in order to reduce the pressures on cities and create more sustainable cities for the future.

Keywords: *21st century, Urban Transformation, New Trends in Urban Transformation, Smart Urban Transformation, Sustainable Urban Transformation*

GİRİŞ

Kent, insanların sosyal, ekonomik ve kültürel aktivitelerini gerçekleştirdiği, toplu halde yaşadığı ve medeniyetlerin oluştuğu, kadim bir yapıdır. Kalabalıklar halinde yaşam, iş yapma, barınma, sosyalleşme ve kültürel birikimlerin gelecek nesillere aktarılması gibi fonksiyonları yerine getiren kentler, tarihin her döneminde diğer yerleşim yerlerine kıyasla daha fazla imkân sunmaları nedeniyle, insanların akın ettiği çekim merkezi haline gelmiştir. Bu kapsamda, kentlerin etrafındaki nüfusu kendine çekerek büyümesi sonucu günümüzde milyonlarca insanın yaşadığı metropoller oluşmuştur.

Kentler her ne koşul ve durum altında kurulmuş olursa olsun, kurulduktan sonra daha fazla insanın bir arada yaşamasına olanak sağlayarak medeniyetin ve teknolojik gelişmelerin temel kaynağı olmuşlardır (Hatt ve Reiss, 2002). Kentler bir taraftan medeniyetlerin ve teknolojik gelişmelerin tetikleyicisi olurken bir taraftan insanların bir arada yaşamasının ortaya çıkardığı sorunların kaynağı olmuşlardır. Kentlerin ilk ortaya çıktıkları

21. Yüzyılda Kentsel Dönüşüm... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
zamandan beri kentsel sorunlar da var olmuştur. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, kentler büyüdükçe sorunlar da artmıştır.

Tarihin ilk dönemlerinden beri, kent yöneticileri, kentlerde ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik alternatif yöntemler aramışlardır. Bu alternatif yöntemler arasında kentsel planlama yaklaşımları, altyapı geliştirme, kamusal alanların düzenlenmesi, çevre koruma, kentsel dönüşüm uygulamaları, kentlerin küçültülmesi vb. stratejiler yer almaktadır. Bu stratejiler arasından kent planlama yaklaşımları ve kentsel dönüşüm uygulamaları önemli bir yer tutmaktadır. Her iki strateji de tarihin her döneminde kentsel alanların şekillendirilmesinde kullanılırken aynı zamanda kentsel sorun ve ihtiyaçlar ekseninde değişim ve dönüşüme uğramışlardır.

Kent planlama yaklaşımları, kentlerin gelecekteki büyüme ve gelişmelerini önceden planlamayı hedefleyen bir stratejidir. Bu kapsamda zaman içinde ortaya çıkan ve her biri kendi önceliklerine sahip olan çeşitli kentsel planlama yaklaşımları bulunmaktadır. Bahçe Kent (Garden City), Geniş Dönüm Kent (Broadacre City), Işınsal Kent (The Radiant City), Yeni Şehircilik Hareketi (New Urbanism), Akıllı Büyüme (Smart Growth), Sürdürülebilir Kent (Sustainable Cities), Ekolojik Kent/Ekokent (Ecological City/Ecocity), Sakin Kent (Cittaslow), Dijital Kent (Digital Cities) ve Akıllı Kent (Smart Cities) bu kentsel planlama yaklaşımları arasında ön plan çıkan stratejilerdir.

Kent planlama stratejileri, mevcut ve gelecekteki kentsel sorunların çözümü için çoğu zaman yeni bir kent oluşturmayı önermesi nedeniyle her zaman uygulanma imkânı bulabilen bir yöntem değildir. Örneğin ilk zamanlarda ortaya çıkan Bahçe Kent (Garden City), Geniş Dönüm Kent (Broadacre City), Işınsal Kent (The Radiant City) ve son zamanlarda ortaya çıkan Ekolojik Kent/Ekokent (Ecological City/Ecocity) yaklaşımları çok fazla yaygınlık kazanamamışlardır. Bu kapsamda kentsel dönüşüm, kent planlama yaklaşımlarının uygulama imkânı bulmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Kentsel dönüşüm uygulamaları tarihin her döneminde kent planlama yaklaşımları ile ilişkili olmuş ve bu kapsamda dönüşüme uğramıştır.

Son zamanlarda ön plana çıkan sürdürülebilir ve akıllı kent gibi kent planlama yaklaşımları ise kentsel dönüşüm uygulamalarının yeniden dönüşümü konusunda baskı oluşturmaktadır. Dünyada kentleşme dinamiklerinin değişmesiyle birlikte kentsel dönüşüm uygulama ve yaklaşımları da değişmek zorunda kalmaktadır. Özellikle afet riskleri, iklim değişikliği, enerji krizleri, kentsel nüfus artışları gibi kentlerin tamamını etkileyen durumlarla başa çıkmak için yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu makalede, kentsel dönüşümün uygulamalarının tarihsel açıdan dönüşümünü, mevcut durumdaki sorunlarını ve gelecekteki eğilimi analiz edilecek ve farklı mekân yaklaşımlarıyla birlikte kentsel dönüşümün doğası tartışılacaktır.

1. TARİHSEL AÇIDAN KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN DÖNÜŞÜMÜ

Kentsel dönüşüm kavramsal olarak, “zaman süreci içerisinde eskiyen, köhneyen, yıpranan ya da potansiyel arsa değeri mevcut üst yapı değerinin üzerinde seyreden ve çoğu kez yaygın bir yoksunluğun hüküm sürdüğü kent dokusunun, altyapısının sosyal ve ekonomik programlar ile oluşturulduğu bir stratejik yaklaşım içinde, günün sosyo- ekonomik ve fiziksel şartlarına uygun olarak yenilenmesi, değiştirilmesi, geliştirilmesi, yeniden canlandırılması ve bazen de yeniden oluşturulması eylemi” olarak ifade edilmektedir (Özden, 2006: 217).

Kentsel dönüşüm olgusu, kavramsal olarak ilk kez “kentsel yenileme” alt başlığında, 19. yüzyılın ikinci yarısında “yıkıp yeniden-yapma” anlayışıyla Avrupa kentlerinde ortaya çıkmıştır (Gürler, 2003, s. 114; Polat ve Dostoğlu, 2007, s. 63). Kavramın Avrupa kentlerinde ortaya çıkmasının sebebi, kentler üzerinde önemli etkileri olan “Sanayi Devrimi”dir. Sanayi Devrimi’nin neden olduğu sosyo-ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimler, kentleşme oranlarının ivme kazanmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi ile kentler, ilk başlarda atölyelerle, daha sonrasında ise fabrikalarla üretim ve istihdam merkezleri haline gelmişlerdir ve bu durum beraberinde kentleşme sorunlarını da ortaya çıkarmıştır.

“Sanayi Devrimi” ile üretim ve istihdam merkezi haline gelen Avrupa’nın büyük kentlerinde, fabrika yakınlarında işçi yoğunluklu kentsel alanlar oluşmuş ve bu alanlardaki kötü yaşam koşulları bilim insanlarının ve mimarların dikkatini çekmesiyle bu alanların iyileştirilmesi, yaşanabilir bir duruma getirilebilmesi amacıyla çeşitli düşünceler ortaya atılmıştır. Özellikle “Sanayi Devrimi”nin ilk başladığı ve yoğun olarak yaşandığı İngiltere’nin Liverpool ve Manchester gibi kentlerinde işçi sınıfının yaşam koşulları oldukça kötü bir hal almıştır (Şahin, 2003, s. 91). Bu kötü yaşam koşullarının düzeltilmesi temiz, sağlıklı ve yaşanabilir kentlerin geliştirilmesi amacıyla devlet öncülüğünde politikalar belirlenmeye çalışılmıştır.

Yaşanabilir ve sağlıklı kentsel alanlar oluşturmaya yönelik politikalarından ilki “Park Harekâtı” yaklaşımı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu yaklaşım, çöküntü ve sağlıksız hâle gelen kentsel alanların tekrardan doğa ile bütünleştirilmesini amaçlamaktadır. “Park Harekâtı” uygulamaya 1840’larda geçerek kent ile doğayı bütünleştirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda 1844’te Liverpool Birkenhead Park, 1845’te Londra’da Victoria Park ve 1863’te de

New York'ta Central Park gibi büyük kent parkları oluşturulmuştur. Çöküntü ve sağlıksız alanların kent parklarına dönüştürülmesi ABD ve Avrupa'da ilk kentsel yenileme faaliyetleri olarak bilinmektedir (Yılmaz, 2018, s. 75; Akkar, 2006, s. 30). Ayrıca "Haussmann" tarafından Paris özelinde yapılan kentsel yenileme faaliyetlerinin kentsel dönüşüm literatüründe önemli bir yeri bulunmaktadır. (Mukul ve Sarı Saffet, 2015, s. 897).

Sanayi Devrimi sonrasında dönemin kentsel sorun ve kentsel ihtiyaçlarına çözüm üretmede sadece kentsel dönüşüm uygulamaları değil yeni planlama yaklaşımları da ortaya atılmıştır. Bahçe Kent Modeli (Ebenezer Howard), Geniş Dönüm Kent Modeli (Frank Lloyd Wright) ve İşınsal Kenti Modeli (Le Corbusier) gibi yeni kent yaklaşımları bunların örnekleri arasındadır. Sıfırdan inşa edilecek bu kent modelleri endüstri çağının ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmıştır. Yeni kent yaklaşımları, uygulanabilirliklerinin düşük olması ve maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle birkaç pilot uygulama dışında yaygınlaşmamıştır. Kent yaklaşımlarının mevcut kentsel sorunlara işlevsel şekilde çözüm bulamayışı kentsel yenileme uygulamalarını vazgeçilmez kılmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kentsel dönüşüm kavramının kapsamını değiştiren diğer önemli bir dönüm noktası ise "II. Dünya Savaşı"dır (Ökde, 2019, s. 62). Savaşla beraber kentler bombalanarak tahrip edilmiş, savaşın getirdiği ağır ekonomik şartlar ve sosyal yapıdaki bozulmalar gibi olumsuzluklar kentlerde büyük sorunların patlak vermesine neden olmuştur (Özden, 2006, s. 216). Savaş sonrası dönemde mevcut sorunlar kentsel alanlarda yeni bir yapılanmayı zorunlu hâle getirirken bombalanarak yıkılan kentlerin yeniden inşa edilme süreci ve halkın konut ihtiyacını karşılayacak yeni konutların yapımına başlanmıştır. Ancak savaş nedeniyle ekonomik sıkıntılarla boğuşan devletler yeni konut talebini karşılayamadıkları için halk kendi konut ihtiyacını kendisi karşılamaya başlamış ve bu durum sefalet yuvaları olarak adlandırılan "slum"ların (yoksulluk yuvaları) yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu durum sağlıksız ve kötü barınma koşullarına sahip slumların kent ve çevrelerine hâkim olmasına yol açmıştır (Ökde, 2019, s. 62).

Kentsel alanları saran sağlıksız ve çarpık yapılaşmalar, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve birçok Batı Avrupa ülkesinde rahatsızlık veren bir hal almıştır. Harap olmuş kentlerin yeniden inşası ve konut standartlarının iyileştirilmesi hükümetler açısından en öncelikli politika hedefleri haline gelirken bu dönemde, kentsel dönüşüm uygulamaları yine kentsel alanlara müdahalede en önemli araç olarak ön plana çıkmıştır. Ancak bu kez hâkim paradigma, kentsel gelişimin sağlıklı bir şekilde ilerlemesinin sağlanması için gecekondular tarzı çarpık yapıların kentsel alanlardan top yekûn temizlenmesi

üzerine kurgulanmıştır. Bu fiziksel yönelim, yerel sakinlerin büyük ölçekli ve zorunlu yer değiştirmesine neden olmuştur. Kentsel dönüşümde yaşanan hak mağduriyetleri toplumsal hareketlere neden olmuştur. Bu toplumsal hareketler ise kentsel dönüşümün sadece fiziksel boyutlarda değil sosyal ve ekonomik boyutları da içine alacak şekilde genişlemesini sağlamıştır. Kentsel dönüşüm planlama yaklaşımından süreç yaklaşımına doğru evrilmiştir.

Kentsel dönüşüm politikaları, dönemin mevcut şartlarına göre kendisini yeniden şekillendirerek kentsel müdahalelerde bir araç olmaya devam etmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında fiziksel kaygılarla ortaya çıkan kentsel yenileme, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve sosyal kaygıların ön planda olduğu kentsel dönüşüm kavramına evrilmiştir. Daha sonrasında ise küreselleşme ve neoliberal politikalar paralelinde üzerindeki devlet hakimiyetini azaltmıştır. Tarihsel dönemler içinde kentler değişirken kentsel sorunlar da bu değişime paralel bir şekilde dönüşmüştür. Bu kapsamda kentsel dönüşüm uygulamaları da kent ve kentsel sorunlarda meydana gelen değişimlere ayak uydurarak kendisini sürekli olarak güncellemeyi başarabilmiştir.

1950'li yıllardan sonra ortaya çıkan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, sanayi ötesi dönüşüm, neoliberal politikalar, post fordizm, bilgi toplumu, post modernizm, küreselleşme, kentsel nüfus artışları gibi çeşitli paradigmlar kentleşmenin yapısını tarihte eşine az rastlanır şekilde değiştirmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin etkisiyle küreselleşme ve kapitalizm sürecinde önemi giderek artan kentlerin yenilenme ve dönüşüm ihtiyacı, başta hükümetler olmak üzere, merkezi ve yerel birimlerin temel problemi haline gelmeye başlamıştır. Bu kapsamda çağın şartlarına göre kentsel dönüşümün gerçekleştirilmesi kentlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, sağlıklı ve yaşanabilir kentlerin oluşumunda hayati öneme sahip olmuştur (Aydın ve Turan, 2012, s. 62). Kentsel dönüşüm uygulamalarında Sanayi Devrim sonrasında fiziksel, II. Dünya Savaşı sonrasında fiziksel ve sosyoekonomik sorunların ortadan kaldırılması temel amaçken, 1980'li yıllardan itibaren kentsel alanın sahip olduğu tüm dezavantajların giderilmesi önem kazanmaya başlamıştır (Göz, 2008, s. 11).

1980'lerden itibaren, kentlerde kamu-özel sektör iş birlikleri doğrultusunda tasarlanan 'hibrit projeler', kentsel ekonomik gelişmenin hızlandırıcısı olarak görülmüş ve yapıya uygun olarak belirlenen yeni kurumsal çerçevede kentsel dönüşüm projelerine özgü birlikler, ajanslar vb. yeni birimler ortaya çıkmıştır. Son yıllarda ise, kamu ve özel sektörün yanında vatandaşların ve sivil toplum kuruluşlarının da dâhil olduğu, çok aktörlü ve katılıma odaklı uygulamalar ön plana çıkmıştır (Yıldırım, 2006, s. 7).

20. yüzyıl aynı zamanda hızlı bir nüfus artışı çağı olmuştur. 1910'da 1,8 milyar olan dünya nüfusu 1990'da 6 milyara ulaşmıştır (Gottmann, 1990, s. 4). Dünya ve kent nüfusunun artması, çevre kirlilikleri, doğal kaynakların tükenmesi gibi problemler bu yüzyılın öne çıkan olumsuzlukları arasındadır. Sürdürülebilirlik yaklaşımları bu dönemde yoğun şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler neticesinde hem kentsel sorunlarda meydana gelen çeşitlenme ve artışlar hem de bilgi ve iletişim teknolojilerinin toplumsal yaşam üzerindeki etkileri, sürdürülebilirlik ilkelerini odak noktası yapan yeni kent yaklaşımlarını ortaya çıkarmıştır. “Kompakt Kentler”, “Yeni Kentleşme Hareketi”, “Öğrenen Kentler”, “Yürüyen Kentler”, “Ekolojik Kentler”, “Yavaş Kentler”, “Yeşil Kentler” “Dijital Kentler” ve “Akıllı Kentler” bu örnekler arasındadır.

2000’li yıllar sonrasında kentsel nüfus artışları, çevre kirlilikleri, doğal kaynakların tükenmesi, ulaşım problemleri, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin kentsel yaşam üzerindeki etkileri, afetler, iklim değişikliği gibi kentsel sorunların sürdürülebilir, ekoloji ve teknoloji eksenli tartışmaları yoğunlaştırmıştır. Bu kapsamda kentsel dönüşüm uygulamaları tartışmalardan etkilenecek kapsamını genişletmiştir. Günümüzde kentsel dönüşüm uygulamaları, yaşam kalitesini artırma odaklı, sürdürülebilirliği temel alan ve çağın bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanan bir yaklaşımla, kentsel alanları çağın ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürmeye çalışmaktadır.

Sonuç olarak, kentsel dönüşüm uygulamaları ilk zamanlarından günümüze kadar büyük değişimler geçirmiştir. Kentsel dönüşümün ilk uygulamaları genellikle fiziksel altyapının yenilenmesi, modernleştirilmesi, yüksek binaların inşası, meydanların büyütülmesi ve trafik yollarının genişletilmesi gibi amaçlarla büyük ölçekli fiziksel müdahaleleri içermiştir. Ancak, son yıllarda kentsel dönüşüm uygulamaları daha çok sürdürülebilirlik, sosyal adalet ve çevresel etkiler gibi daha geniş kapsamlı hedeflere yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Günümüzde, kentsel dönüşüm projelerinde sadece fiziksel altyapının yenilenmesi değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve çevresel boyutlar da ele alınmaktadır.

2. KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARINDA YAŞANAN SORUNLAR

Kentsel dönüşüm uygulamaları, kentlerin bütüncül bir yapıya kavuşması için bozulan, afet riski taşıyan ve işlevselliğini yitiren kentsel alanların yeniden işlevsel hale gelmesi amacıyla iyi niyetli çabalar bütünü olarak tasarlanmıştır. Ancak, kentsel dönüşüm uygulamaları bir taraftan mevcut kentsel sorunlara çözüm üretirken bir taraftan da pek çok sorun ortaya

çıkılmaktadır. Bu sorunların tespit edilmesi kentsel dönüşümün 21. Yüzyılda nasıl bir eğilim içinde olacağını belirlenmesi açısından önemlidir.

• **Dönüşüm uygulamalarında fiziksel boyut önceliği:** Kentsel dönüşüm uygulamalarının yapıldığı kentsel alanlar da tıpkı kentler gibi gelişen ve değişen canlı organizmalara benzetilmektedir. Bu bağlamda kentsel alanların sadece binalardan ibaret sayılarak fiziksel bir boyuta indirgenmesi, kentsel dönüşüm uygulamalarından beklenen sonuçların alınmamasına neden olmaktadır. Kentsel mekânlar fiziksel mekânlardan ziyade ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal boyutları olan yapılardır (Çiftçi, 2016, s. 233).

Kentsel dönüşüm uygulamalarında sadece fiziksel kaygılar ön plana çıkarken dönüşümün diğer boyutları (ekonomik, sosyal, yönetsel) göz ardı edilmektedir (Aydınlı ve Turan, 2012, s. 68). Bu bağlamda toplumun sosyokültürel dinamiklerinden kopuk şekilde sadece yapı stokunun yenilenmesine dönüşen uygulamalar ortaya daha olumsuz sonuçlar çıkarmaktadır. Dönüşüm bölgesindeki sosyolojik unsurlar dikkate alınmadan yapılan uygulamalar kentlilik bilinci, mahalle kültürü, kentsel kimlik hemşehri hukuku, kentsel aidiyet duygusu, toplumsal barış gibi manevi değerleri yok etmektedir (Aldur, 2020, ss. 249–250).

• **Kentsel dönüşümde rant sorunu:** Dünyada küreselleşme eğilimlerinin yükselmesi ve ekonomi politikalarındaki değişim sonucunda, 1980 sonrasında neoliberal politikalar popüler olmaya başlamıştır. Neoliberal politika eğilimleri kentin bir sermaye aracı (meta) olmasının önünü açarak kentsel arazileri sermaye sahipleri için cazip kılmıştır. Neoliberal politikaların kentler üzerindeki aracı ise kentsel dönüşüm uygulamaları olmuştur.

Kentsel dönüşüm uygulamalarında “rant değeri” dönüşümün yapılacağı alanın belirlenmesinde en önemli tercih nedeni olmaktadır. Özellikle gecekondular ya da çöküntü bölgeleri bu değer üzerinden tercih edilmektedir. Tehlikeli bölgeler olarak algılanan gecekondular ya da çöküntü bölgeleri, toplumun dışlanmış ya da düşük gelir grubu tarafından oluşturulması nedeniyle, dönüşüm öncesi “rant değerleri” düşük olmaktadır. Bu bölgelerde “potansiyel rantın” yüksek olması, kâr amacı güden yatırımcıların dikkatini çekmektedir (Türkün, 2012, s. 280). Dönüşüm uygulamaları ile gecekondular alanlarında ekonomik ve sosyal dönüşümün göz ardı edildiği, genellikle orta ölçekli müteahhit firmalarının ürettiği yüksek yoğunluklu apartman blokları ve güvenli kapalı sistem lüks siteler yükselmektedir (Yaman, 2015, s. 249).

• ***Kent sakinlerinin soylulaştırma yöntemiyle yerlerinden edilmesi:*** Gecekondu bölgeleri, ekonomik açıdan dar gelirli ya da yoksul olarak nitelendirilen vatandaşların konut ihtiyacını gidermek amacıyla, plansız ve yaşanılabilirlik şartlarının en düşük seviyede tutularak oluşturdukları yapı stokunu ifade etmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarının basit anlamdaki amaçlarından bir tanesi de bu bölgede yaşayan kent sakinlerinin daha iyi koşullarda barınmasını sağlamak ve aynı zamanda artan konut talebine arz oluşturmaktır (Çiftçi, 2016, s. 236). Ancak uygulamada bu salt amacın farklı amaçlarla yer değiştirdiği gözlemlenmektedir.

Gecekondu bölgelerinde yapılan dönüşüm uygulamaları burada yaşayan sakinlere barınma şartları açısından daha iyi fiziksel ve sosyal şartlar sunarken bir taraftan da yeni bir sosyoekonomik çevrede yaşamayı zorunlu kılmaktadır. Bu yeni durum daha önce gecekonduya yaşayanlara farklı bir yaşam biçimi ve ek harcamalar getirmektedir. Dolayısıyla dönüşüm alanlarındaki bu yaşam standartları yükselişi ekonomik temelli bir ayrışma meydana getirerek gecekondu sakinlerini başka kentsel alanlara taşınmaya mecbur bırakmaktadır (Çiftçi, 2016, s. 236).

Kentsel dönüşüm uygulamaları, gecekondu bölgelerini “rant” açısından cazip hâle getirmesi nedeniyle dar gelirli vatandaşları yerinden ederken, yerlerine üst gelir grubuna ait vatandaşların yerleşmesine yol açmaktadır (Bircan ve Gelişen, 2019, s. 517). Bu gelir grubundaki yer değişimi kentsel literatürde “soylulaştırma” olarak kavramsallaştırılmaktadır. Zira dönüşüm uygulamaları ile yıllardır o bölgede yaşayan insanlar kimi zaman gönüllü kimi zamanda zorunlu soylulaştırmaya ya da başka ifade ile yerinden edilmeye mecbur bırakılmaktadırlar (Kömürcüoğlu, 2012, ss. 281–282).

• ***Kentsel dönüşüm uygulamalarında katılımın zayıf olması:*** Kentsel dönüşüm uygulamalarının temel aktörleri merkezi yönetim ve taşra teşkilatları, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları, özel sektör kuruluşları ve vatandaşlardır. Bu kent paydaşları dönüşüm uygulamalarında kilit role sahip ve dönüşümü başlatan aktörlerdir. Ancak dönüşüm konusunda en yetkili aktör merkezi yönetimdir ve genellikle projeler kamu desteği ile başlamaktadır. Ayrıca finansman noktasında ekonomik kalkınma kurumları, kamu ve özel bankalar, müteahhitlik firmaları da önemli rollere sahiptir. Ancak dönüşüm uygulamalarından en fazla etkilenen grup dönüşüm alanında yaşayan kent sakinleridir (Aytaş, 2019, ss. 171–172).

Kentsel dönüşüm uygulamalarında sivil toplum kuruluşları ve halk genellikle sürecin dışında bırakılmaktadır (Bircan ve Gelişen, 2019, s. 517). Dönüşüm uygulamaları genellikle yasal mevzuat sınırları dışına çıkılmadan teknik bir yenileme projesi olarak algılanmakta ve dönüşüm bölgesindeki kent sakinlerinin görüşü dikkate alınmamaktadır. Dönüşüm süreçlerinin planlanma ve uygulama aşamalarında kent paydaşlarının katılımı yetersiz kalmaktadır (Aldur, 2020, s. 251). Bu sebeple dönüşüm projeleri toplumsal koşullardan ve ihtiyaçlardan kopuk şekilde belirli çıkar amaçları doğrultusunda gerçekleştirilmektedir (Yılmaz, 2018, ss. 210–211).

• ***Kentsel dönüşüm uygulamalarının kent kimliğini yok etmesi:*** Kentler, içinde barındırdıkları toplulukların sosyokültürel yapılarına göre şekillenirler ve kimlik kazanırlar. Dolayısıyla her kent kendine özgü kimlik barındırır. Bu kent kimliği, sahip olunan kültürel kimlik ve kentin tarihi dokusu ile meydana gelmektedir (Bircan ve Gelişen, 2019, s. 517). Ancak kentsel alanlara dönüşüm uygulamaları ile yapılan müdahalelerle kentin geçmişine yönelik izlerin silinerek, birbirinin kopyası, tek tip bir mimari oluşturulmaktadır. Dolayısıyla bu durum kent sakinlerinin kenti özümseme ve sahiplenme duygularını törpüleyerek, aidiyet duygularının yok olmasına neden olmuştur (Aldur, 2020, s. 250).

Kentsel dönüşüm denilince genellikle fiziksel bir bakış açısıyla eskisinin yerine yapılan lüks ve gösterişli binalar ya da gecekondunun yerine yapılan çok katlı betonarme apartmanlar akla gelmektedir. Eskisinin yerine yapılan bu yeni ruhsuz konutlar modernliğin ve ilerlemenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Arslan, 2010, s. 53). Dönüşüm uygulamaları sonucunda yeni üretilen konutlar mimariyi ve kent kimliğini yansıtmaması açısından oldukça sorunludur (Kömürcüoğlu, 2012, s. 283). Yüksek katlı (15-20 Kat), site olarak ve tek tip üretilen binalar kent sakinleri tarafından “hastane”, “kamu binası”, “arı kovarı” gibi benzetmelerle eleştirilmektedir. Dikey mimari arsa maliyetlerini düşürüp kârı artırması nedeniyle müteahhit firmaları tarafından tercih edilirken mahalle sakinleri tarafından yaşam standartlarına uymaması nedeniyle eleştirilmektedir. Bu durum sonucunda kentsel alanlar hızla kimliksizleşmekte ve mahalle kültürü yok olmaktadır (Kılıç ve Hardal, 2019, ss. 353–354).

• ***Kentsel dönüşüm uygulamalarının iklim değişikliğiyle mücadelede yetersiz olması:*** İklim değişikliği bugün tüm dünyada acil müdahale edilmesi gereken küresel bir afet türü olarak gündemi işgal etmektedir. Küresel düzeyden yerel düzeye kadar iklim değişikliği önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır. İklim değişikliği ve sonrasında ortaya çıkan sorunlar her ne kadar küresel bir boyutta olsa da bu olguyla mücadele etmek yerel boyutta

gerçekleşmektedir. Bu sebeple yerel yönetimler, küresel boyutta birçok olumsuz etkilere yol açabilen iklim değişikliği ile mücadelenin en önemli aktörlerden birisidir (Yaman ve Düger, 2022, s. 476). İklim değişikliğinin ekonomi, ekosistem, insan ve kentsel alan üzerindeki etkileri arasında; ısı stresi, aşırı yağışlar ve bunun sonucunda oluşan seller, fırtınalar, deniz seviyesi yükselmesi, hava kirliliği, toprak kaymaları, kuraklık vb. sorunlar yer almaktadır. Bu risk ve sorunlar, kentsel altyapının ve hizmetlerin güçlü olmadığı kentlerde etkilerini daha fazla hissettirmektedirler (Özçevik, Oğuz ve Akbulut, 2018, s. 35).

Yaşanabilir ve sağlıklı kentsel alanlar tüm insanların ortak isteğini oluşturmaktadır. Bu isteğin yerine getirilmesinde ise kentsel dönüşüm uygulamaları önemli fırsatlar barındırmaktadır (Yavaş ve Yılmaz, 2019, s. 104). Kentsel alanların dönüşüm uygulamaları ile yeniden yapılandırılmasında gerek kent gerekse yapı ölçeğinde yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanılması, enerji verimliliğinin sağlanması, teknolojik gelişmelerin kullanılması, yapı inşa tekniği ve malzeme seçimlerinde doğayla uyumlu malzeme kullanılması gibi yöntemlerin uygulanması iklim değişikliği ile mücadelede önemli avantajlar sağlayacaktır (Özçevik, vd., 2018, s. 39).

Kentsel dönüşüm uygulamalarının temel amacı, sağlıksız ve afet riski taşıyan kentsel alanların daha sağlam ve yaşanabilir alanlara dönüştürülmesidir. Dolayısıyla dönüşüm sonucunda ortaya çıkan yapı stokunda kent sakinleri en az 50-100 yıl arası bir zaman diliminde yaşamlarını sürdüreceklerdir. Ancak dönüşüm uygulamalarında sadece deprem riskinin baz alınıp iklim değişikliği gibi önemli bir afet türünün göz ardı edilmesi ileride daha fazla sorunların yaşanmasına neden olacaktır. Dönüşüm uygulamaları, sadece fiziki anlamda binaların yenilenmesi ve rant kapısı olarak düşünülmemelidir. Dönüşüm süreci, bütüncül bir bakış açısı ile planlı bir şekilde ele alınarak aynı zamanda yaşam kalitesini artıracak ve iklim değişikliği ile mücadele edecek bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bu kapsamda yeşil dokunun kaybolması, betonlaşma, seller ve taşkınlar, trafik yoğunluğu, susuzluk ve kuraklık gibi sorunlara çözüm üretecek bir dönüşüm uygulanmalıdır (Yayla, 2021, s. 25).

• **Kentsel dönüşüm uygulamalarının sürdürülebilir olmaması:** 2008 yılı itibarıyla kentsel nüfus kırsal nüfusu oransal olarak geçmiştir ve kentler bu dönüm noktasının ilerisinde küresel iklim değişikliği, yoğunlaşan kentsel nüfus, artan eşitsizlik gibi sorunların tehdidi altındadırlar (Paes, 2016, s. 18). Bu sorunlar mevcut kentsel yapıda ekonomik, sosyal, fonksiyonel ve mimari eskime süreçlerini hızlandırmakta iken çarpık kentleşmeye de neden

olmaktadır. Kentsel nüfus artışının neden olduğu kentsel yayılma doğal alanları yok etmekte, doğal kaynakları hızla tüketmekte, enerji ihtiyacını artırmakta ve çevresel yaşam kalitelerinde bozulmalara neden olmaktadır (Ulubaş Hamurcu ve Aysan Buldurur, 2017, s. 223).

Kentsel büyüme ve kentleşme oranlarındaki artışlar sonucunda ortaya çıkan sorunlar kentsel gelişme konusunda “sürdürülebilirlik” tartışmalarını yoğunlaştırmıştır. (Durguter, 2012, s. 1055). Gelecek nesillerden ve geleceğin kentlerinden şu anki insanlar sorumludur ve bu nedenle makul sürdürülebilir kentleşme politikaları ile çevrenin her parçası üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması gerekmektedir (Tezangi, 2014, s. 205). Bu anlamda kentsel dönüşüm uygulamaları, kentsel alanda sürdürülebilirliğin mümkün kılınması için bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürdürülebilir kentleşme, mevcut kentsel yapının dönüştürülmesi ve yeni gelişme alanlarının sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde bütünleştirilmesi ile gerçekleştirilebilecek bir yaklaşımdır. Kentsel alanların sürekli genişlemesi (yayılması) nedeniyle doğal ekosistemin tahrip olması göz önünde tutulduğunda, mevcut alanların sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde dönüştürülmesi öncelikli olarak düşünülmeli gereken bir yöntemdir (Ulubaş Hamurcu ve Aysan Buldurur, 2017, s. 224).

Kentsel dönüşüm projeleri, günümüzde çoğunlukla sürdürülebilirlik ilkelerinden uzak bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu projeler, genellikle yalnızca fiziksel dönüşümü hedeflemekte, 21. Yüzyılın kentsel sorun ve ihtiyaçlarını göz ardı etmektedirler. Enerji verimliliği, iklim değişikliği ile mücadele, alternatif enerji kaynaklarından faydalanma, bisiklet yolları, bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı gibi konular bu göz ardı edilen sorun ve ihtiyaçlara örnektir. Bu durum, kentlerin sürdürülebilirlik açısından karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Kentsel dönüşüm projelerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için tüm boyutların dikkate alındığı, paydaşların katılımının sağlandığı ve uzun vadeli, bütüncül bir yaklaşım benimsendiği takdirde, kentlerin sürdürülebilir bir geleceğe sahip olması mümkün olabilir.

• ***Kentsel dönüşüm uygulamalarında bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısının kurulmaması:*** 1950’li yıllardan sonra bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin neticesinde tüm dünyada köklü siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal değişimler yaşanmakta ve bu yeni bir toplumsal yapı “Bilgi Toplumu” olarak adlandırılmaktadır. Bilgi toplumu, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri toplumsal yaşamla bütünleştirerek ulaşımdan enerjiye, kentleşmeden kamusal hizmetlere kadar çeşitli kolaylıklar elde etmektedir.

21. yüzyılda kentsel sorunların çözümünde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması popüler bir yaklaşım haline gelmekle beraber kentlerin yaşanılabilirliği ve sürdürülebilirliği açısından da önemlidir. Veri üretiminin odak haline geldiği bilgi çağında, kentle bütünleştirilen bilgi iletişim teknolojileri kesintisiz ve otonom şekilde kentsel veri üretebilmektedir. Bu veriler kentsel sorunların çözümünde ve kentsel ihtiyaçların giderilmesinde az kaynakla daha verimli ve kaliteli hizmet sunumu için önemli hâle gelmektedir. Teknoloji, dünya çapında kentsel ortamlarda dönüşüme güç vermektedir. Gelişen teknolojiler, kentsel gelişimin zorluklarını çözmekte, kentsel canlılığı arttırmakta ve kentsel gelişimde yaşam kalitesini yükseltmektedir.

Kentsel dönüşüm projelerine bakıldığında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin belirli projeler haricinde çok fazla kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri ile çoğu zaman sıfırdan kurulan kentsel alanların ve altyapıların geleneksel ihtiyaçlara göre tasarlanması, günün kurtarılması olarak değerlendirilebilir. Oysaki kentsel dönüşümün amaç ve hedeflerine bakıldığında çeşitli yönlerden kentin bütününden geri kalmış kentsel alanların çağın şartlarına uygun olarak yeniden geliştirilmesidir. Bilgi çağında uygulanan dönüşüm uygulamalarında BİT altyapısının oluşturulması çağın gereksinimlerinin yakalanmasında önem arz etmektedir. Günümüzde modern kent hayatı teknoloji ile bütünleşmiş, hizmet süreçlerinin dijitalleştiği, vatandaşların 7/24 esası ile her an veri alışverişinde bulunduğu bir durumu ifade etmektedir.

3. KENTSEL DÖNÜŞÜMDE YENİ EĞİLİMLER

Kentsel dönüşüm uygulamaları, 1800'lü yıllardan beri çeşitli paradigma değişimlerine uğrayarak ve içinde bulunduğu çağın kentsel sorunlarının çözümünde kısmen başarılı olarak günümüze kadar devam etmiştir (Mao, Li ve Xu, 2015, s. 261). Kentsel dönüşüm uygulamaları artan kentsel nüfus ve kentleşme oranları, değişen ihtiyaçlar ve teknolojik gelişmeler gibi faktörler nedeniyle gelecekte de devam edecektir.

Kentsel dönüşüm uygulamaları, kentsel sorunların çözümü, yaşam kalitesinin artırılması, kentlerin ekonomik ve sosyal uyumlarının sağlanması gibi kentsel hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olarak uzun yıllardan beri uygulanmaktadır. Ancak kentsel dönüşüm uygulamaları, kent sakinlerinin yerinden edilmesi, farklı paydaşların ihtiyaç ve çıkarlarını incelemek, kültürel mirası ve kent kimliğini yok etmek, çevre sorunları, yetersiz katılım gibi birçok yeni sorunu da beraberinde getirmektedir. Kentsel dönüşümde var olan bu sorunlara ek olarak 21. yüzyılda kentsel paradigmada meydana gelen değişimler paralelinde enerji krizi, karbon salınımı, sürdürülebilirlik, iklim değişikliği, afet riskleri gibi yeni sorun alanları

21. Yüzyılda Kentsel Dönüşüm... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
eklenmiştir. Kentsel dönüşüm uygulamaları mevcut sorunlarla başa çıkmada birçok problem yaşarken yeni kentsel sorun alanları ile nasıl başa çıkacağı ise tartışma konusu olmaktadır.

21. yüzyıla kadar genel anlamda sadece sayısal ya da niceliksel gelişmelere odaklanan kentsel dönüşüm yaklaşımının paradigma değişimine ihtiyacı günümüzde zorunluluk arz etmektedir. Kentsel dönüşüm sadece binaların yenilenmesi veya yıkılıp yeniden yapılması anlamına gelmez, aynı zamanda 21. yüzyılda kentlerin yaşadığı paradigma değişimine ayak uydurabilecek gelişmeleri kapsamına dahil etmeli ve geleceğin kentsel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır. 21. yüzyılda kentler birçok sorunla mücadele ederken yeni kentsel ihtiyaçlara da cevap vermeye çalışmaktadırlar. Kentsel sorunların başında artan kentsel nüfus, küresel ısınma, iklim değişikliği, trafik sıkışıklığı, çevre kirliliği, yetersiz altyapı, sosyal eşitsizlik, yoksulluk, su ve enerji krizleri gibi sorunlar gelirken kentsel ihtiyaçların başında ise bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak sürdürülebilir, akıllı ve hızlı kentsel hizmet sunumları gelmektedir.

Bu bağlamda, kentsel dönüşüm uygulamalarında yeni kentsel sorunların üstesinden gelmeyi ve daha insan merkezli kentler yaratmayı amaçlayan bazı yeni eğilimler ortaya çıkmıştır. Bu yeni eğilimler, kentsel dönüşüm uygulamalarında yeni bir bakış açısı getirmiş ve daha sürdürülebilir ve insan odaklı kentler yaratmaya yönelik bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu sayede, kentlerin gelecekte daha iyi yaşanabilir yerler olması hedeflenmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarında son yıllarda ortaya çıkan birkaç yeni eğilimler sürdürülebilir kentsel dönüşüm ve akıllı kentsel dönüşüm uygulamalarıdır.

3.1. Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm

Dünya, tarihin en büyük kentsel büyüme dalgasını yaşamaktadır. Dünya nüfusunun yarısından fazlası artık kentlerde yaşıyor ve Birleşmiş Milletler tahminlerine göre 2050 yılına kadar dünya nüfusunun %68'inin kentlerde yaşaması beklenmektedir (United Nations, 2018). Bu hızlı kentleşmeyle birlikte çeşitli sorunlarda ortaya çıkmaktadır. Enerji krizleri, çevre kirliliği, iklim değişikliği, karbon salımı, yoksulluğun artması, atık üretiminin yükselmesi, sosyal stres, doğal kaynak kıtlığı bu sorunlardan bazılarıdır (Choucri, 2007).

Kentler, kaynak dönüşümünün arkasındaki itici etkidir. Büyük miktarda enerji kullanarak kaynakları ulaşımdan eğitime, inşaattan eğlenceye kadar çeşitli insan faaliyetlerinde kullanmak üzere mal ve hizmete dönüştürür (Gardner, 2016b, s. 14). Kentler, dünya kaynaklarının yaklaşık %70'ini tüketmekte ve bu sebeple de çevresel ve sosyal sorunların kaynağı olarak

görülmektedirler. Kentsel alanlardaki nüfus artışları, ekonomik ve sosyal faaliyetleri yoğunlaştırırken bu durum enerji talebini artırmaktadır (Bibri ve Krogstie, 2017, s. 184). Refah, kentleşme ve kaynak tüketimi doğrusal gelişme eğilimindedir. Bu kapsamda gelecekte kentleşme oranlarındaki artış beklentisi doğrultusunda artan kentsel nüfus için daha fazla gıda, konut, istihdam, ulaşım ve enerji sağlanması gerekecektir (Heinberg, 2016, s. 78). Dolayısıyla her artış, kaynakları daha fazla tüketirken bu tüketim sonucundaki olumsuz dışsallıklar da aynı oranda artacaktır.

Günümüze kentsel anlamdaki ihtiyaç ve sorunlar neticesinde kent ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişki, son birkaç on yılda uluslararası politik ve ekonomik gündemde artan bir ilgi görmüştür. Sürdürülebilirlik ilkeleri günümüz ve geleceğin kent forumunda, planlamasında ve gelişiminde önemli bir etken olmakla birlikte artık bir zorunluluk halini almıştır (Ulubaş Hamurcu ve Aysan Buldurur, 2017, s. 223). Kentlerin değişen ve yeniden şekillenen koşullara adapte olmaları, sürdürülebilirliğe odaklanan uzun vadeli yaklaşımları benimsemekten geçmektedir (Bibri ve Krogstie, 2017, s. 184). Bu kapsamda sürdürülebilir kentleşme kavramı son yıllarda oldukça önem kazanmıştır.

Sürdürülebilir kentleşme, kentsel büyümenin ya da kentleşme oranlarının sifıra indirilmesi veya tersine kentleşmenin sağlanması değildir. Tam aksine mevcut ya da gelecekteki kentsel alanların sürdürülebilirlik ilkeleri ile bütünleştirilmesi gerekliliğini savunmaktadır. Asıl amaç var olan kaynakları gelecek nesillerin de kullanabilmesi için sürdürülebilir bir kent biçimi tasarlamaktır (Sezgin, 2022, ss. 18–19). Sürdürülebilir kentleşmenin; alternatif enerji kaynakları kullanımı, yoksulluk ve açlık ile mücadele, biyolojik çeşitlilik ve doğanın korunması, yaşam kalitesinin artırılması (Bircan ve Gelişen, 2019, s. 508) karbon salınımının azaltılması, flora ve fauna neslinin korunması gibi hedefleri vardır.

Günümüz kent planlama çalışmalarında ve kentsel gelişiminde sürdürülebilir kentleşmenin sağlanabilmesi açısından kentsel dönüşüm uygulamaları önemli bir araç konumundadır (Özden, 2006, s. 226). Fiziksel, ekonomik ve sosyal yönlerden işlevini kaybetmiş eskiyen ve afetler açısından risk oluşturan kentsel alanların yenilenmesi amacıyla faaliyete geçirilen kentsel dönüşüm projeleri, sürdürülebilir kentleşmenin hayata geçirilmesi açısından bir fırsat olarak görülmelidir (Ulubaş Hamurcu ve Aysan Buldurur, 2017, s. 225).

Kentsel dönüşüm uygulamaları, kentsel mirasın korunarak geçmişten geleceğe aktarılması noktasında, sosyal bir misyon üstlenirken işlevini kaybetmiş ve sağlıklı kentsel alanların daha yaşanabilir standartlara

kavuşturulması açısından ise fiziksel ve ekonomik bir misyon üstlenmektedir. Dolayısıyla kentsel dönüşüm uygulamaları, planlama ilkeleri, boyutları ve işlevleri düşünüldüğünde uzun vadedeki etkileri de hesaba katıldığında kentsel dönüşüm ve sürdürülebilirlik ilkelerinin örtüştüğü görülmektedir (Özçevik, vd., 2018, s. 36).

Sürdürülebilirlik ilkelerinin kentsel dönüşüm projelerinde uygulanması gerekliliği konusundaki çalışmalar neticesinde “sürdürülebilir kentsel dönüşüm” kavramı ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kentsel dönüşüm, sürdürülebilirlik unsurlarının kentsel dönüşüm uygulamaları ile bütünleştirilmesidir. Sürdürülebilir kentsel dönüşüm, kentsel dönüşüm alanlarındaki tüm paydaşların kentsel ihtiyaçlarını karşılayan, ekolojik sisteme duyarlı, daha yaşanabilir bir kentsel yapı sunan bir yaklaşımdır. Bu kentsel yaklaşımda, sürdürülebilirlik, ekolojik denge ve uyum, çevresel ve sosyal adalet, yaşam standartlarının artırılması, kaynakların gelecek nesillere taşınması gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır (Çiftçi, 2016, s. 233).

Kentsel dönüşüm uygulamalarının öncelikli amacı, dönüşüm sonucunda oluşturulacak yeni kentsel alanların sürdürülebilir bir mekân olmasını sağlamak olmalıdır (Bircan ve Gelişen, 2019, s. 517). Başarılı bir kentsel dönüşüm uygulaması, dönüşümün çok boyutlu ele alınması ile mümkün olacaktır (Özdemir, Pınarlık ve Ercan, 2017, s. 53) İdeal sürdürülebilir bir kentsel dönüşüm, ekonomik, çevresel ve sosyal dönüşüm olmak üzere üç boyutu ele almalıdır. Ekonomik dönüşüm, yerel ekonominin rekabet gücünü ve çekiciliğini artırmayı ve ardından büyümesini teşvik etmeyi amaçlar. Çevresel yenileme fiziksel iyileştirme, topluluk simgelerinin korunması ve doğal çevrenin korunması olmak üzere üç kategoriye ayrılabilir. Sosyal dönüşüm, bireylerin ve toplumun bir bütün olarak sosyal durumunu, geçmişle olan bağlarını koparmadan ve yerel bir alanın ayırt edici özelliklerini ihmal etmeden iyileştirmeyi amaçlar. Yerel iş fırsatlarının sağlanması, uygun fiyatlı konut ve kolaylıkların sağlanması, topluluk oluşturma, yerel gelenek ve kültürün korunması ve onarılabilir bina ve tarihi mülklerin restorasyonu gibi programları içermektedir (Lee, 2008, ss. 41–42).

Sürdürülebilir bir kentsel dönüşüm için kentsel dönüşüm alanlarında; kültürel mirasın korunması, yeşil çatı uygulamaları, yağmur suyu hasadı, enerji tasarrufu sağlayacak uygulamalar, doğal ışıktan faydalanılması, bina odaklı karbon salınımının azaltılması, atık malzemelerin değerlendirilmesi, bisikletli ulaşım olanakları (Bircan ve Gelişen, 2019, s. 517) yenilenebilir enerji üretimi ve kullanımının artırılması, atık dönüşümü, kişi başında düşen yeşil alan miktarının artırılması, çevreye etkisi en az olan yeşil malzemelerin kullanımı (Yedekci Arslan, 2014, ss. 189–190) gibi uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

3.2. Akıllı Kentsel Dönüşüm

Kentlerde, sınırlı bir bölge içinde genellikle milyonlarca insanı barındırmak büyük bir planlama zorluğudur. Kentsel arazi kullanımı değişikliği için belirleyici araçlardan biri, yeni teknolojilerin yükselişi olmuştur. Geçtiğimiz yüzyıllarda ortaya çıkan teknolojiler (örneğin asansör teknolojisi, yeraltı ulaşım sistemleri), sınırlı bir bölgesel alanda eşi benzeri görülmemiş sayıda insanı barındırabilecek kentlerin tasarlanmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Modern çağda ise gelişmiş iletişim teknolojisi, trafik ve park yönlendirme sistemleri, gelişmiş tıbbi bakım tesisleri vb. gelişmeler metropollerini ortaya çıkarmıştır. Dijital teknolojisi olmayan (büyük veri ölçümleri ve yapay zekâ dâhil) modern bir kent neredeyse düşünülemezdir. Açıkça, modern teknoloji çoğu zaman çok sayıda insanı sınırlı bir kentsel alanda barındırmak için etkili bir kolaylaştırıcı ve bazen sorunlu kent yaşamının kötülüklerine karşı etkili bir panzehir olmuştur (Glaeser, Kourtit ve Nijkamp, 2021, s. 1) Bu bağlamda mevcut kentsel sorunları bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla çözmeyi vaat eden akıllı kent yaklaşımı, bilgi çağı ve toplumunun mevcut kentsel formu olarak tüm dünya kentlerinde hızla yayılmaktadır.

Dünyada metropol kentlerden küçük kentlere, Asya kentlerinden Batı kentlerine kadar birçok kent birer birer akıllı sıfatı ile ifade edilir hâle gelmiştir. Bu kentler, mevcut toplumsal ve kentsel hayatı tehdit eden olumsuzları akıllı kent yaklaşımı ile çözmeye çalışmaktadırlar. Verimli, etkili, sürdürülebilir, ekolojik, güvenli ve teknolojik yetkinliklere sahip bu kavram, yeni bir kent yaklaşımı önermektedir. Şüphesiz ki akıllı kent yaklaşımı ile yavaş kent, sürdürülebilir kent, dijital kent gibi birçok kent yaklaşımı da ortaya çıkmıştır. Ancak tüm bu kent yaklaşımları, kentsel sorunların sadece bir yönünü ele alıp bu kapsamda çözüm önerileri geliştirmişlerdir. Akıllı kent yaklaşımı ise tüm bu kent yaklaşımlarını kapsayacak şekilde bütüncül bir bakış açısı ile kentsel yapının tüm birimlerine yönelik çözüm önerileri sunmaktadır.

Bir kentin ya da bir alanın akıllı kent olarak nitelendirilmesinde kullanılan iki türlü yöntem bulunmaktadır. İlk yöntem, sıfırdan başlayarak akıllı kent olarak adlandırılan yeni bir yerleşim yeri kurmaktır. Daha öncesinde hiç kimsenin yaşamadığı boş bir alanda, altyapıdan başlayarak tüm süreçlerin akıllı kent uygulamaları ile donatıldığı, yüksek teknoloji imkânları ile cazibe merkezi olması beklenen, kaynakları etkili ve verimli kullanan, sıfır karbon salınımlı, sürdürülebilir ve mevcut kentlere kıyasla oldukça ütöpik gelen ancak yapımlarına hızla başlanan kentler Songdo (Güney Kore), Masdar (Birleşik Arap Emirlikleri), Lavasa (Hindistan) ve Lusail (Katar) gibi

görmekli ve alımlı mega projeleri sıfırdan kurulan akıllı kentlere örnek olarak gösterilebilir.

Geleceğin en iyi sürdürülebilir ve akıllı kenti olma iddiası ile tasarım aşamasında olan kentler ise BiodiverCity (Malezya), Telosa (ABD), CapitalCairo (Mısır), Amaravati (Hindistan), Akıllı Orman Şehri Cancun (Meksika), Orbit (Kanada), Yüzen Şehir, (Maldivler), Chengdu Gelecek Kenti (Çin), İnovasyon Park (ABD) projeleridir. Ayrıca kripto para (dijital para) zengini JeffreyBerns, Nevada Çölü'nün bir bölümünü blockchain (blokzincir) teknolojisiyle desteklenen akıllı bir kente dönüştürmeyi planlamaktadır (Barker, 2022). Bu tür projelerde kent planlamacıları sıfırdan akıllı bir kent tasarımları nedeniyle mevcut ve geleceğin kentsel talep ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde oluşturmaktadırlar. Örneğin oluşturulan binalar tamamen enerji verimli ve yeşil bina standartlarındadır. Yaygın bir toplu taşıma ağı ve son teknoloji bir su geri dönüşüm sistemi kurulabilir (Strickland, 2011, s. 11).

Ülkeler arasındaki bu sıfırdan “geleceğin kenti”ni inşa etme yarışı oldukça maliyetli bir süreçtir. Son günlerde oldukça yankı uyandıran Suudi Arabistan’da yapılacak “NEOM²” Projesinin 500 milyar dolara mal olması beklenmektedir. Dolayısıyla bu maliyetler çerçevesinde ülkeler genellikle birkaç mega akıllı kent projesi tasarlayarak hayata geçirmeye çalışmaktadırlar. Neoliberal politikaların hâkim olduğu bu vitrin projeler hem insanları hem de sermayeyi çekmek için yarış içindedirler.

Akıllı kent dönüşüm sürecinde ikinci yöntem ise mevcut kentlere akıllı kent ve uygulamalarının entegre edilmesidir. Amsterdam, Barselona, Londra, İstanbul, Ankara gibi yüzlerce kent ise bu tür projelere örnek olarak verilebilir. Mevcut kentlerin akıllı kent ve uygulamaları ile bütünleştirilmesi yönteminde kentsel dönüşüm uygulamalarını önemli bir araç görevi üstlenmektedir. “1800’li yıllardan beri uygulanan kentsel dönüşüm projeleri günümüzde de çeşitli sebeplerden dolayı bir ihtiyaç ve zorunluluk olarak görülmektedir. Ancak “kentsel dönüşüm uygulamaları aynı zamanda, içinde bulunulan çağda akıllı kente dönüşüm süreci için de bir fırsat” olduğu yoğun şekilde tartışılmaktadır (Dinç, 2020, s. 2). Sıfırdan akıllı kent planlamanın maliyetleri, zorlukları ve sosyoekonomik etkileri düşünüldüğünde mevcut kentlerin akıllı kent ve uygulamaları ile bütünleştirilmesinin daha makul ve daha yaygın olduğu görülmektedir.

Kentsel dönüşüm uygulamalarının akıllı kent yaklaşımı çerçevesinde oluşturulmasını öngeren akıllı kentsel dönüşüm yöntemi, kentsel alanların

---

² <https://www.neom.com/en-us>

modernizasyonunda geleneksel kentsel dönüşüm uygulamalarının aksine akıllı ve sürdürülebilir ilkeler benimsemektedir. Akıllı kentsel dönüşüm, kent sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirmek ve kentsel alanların verimliliğini ve sürdürülebilirliğini artırmak amacıyla teknoloji ve sürdürülebilirlik odaklı çözümlerin kentsel altyapı ve hizmetlere entegre edilmesi sürecini ifade etmektedir. Bu yöntem, mobilite, enerji, su, konut, sağlık, eğitim, kültür ve güvenlik gibi kentsel planlama ve yönetişimin çeşitli yönlerini içerebilir.

Akıllı kent yaklaşımı ile bütünleştirilmiş bir kentsel dönüşüm uygulamaları kentsel altyapıdaki güncellemeler vasıtasıyla kentsel yaşam kalitesini iyileştirmektedir (Demirel Etili ve Aksoylu, 2016, s. 92). Kentsel dönüşümün planlanmasında, tasarımında, yönetiminde ve bu süreçlere vatandaşların katılımının sağlanmasında akıllı kent ilkelerinin kullanılması zaman, maliyet ve kaynak tasarrufu sağlayacaktır. Bu kapsamda dönüşüm alanlarında akıllı kent altyapısının oluşturulması, yeniden inşa edilen binaların akıllı olması gibi sayıları arttırılabilecek yenilikçi uygulamalar ile kentlerin akıllı ve sürdürülebilir olması kolaylaşacaktır (Çerçi, 2015, s. 198).

Dijital çağda, modern teknolojiler ve araçlar kentsel dönüşüm süreçlerinde giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Teknolojik yenilik, çağdaş kentsel yönetişimin zorluklarını ele almak, vatandaş katılımını desteklemek, kentsel çevreyi ve dolayısıyla yaşam kalitesini iyileştirmek, kamu hizmetlerinin üretimini ve yönetimini desteklemek, modelleme ve tahmine olanak sağlamak ve çevresel risklerle başa çıkmak için çeşitli dijital ve akıllı araçlar sunmaktadır (Bratuşkins, vd., 2020, s. 1). Yapay zekâ, makine öğrenimi, mobil bilgi işlem, bulut bilişim ve nesnelerin interneti gibi teknolojik gelişmelerden yararlanarak basit ve akıllı uygulamalar geliştirmek, kentin sorunlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Sorunlar teşhis edildikten sonra bu kapsamda akıllı müdahaleler geliştirilerek bu müdahalelerin etkisi gerçek zamanlı olarak izlenebilmektedir. Bu sayede işe yarayan şeyleri geliştirilecek yaramayanlar ise hızla sona erdirilecektir (U4SSC, 2021, s. 7).

Kentsel dönüşüm uygulamalarında akıllı müdahaleler birçok şekilde olabilir. Sokakların akıllı aydınlatma gibi yeni altyapı donanımları ile güncellenmesi veya belediye yardım masasına gelen sorgulara otomatik ses sistemi ile yanıt vermek gibi yeni bir yazılım sistemi kurulabilir. Akıllı müdahaleler teknolojiyi doğrudan içermeyebilir; bunun yerine daha akıllı müdahaleler için ön koşulları oluşturabilirler. Enerji tasarrufunun sağlanması amacıyla bisiklet kullanımının teşvik edilmesi ya da bisiklet yolları artırılabilir. Vatandaşları bilinçlendirmek amacıyla oluşturulan bir eğitim merkezi akıllı bir müdahaledir. Kentin rekreasyon ya da yeşil alanlarının artırılması ile sakinlerin zihinsel ve fiziksel sağlıklarını iyileştirmeye yönelik

21. Yüzyılda Kentsel Dönüşüm... The Meric Journal Cilt:7 Sayı:18 Yıl:2023
müdahalelere, egzersiz programları gibi faaliyetler mevcut ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini iyileştirdiği için akıllı müdahaleler olarak da kabul edilebilir (U4SSC, 2021b, s. 3).

Kentlerin çok kısa süre içinde, bir kerede ve kolaylıkla akıllı kentlere dönüşümü mümkün değildir. Bu sebeple öncelikle geniş perspektifte tasarlanmış kentsel dönüşüm projeleri aracılığı ile parçacıl şekilde planlanıp zamanla bütüne ulaşacak şekilde yürütülmesi daha faydalı ve rasyonel olacaktır. Böylelikle kentsel dönüşüm alanları iklim krizine dirençli, alternatif enerjilerden faydalanan, atık üretimi düşük, toplu taşımanın öncelendiği ve yeşil alan fazlalıkları ile küçük ama etkin ve verimli akıllı pilot bölgeler olarak tüm kentin akıllandırılması süreçlerinde öncü uygulamalar olacaklardır (TMMOB Harita Mühendisleri Odası, 2019).

Kentsel dönüşüm sadece fiziksel yenilemeye odaklanmaya devam ederse, akıllı ve sürdürülebilirlik hedeflerinin yükseldiği çağdaş kent yaklaşımları oluşturma hedeflerinden oldukça uzakta kalacaktır. Kentsel dönüşüm süreci akıllı kente dönüşüm süreci olarak planlanmalıdır. Bu amaç ve hedefle stratejiler ve politikalar oluşturulmalı, pilot bölgeler belirlenmelidir. Dönüşüm uygulamalarında coğrafi bilgi sistemleri, kent bilgi sistemleri, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi gelişmelerden en üst ölçüde faydalanılmalıdır. Yerel yönetimlerin akıllı kentsel dönüşüm uygulamalarını rahatlıkla yapabilmeleri için strateji belgeleri oluşturulmalıdır (Çerçi, 2015, s. 199).

Bir kenti akıllı kente dönüştürmek, tüm kentsel birimlerde değişiklikler yapılmasını gerektiren sürekli ve uzun vadeli bir süreçtir. Etkili ve verimli bir şekilde planlanmak için bir dönüşüm sürecinde göz önünde bulundurulması gereken hususlara ilişkin kapsamlı bir üst düzey genel bakış yol haritasına son derece ihtiyaç vardır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler 2016 yılında “Konut ve Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Konferansı” (Habitat III) düzenlemiştir. Bu konferansın sonuç belgesinde “Çevresel Olarak Sürdürülebilir ve Dirençli Kentsel Gelişme” başlığı altında “dijitalleşme, temiz enerji ve teknolojilerin yanı sıra yenilikçi ulaşım teknolojilerinden yararlanan akıllı kent yaklaşımının benimsenmesi sayesinde kent sakinlerine daha fazla çevre dostu imkânlar sunulması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve hizmet sunumunun iyileştirilmesi” taahhüt edilmiştir (Cömertler ve Cömertler, 2021, s. 318).

Avrupa Birliği, mevcut kentlerin akıllı kente dönüşümünü de ödüllendirmektedir. Avrupa Birliği Horizon 2020 Araştırma ve Yenilik Programı finansal destekleri kapsamında REMOURBAN projesini hayata

geçirmiştir. Bu proje kapsamında üç farklı ülkeden üç kente finansal destek sağlamıştır. REMOURBAN, sürdürülebilirliği tüm yönleriyle dikkate alarak akıllı kent konseptine doğru kentsel dönüşümü hızlandırmayı amaçlayan büyük ölçekli bir tanıtım projesidir. REMOURBAN'ın ana hedefi, sürdürülebilir binalar ve kentsel alanlar, sürdürülebilir kentsel hareketlilik, bütünleşik altyapılar ve süreç alanlarında ortak bir yaklaşımla kentsel dönüşüm için bütünsel bir süreç tanımlayan sürdürülebilir ve akıllı kentsel dönüşüm modeli sunmaktır. Bu model, daha sürdürülebilir ve daha akıllı bir çevreye doğru dönüşüm sürecindeki ana akıllı şehir etkinleştiricileri ve enerji, mobilite ve BİT'in öncelikli eylemlerinde yeniliklere yönelik hem teknik hem de teknik olmayan alanlarda çözümler sunar (García-Fuentes ve Torre, 2017, s. 329).

SONUÇ

19. yüzyılın başından bu yana kentsel sorunların çözümünde en önemli araçlardan biri olan kentsel dönüşüm uygulamaları, zaman içinde kentlerin ihtiyaçları ve sorunlarındaki değişimlerle birlikte kendisini dönüştürerek konjektürel duruma ayak uydurmuştur. Bu dönüşümler ve değişimler, kentsel dönüşümün tarihinde farklı dönemleri ve yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Örneğin, 19. yüzyılın başlarında kentsel dönüşüm uygulamaları, kentsel sorunları çözmek için fiziki yenileme yaklaşımını benimsemiştir. Ancak, 20. yüzyılın başlarından itibaren, kentsel dönüşüm uygulamaları daha kapsamlı ve planlı bir yaklaşıma dönüşmüş ve sosyal, ekonomik ve çevresel faktörleri de dikkate almıştır.

Kentsel dönüşüm uygulamalarının 21. yüzyılda nasıl bir eğilim sergileyeceği ise kentlerin geleceği açısından önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Kent bilimcileri tarafından "Kentleşme Yüzyılı" olarak nitelendirilen 21. yüzyıl, kentleşme oranlarının artması ile kendini göstermektedir. 2008 yılı itibariyle, dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşamaya başlaması kentsel bir milat olarak kabul edilmektedir. Şüphesiz bu milatla birlikte kentsel sorun ve ihtiyaçlarda değişmektedir. Bu kapsamda günümüzde kentler, çeşitli kentsel sorunlarla mücadele etmekle birlikte, Bilgi Çağı'nın sağladığı imkanları da kullanmaya çalışmaktadırlar. Küresel ısınma, iklim değişikliği, çevre ve hava kirliliği, kent içi ulaşım yoğunluğu, afetler, enerji krizleri, hızlı kaynak tüketimi gibi sorunlar, kent yönetimleri üzerinde büyük bir stres yaratmaktadır. Ancak, akıllı ve sürdürülebilir kent yaklaşımları, bu stres kaynaklarının çözümü için umut vermektedir. Kent yönetimleri, bu yaklaşımlarla kentlerin sürdürülebilirliğini arttırmayı hedeflemekte ve kentsel sorunların çözümü için çeşitli stratejiler geliştirmektedirler.

Günümüzde, tüm insan nüfusunun yarısından fazlasının yaşadığı kentlerin, sürdürülebilir ve akıllı yaşam alanları olabilmesi için çeşitli plan ve politikalar geliştirilmektedir. Ancak mevcut kentlerin hızlı ve bütüncül şekilde sürdürülebilir ve akıllı kent olmaları oldukça zordur. Bu nedenle sürdürülebilir ve akıllı yaşam alanları oluşturmak için kentsel dönüşüm uygulamalarına büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Kentsel dönüşüm, gelecekteki kent ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla önceliklerini sürdürülebilirlik, akıllı kentleşme, çevre dostu uygulamalar, enerji verimliliği ve doğal afetlere karşı dayanıklılık gibi konulara göre belirlemektedir. Bu öncelikler göz önünde bulundurularak kentsel dönüşüm uygulamaları gelecekteki kent ihtiyaçlarına uygun olarak şekillenmektedir.

Bugün, kentsel dönüşüm uygulamaları sürdürülebilir ve akıllı kent yaklaşımlarına paralel olarak yeni bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Son yıllarda sürdürülebilir kentsel dönüşüm uygulamaları yaygınlaşırken, akıllı kentsel dönüşüm uygulamaları da yeni bir eğilim olarak hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşımlar, kentsel sorunların çözümü için farklı stratejilerin kullanılmasını, sürdürülebilir ve akıllı yaşam alanları oluşturulmasını hedeflemektedir. Kentsel dönüşümde yaşanacak dönüşüm sayesinde küresel ısınma, iklim değişikliği, enerji krizleri, çevre ve hava kirliliği, hızlı kaynak tüketimi gibi 21. yüzyıl kentsel sorunlarına daha iyi çözümler üretilebilecek. Aynı zamanda kentsel dönüşüm uygulamalarının uzun dönemde değişen kentsel ihtiyaçlara cevap verebilmesi sağlanacaktır.

Sonuç olarak, kentsel dönüşüm uygulamalarının 21. yüzyılda hala 19. yüzyılda kullanılan kentsel yenileme yöntemine benzer şekilde sadece fiziksel boyutu öncelikli tutarak gerçekleştirilmesi, kentlerin geleceğine hiçbir katkı sağlamayacaktır. Bugün dünya kentleri, sürdürülebilir ve akıllı kent olma yolunda hızla ilerlerken kentsel dönüşüm uygulamalarının da sürdürülebilir ve akıllı kentsel dönüşüm gibi yeni eğilimler çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Böylece, kentsel dönüşüm uygulamaları gelecekteki değişen kentsel ihtiyaçlara da cevap verebilir ve pek çok kazanım sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Akkar, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama Dergisi*, 2006(2), 29-38.

Aksoy, E. ve Güzey Kocataş, Ö. (2017). Gecekondu alanlarında uygulanan kentsel dönüşüm projelerinin meşruiyet zemini olarak yoksulluk ve suç. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 275-295.

Aldur, M. S. (2020). *Kentsel dönüşümün kent kültürüne ve kentlilik bilincine etkisi: Meram Belediyesi örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Arslan, H. (2014). Türkiye'nin kentleşme sürecinde konut politikalarının evrimi. *Akademik Bakış Dergisi*, 40, 1-22.

Aydınlı, H. İ., ve Turan, H. (2012). Kuramsal ve yasal çerçevede Türkiye'de kentsel dönüşüm. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 61-70.

Aytaş, T. (2019). *Kentsel dönüşümün sosyolojik ve ekonomik etkileri: Fikirtepe örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Barker, N. (2022). Ten futuristic cities set to be built around the world. Erişim Adresi: <https://www.dezeen.com/2022/08/01/futuristic-cities-planned-architecture-masterplanning-urban-design/>

Bibri, S. E., Krogstie, J., & Kärrholm, M. (2020). Compact city planning and development: Emerging practices and strategies for achieving the goals of sustainability. *Developments in the Built Environment*, 4, 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.dibe.2020.100021>

Bircan, D. ve Gelişen, G. (2019). Kentsel dönüşüm ile sürdürülebilir kent önerileri ve Selamsız örneği. *Kent Akademisi*, 12(3), 501-518. <https://doi.org/10.35674/kent.577398>

Bratuškis, U., vd. (2020). Digital information tools for urban regeneration: Capital's approach in theory and practice. *Sustainability*, 12(19), 1-25. <https://doi.org/10.3390/su12198082>

Bumin, K. (2010). *Demokrasi Arayışında Kent*(4. Basım). Konya: Çizgi Kitabevi.

Choucri, N. (2007). Mapping sustainability (pp. 3-28). Springer: Netherlands.

Cömertler, S. ve Cömertler, N. (2021). Akıllı kentlerde çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik, Kopenhag örneği. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi*, 6(1), 317-333.

Çerçi, İ. N. (2015). Akıllı kentler, bir ihtiyaç ve geleceğe dönük bir yaşam modelidir. *Bilişim Dergisi*, 172, 196-201.

Çiftçi, S. (2016). *Toplum temelli bir yaklaşım olarak sürdürülebilir kentsel dönüşüm: Ankara Dikmen Vadisi örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi.

Çolakoğlu, E. (2019). *İklim değişikliği, sürdürülebilir kentler ve kentsel planlama etkileşimi*, T.C. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Erişim Adresi: <https://www.iklimin.org/moduller/kentmodulu-surdurulebilirKentler.pdf>

Dal, M. ve Özdemir, Y. (2020). Dijital çağda neden bir kent sürdürülebilir akıllı şehir olmalıdır? *Uluslararası Doğu Anadolu Fen Mühendislik ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 205-215. <https://doi.org/10.47898/ijeased.728019>

Demirel Etlı, P., & Aksoylu, S. (2016, 23-25 Nisan). A critical outlook to Remourban Project of Eskişehir Tepebaşı Municipality as a smart settlement. In C. Klein, B. Donnellan, & M. Helffert (Eds.), *Proceedings of the 5th International Conference on Smart Cities and Green ICT Systems* (pp. 86–93). Portugal: SCITEPRESS

Dinç, B. (2020). *Bilgi çağında yeni bir geçiş: Kentsel dönüşümden akıllı kentsel dönüşüme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Durguter, H. (2012). Kent modelleri ve sürdürülebilir kent yönetimi. *Turkish Studies*, 7(3), 1053-1065.

García-Fuentes, M. Á., & Torre, C. de (2017). Towards smarter and more sustainable regenerative cities: The REMOURBAN model. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 4(3), 328-338. [https://doi.org/10.9770/jesi.2017.4.3S\(8\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2017.4.3S(8))

Gardner, G. (2016a). Kent: sistemlerin sistemi. İçinde L. Mastny (Ed.), *Dünyanın durumu 2016: Bir kent sürdürülebilir olabilir mi?* (ss. 31–52). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gardner, G. (2016b). Materyaller perspektifinden insanlık tarihinde kentler. İçinde L. Mastny (Ed.), *Dünyanın durumu 2016: Bir kent sürdürülebilir olabilir mi?* (ss. 13–30). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Glaeser, E., Kourtit, K., & Nijkamp, P. (2021). New urban challenges: Shared spaces in smart places-overview and positioning. *Land Use Policy*, 111, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2021.105672>

Göz, A. C. (2008). Kentsel dönüşümün esasları ve İskoçya Whit field örneği. *Yerel Siyaset Dergisi*, 3(31), 8-12.

Gürler, E. (2003). Kentsel yeniden-üretim süreci üzerine karşılaştırmalı çalışma: İstanbul örneği. İçinde TMMOB (Ed.), *Kentsel dönüşüm sempozyumu bildiriler kitabı* (ss. 113-158). İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi.

Hatt, P. K., & Reiss, J. A. (2002). Kentsel yerleşmenin tarihi. İçinde B. Duru ve A. Alkan (Eds.), *20. yüzyıl kenti* (1. Baskı, ss. 27-36). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Heinberg, R. (2016). Enerji kartı: Artan kentleşme önünde olası enerji engelleri. İçinde L. Mastny (Ed.), *Dünyanın durumu 2016: Bir kent sürdürülebilir olabilir mi?* (ss. 77-90). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kılıç, T. ve Hardal, S. (2019). İstanbul'daki kentsel dönüşüm projelerinin genel bir eleştirisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 246-355.

Kömürcüoğlu, M. (2012). *İdari ve sosyal açıdan Türkiye'de kentsel dönüşüm* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Lee, K. L. G. (2008). *Sustainable urban renewal model for a high density city: Hong Kong* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). The Hong Kong Polytechnic University, Hong Kong.

Mao, Y., Li, H. & Xu, Q. (2015). The mode of urban renewal base on the smart city theory under the background of new urbanization. *Frontiers of Engineering Management*, 2(3), 261-265. <https://doi.org/10.15302/J-FEM-2015035>

Mukul, İ. ve Sarı Saffet (2015). Türkiye'de dönüşüm mekânı olarak kentler: Kentsel dönüşüm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 893-922.

Ökde, F. (2019). *Kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel yaşam kalitesine etkisinin toplumsal yansımaları: Mamak örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Özçevik, Ö., Oğuz, M. ve Akbulut, A. (2018). İklim değışikliği ile mücadelede kentsel dönüşüm ve 'yeşil sertifikasyon sistemleri'. *İTÜ Vakfı Dergisi*, 80, 34-39.

Özdemir, A., Pınarlık, M. ve Ercan, E. (2017). Sürdürülebilir binalar için dünyada uygulanan devlet teşvikleri ve uygulamaların incelenmesi. *Türk Bilim Araştırma Vakfı*, 10(01), 52-60.

Özden, P. P. (2006). Türkiye'de kentsel dönüşümün uygulanabilirliği üzerine düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35, 215-233.

Paes, E. C. (2016). Önsöz. İçinde L. Mastny (Ed.), *Dünyanın durumu 2016: Bir kent sürdürülebilir olabilir mi?* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Polat, S. ve Dostoğlu, N. (2007). Kentsel dönüşüm kavramı üzerine: Bursa'da kükrütlü ve Mudanya örnekleri. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 12(1), 61-76.

Sezgin, S. (2022). *Kentlerin sürdürülebilirliği açısından vatandaşların akıllı kent uygulamalarına bakışı: Konya ve Eskişehir örnekleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Strickland, (2011). Cisco Bets on South Korean smart city, *IEEE Spectrum*, 48(8), 11-12. <https://doi.org/10.1109/MSPEC.2011.5960147>

Şahin, S. Z. (2003). İmar planı değışiklikleri ve imar hakları aracılığıyla yanıtıcı (Pseudo) kentsel dönüşüm senaryoları: Ankara Altındağ ilçesi örneği. İçinde P. P. Özden (Ed.), *Kentsel dönüşüm sempozyumu: bildiriler* (ss. 89-101). İstanbul: TMMOB Şehir Plancıları Odası.

Tezangi, N. R. (2014). Sustainable urbanism: Analysis of sustainable environment principles in practical urban form. *Journal of Engineering and Architecture*, 2(2), 195-210. <https://doi.org/10.15640/jea.v2n2a14>

TMMOB Harita Mühendisleri Odası (2019, 9 Aralık). 6. Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi sonuç bildirgesi. Erişim Adresi: <https://www.hkmo.org.tr/sayfa/detay/1004/18856>

Türkün, A. (2012). Urban Regeneration and hegemonic power relationships. *International Planning Studies*, 16(1), 61-72. <https://doi.org/10.1080/13563475.2011.552473>

U4SSC (2021). *Simple vaysto be smart*, United Nations United Smart Sustainable Cities. Geneva.

Ulubaş Hamurcu, A. ve Aysan Buldurur, M. (2017). Sürdürülebilir kentsel dönüşüm için performans göstergeleri. *Planlama (TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını)*, 27(3), 222-235.

United Nations (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (Highlights)*. United Nations, New York.

Yaman, M. ve Düger, Y. (2022). İklim değişikliğinin etkileri ve riskleri karşısında yerel yönetimlerin rolü. İçinde M. Ercan, K. E. Yıldırım ve M. Karaca (Eds.), *21.uluslararası kamu yönetimi formu tam metinler kitabı* (ss. 461-479). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Yaman, M. (2015). *Türkiye'de kentsel dönüş(tür)me uygulamaları: Sosyo-Politik bir yaklaşım* (2. Baskı). Antalya: Otorite Yayınları.

Yavaş, M. ve Yılmaz, S. (2019). Soğuk iklim bölgesinde kentsel mikro iklimin değerlendirilmesi: Erzurum kentsel dönüşüm alanı örneği. *Artium*, 7(2), 103-114.

Yayla, S. (2021). Kentsel dönüşüm ve fırsatlar. *Ekoyapı Dergisi*, 46, 24-26.

Yedekci Arslan, G. (2014). Kentsel dönüşümün sürdürülebilirlik boyutu: Hammarby (İsveç) ve Fener-Balat örneklerinin incelenmesi. *Artium*, 2(2), 180-190.

Yıldırım, A. E. (2006). Güncel bir kent sorunu: kentsel dönüşüm. *Planlama (TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını)*, 2006(1), 7-24.

Yılmaz, O. K. (2018). *Kentsel dönüşüm ve Türkiye Belediyelerin uygulamalara yönelik yaklaşımları üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.